

**T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**ATATÜRK İNKILAPLARININ KARS'TA SOSYO-KÜLTÜREL
ETKİLERİ (1923-1938)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kadir ÖZYURT

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN

KARS-2010

**T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**ATATÜRK İNKILAPLARININ KARS'TA SOSYO-KÜLTÜREL
ETKİLERİ (1923-1938)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kadir ÖZYURT

TEZ YÖNETİCİSİ

Yrd. Doç. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN

KARS-2010

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Kadir ÖZYURT'a ait "Atatürk İnkıplarının Kars'ta Sosyo-Kültürel Etkileri (1923-1938)" konulu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

İmza

Doç. Dr. Selçuk URAL

.....

Yrd. Doç. Dr. Nebahat Oran ARSLAN

.....

Yrd. Doç. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ

.....

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/....../2010 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Doç. Dr. Selçuk URAL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
EKLER LİSTESİ.....	V
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1
1- Kars Adı ve Coğrafyası	1
2- 16. ve 19. Yüzyıllar Arasında Kars.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK-RUS MÜCADELESİNDE KARS

1.1. 1828-1878 Türk-Rus Mücadelesinde Kars	6
1.2. 1878 Rus İşgali Döneminde Kars.....	8
1.3. I.Dünya Savaşı Döneminde	12
1.4. Kars Milli İslam Şurası	17
1.4.1. Kongreler	19
1.5. Cenûb-i Garb-i Kafkas Hükümeti	20
1.5.1. Elviye-i Selâse: Kars, Ardahan, Batum.....	20
1.5.2. Teşkilatlanma ve Milli Hükümetin Kurulması ve Faaliyetleri.....	20
1.5.3. Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'nin Yıkılması.....	23
1.6. Milli Mücadele Dönemi Kars.....	25
1.7. Doğu Harekâtı ve Kars'ın Anavatana Katılışı.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ KARS'TA SOSYAL FAALİYETLER

2.1. TBMM'nin Açılması ve I. Dönem Kars Milletvekilleri.....	31
2.2. Atatürk'ün Sarıkamış ve Kars Gezileri.....	32
2.3. 1923–1938 Arası Kars'ta Sosyal Faaliyetler.....	36
2.3.1. Eğitim.....	36
2.3.1.1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Eğitim.....	36
2.3.1.2. Atatürk Dönemi Eğitim Kurumları.....	38
2.3.1.2.1. Kars Lisesi.....	38
2.3.2. Köy Enstitüleri.....	41
2.3.2.1. Köy Enstitüleri'nin Açılma Fikrinin Oluşumu.....	41
2.3.2.2. Köy Enstitüleri'nin Açılması ve Çalışmaları.....	42
2.3.3. Kars- Cilavuz Köy Enstitüsü.....	44
2.3.4. Basın.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ KARS'TA KÜLTÜREL FAALİYETLER

3.1. Sanat.....	50
3.1.1. Tiyatro.....	50
3.1.1.1. Tağı Oşenyüzen.....	52
3.1.1.2. Settar Güldür.....	53
3.1.2. Sinema.....	55
3.1.3. Müsamereleler.....	56
3.1.4. Balolar.....	58
3.2. Halk Eğitimi.....	59
3.2.1. Türk Ocakları.....	59
3.2.1.1. Kars Türk Ocağı.....	62

3.2.2. Halkevleri.....	63
3.2.2.1. Halkevleri Açılışı ve Çalışmaları.....	63
3.2.2.2. Kars Halkevi'nin Açılması.....	66
3.2.2.3. Kars Halkevi'nin Kültürel Alandaki Çalışmaları.....	68
3.3. Spor	72

SONUÇ	76
KAYNAKLAR	77
EKLER	85
ÖZGEÇMİŞ	109

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ATATÜRK İNKILAPLARININ KARS'TA SOSYO-KÜLTÜRELETKİLERİ
(1923-1938)

Kadir ÖZYURT

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Atatürk İlke ve İnkılaplarının 1923-1938 yılları arasında Kars'ta meydana getirdiği etkiler ve bu dönemde Kars'ta yapılan sosyo-kültürel faaliyetleri incelemektir. Bu incelememiz üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kars adının nereden geldiği, coğrafi özelliklerinin neler olduğu ve 16.ve 19. yüzyıl arasında Kars'ın durumuna değinilmiştir.

Birinci bölümde, Osmanlı imparatorluğu döneminde Kars'ın sınır kenti olması nedeniyle maruz kaldığı mücadele ve Rusya'nın hakimiyetine girmesiyle yaşamış olduğu buhranlar anlatılmıştır. Yaklaşık kırk yıl boyunca Rusya hakimiyetinde kalan Kars'ta halk Ruslar tarafından bilinçli olarak cahil ve eğitimsiz bırakılmıştır. I.Dünya savaşında Kars'ın durumuna değinilmiş, bu dönem sonunda bağımsızlığını kazanmak için başlatılan girişimlerden bahsedilmiştir. Yapılan Doğu Harekatıyla Kars Anavatana tekrar katılmıştır.

İkinci bölümde, kazanılan bağımsızlık mücadelesi sonucunda kurulan genç Türkiye Cumhuriyetinin getirmiş olduğu yeniliklerin Kars'ta etkileri incelenmiştir. Bu bölümde Atatürk İlke ve İnkılaplarının 1923-1938 arasında Kars halkı tarafından benimsenmesi ve Kars'ta yapılan sosyal faaliyetlerin neler olduğundan bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde, 1923-1938 arasında Kars'ın kültürel etkinlikleri incelenmiş ve Kars'ın kültürel etkinlikler açısından diğer illere nazaran öne çıktığı tespit edilmiştir. Kars'ta sosyal ve kültürel faaliyetlerin yoğun olarak yapılmasında devlet kurumları, eğitim kurumları, Kars Halkevi ve Halkodaları önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Kars, Sosyal ve Kültürel Faaliyet, Halkevi, Halkodası.

THESIS OF MASTER ART
THE SOCIO-CULTURAL EFFECTS OF ATATÜRK'S REVOLUTIONS IN
KARS (1923-1938)

Kadir ÖZYURT

Supervisor :Yrd. Doç. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN

ABSTRACT

The purpose of this study is to analyse the the effect of Atatürk's principle and revolutions in Kars the years between 1923-1938 and the the socio-cultural activities in Kars during this period. This study consists of three main parts. In the prologue, the origion of the Kars name, geographical features of Kars and the situation of Kars the years between 16. and 19. centuries are explained.

In the first part, it was told the struggle of Kars due to border city the during the period of Ottoman Empire and explained the depression of Kars in Russia's domination. The people living in Kars region were deliberately left illiterate and uneducated by Russians approximately forty years of Russian domination. It was mentioned the situation of Kars in the case of World War I and the initiatives to gain independence at the end of this period. Kars has rejoined with the motherland again by the Eastern Operations.

In the second part, the effectc of innovations of young Republic of Turkey, which was build as a result of the struggle for independence, are investigated in Kars. In this section, it was mentioned the adoption of Atatürk's principle and revolutions by the people of Kars and the the social activities made in Kars in 1923-1938.

In the third part, Kars's cultural activities were examined in 1923-1938 and it was identified that Kars came forward when compared to other provinces in terms of cultural events. Government agencies, educational institutions, Halkevleri and Halkodaları made a great contribution to the social and cultural activities which was made intensively in Kars.

Key Words: Kars, Social and cultural activities, Halkevi, Halkodası.

ÖNSÖZ

Osmanlının Ruslarla giriştikleri mücadelelerde başlayan toprak kayıpları, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Balkanların ve özellikle Doğu Anadolu'nun büyük topraklarının kaybedilmesiyle neticelenmiştir. Kars'ta yaklaşık kırk yıl boyunca süren işgal döneminde Ruslar yayılcı bir politika izleyerek bölgede bulunan Türk halkı sindirme ve göç ettirmeyi hedeflemiştir. Rusya'nın 3 Mart 1918'de imzaladığı Brest-Litovsk Antlaşması ile egemenliğine kavuşan Kars'ta bu dönemin hala günümüze yansıyan izleri söz konusudur.

Kazanılan milli mücadele sonrası Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra, Atatürk tarafından Türk milletini muasır milletler seviyesinin üzerine çıkarmak için birçok inkılap yapılmıştır. Bu doğrultuda Kars'ta Cumhuriyet'le birlikte bilinçli bir şekilde sosyal ve kültürel alanda faaliyetler başlamış ve araştırmamızın başlıca amacını teşkil etmiştir. Kars'ın 1923-1938 dönemindeki sosyo-kültürel hayatını inceleyen araştırmamız üç bölümden oluşmuştur. Giriş bölümü Kars adının nereden geldiği, coğrafi özelliklerinin neler olduğu ve 16.ve 19. yüzyıl arasında Kars'ın durumundan oluşmuştur.

Araştırmamızın birinci bölümünde, Osmanlı imparatorluğu döneminde sınır kenti olması nedeniyle Kars'ın maruz kaldığı mücadele ve Rusya'nın hakimiyetine girmesiyle yaşamış olduğu buhranlar anlatılmıştır. Bu bölümde yine I.Dünya savaşında Kars'ın durumuna değinilmiş ve bağımsızlığını kazanmak için başlatılan girişimlerden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, Atatürk İlke ve İnkılaplarının 1923-1938 arasında Kars halkı tarafından benimsenmesi ve Kars'ta yapılan "sosyal" faaliyetlerin neler olduğu bu dönemde çıkan dergi ve gazeteler incelenerek araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde, 1923-1938 arasında Kars'ın "kültürel" etkinlikleri incelenmiştir. Kars'ın diğer illere nazaran kültürel etkinlikler açısından öne çıkması araştırmamızda sıklıkla karşılaşılmıştır.

Tezi bitirmemde beni motive eden eşime ve ona ayıracağım vaktinden aldığım oğluma teşekkürlerimi borç bilirim. Yüksek lisansa başlamamda ve kaynak toplama süresince desteğini her zaman gördüğüm kıymetli hocam Doç. Dr. Selçuk URAL'a teşekkürü bir borç bilirim.

Tez konumun seçilmesinde, araştırılmasında, yazılmasında ve değerlendirilmesinde benden desteğini esirgemeyen; bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Nebahat ORAN ARSLAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KARS 2010

Kadir ÖZYURT

EKLER LİSTESİ**FOTOĞRAFLAR:**

1. Atatürk'ün 6 Ekim 1924'te Kars Tren Garında Karşılanması.....	86
2. Atatürk'ün 6 Ekim 1924'te Kars'a Gelişi	86
3. Atatürk 6 Ekim 1924'te Kars'a Gelişinde Kazım Karabekir İle	87
4. Atatürk'ün 6 Ekim 1924'te Kars'a Gelişi.....	87
5. Settar GÜLDÜR.....	88
6. Gülperi- Settar GÜLDÜR.....	88
7. Settar Güldür'ün Oynadığı "Himmet'in Oğlu"ndan Bir Sahne.....	89
8. Settar Güldür'ün Oynadığı "Meşhedi İbad"dan Bir Sahne.....	89
9. Settar Güldür'ün Oynadığı "Meşhedi İbad"dan Başka Bir Sahne.....	90
10. Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencileri Kayak Dersinde.....	90
11. Cilavuz Köy Enstitüsüne Eğitim İçin Gelen Öğrenciler.....	91
12. Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencisinin Kayak Faaliyetleri.....	91
13. Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencilerinin Kayak Faaliyetleri.....	92
14. Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencilerinin Kayak Faaliyetleri.....	92
15. Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencisinin Meyve Ağaçlarına Su Taşması.....	93
16. Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencileri Bir Tören Esnasında.....	93
17. Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencileri Bir Tören Esnasında.....	94

FOTOKOPİLER:

1. Doğuş Dergisinin İlk Nüshası, Sayı:1, Yıl: 1933.....95
2. Doğuş Dergisinin İlk Nüshası, Sayı:1, Sayfa:3.....96
3. Doğuş Dergisinin İlk Nüshası, Sayı:1, Sayfa:6.....97
4. Doğuş Dergisinin İlk Nüshası, Sayı:11, Yıl:1 Eylül 1934.....98

SÖYLEŞİLER:

1. Kars-Selim-Bozkuş Köyünden Hayrettin KIZILGEDİK'le Yapılan Söyleşi.....99
2. Kars Doğumlu Temraz KESEMENLİ ile Yapılan Söyleşi.....101
3. Kars-Selim-Bozkuş Köyünden Tefvik BAYDENİZ ile Yapılan Söyleşi.....104
4. Kars-Selim-Tuygun Köyünden Muhlis YILDIRIM ile Yapılan Söyleşi.....106
5. Kars-Selim-Darboğaz Köyünden Alay DEMİRCİ ile Yapılan Söyleşi.....108

KISALTMALAR

s. : Sayfa

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

BMM: Büyük Millet Meclisi

M.Ö. : Milattan Önce

a.g.e. : Adı Geçen Eser

Bkz. : Bakınız

Yay. : Yayınları, Yayınevi

GİRİŞ

1- Kars Adı ve Coğrafyası

Kars kelimesine Kaşgarlı Mahmut eserlerinde; deve veya koyun yününden yapılan elbise ve karsak derisinden güzel kürk yapılan bir hayvan, bozkır tilkisi, olarak söz eder. Yine Kars adının kaynağını oluşturan Karsak sözcüğünün, M.Ö. 130-127 tarihleri arasında Kafkasların kuzeyindeki Dağıstan bölgesinden gelerek buralara yerleşen Velentur (Bulgar Vanand) boyunun Karsak oymağıyla ilgili olduğu öne sürülür.¹

Bölgenin 9. yüzyılda ki (Yaklaşık M.S.888) adı literatürde Vanand'dır. M.S. 928'den 961 yılına kadar Kars bölgenin başkentliğini yapmıştır ve eldeki bulgular şehrin o zamanki adının "Ghars" veya "Kars" olduğunu göstermektedir. Kars adı ile ilgili başka sav da, kentin coğrafi konumuna dayanmaktadır: Buna göre, Gürcistan Ermenistan sınırında yer alan Kars kentinin adı Gürcü dilinde kapı kenti anlamına gelen "Karis kalaki" den geldiği yönündedir.²

Kars yöresinde yazılı tarihin Urartuların bölgede hüküm sürmesi ile başladığı değerlendirilmektedir. M.Ö. IX. ve VI. yüzyılları arasında bölgeyi hakimiyeti altına alan Urartular büyük bir krallıktı. Ayrıca bu krallığa bağlı yerli krallıklar da mevcuttu. Kars'taki krallığın ismi Diauekhi Krallığı idi. Yöre insanların o dönem vergi olarak hükümrana altın, gümüş, tunç, at, sığır ve koyun ödedikleri saptanmıştır.³

Arkeolojik çalışmalardan bölgenin Yontma Taş Devrinden (M.Ö.13000-10000) itibaren kesintisiz iskan gördüğü anlaşılmaktadır. Bölgede Hurriler, Urartular, İskitler, Parthlar, Sasaniler, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Gürcüler, Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Osmanlılar hakimiyet kurmuşlardır. Bu medeniyetlerin izlerini günümüzde Kars merkezde Anı Ören yerinde ve ilçelerinde ayakta kalmış taşınmaz kültür varlıklarında görülmektedir.

Kars arazisinin büyük bölümü ortalama rakımı 1700 metreyi bulan yaylalardan

¹ Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt VI, s.4485

² Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt VI, s.4485

³ <http://wikipedia.org>, Erişim tarihi:12.12.2009

oluşur. Akarsu vadileriyle yer yer parçalanmış yörede yaylalar dalgalı düzlüklerden oluşur. Bir yandan Aras ve Arpaçay vadileri, bir yandan da Yalnızçam Dağları ile çevrelenen Kars il alanı, Karadeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu'yu birbirinden ayıran, yüksek ve sürekli sıradağlar arasında kalır.⁴ Kars Çayı, kentin güneybatısından geçer ve aynı adlı ovanın üzerinde kurulmuştur.

Kars'ta karasal İklim hakimdir. Bu bakımdan, Türkiye'nin hatta bütün Önasya'nın kışları en uzun ve soğuk geçen bir bölgesi sayılır.⁵ Kışları kurak, yazları ise yağışlı geçen ilde kışın sıcaklıklar zaman zaman -39 °C'ye kadar düşer. Karla kaplı gün sayısı ortalama 120'den fazladır. Bölgede don vakalarına sıklıkla rastlanmaktadır.

Şehrin doğal bitki örtüsü bozkırdır. Kars coğrafyası, önemli ekolojik sistemlerden sayılan plato ve dağ çayırlarına ev sahipliği yapmaktadır. 1250'ye yakın tohumlu bitki doğal olarak yetişir. Bu bitkilerden 100 adeti dünyada başka hiçbir yerde yetişmeyen nadir bitki türleridir. Kars'ta sanayinin yeterince gelişmemesi olumsuzluk olarak değerlendirilse de toprak ve su kirlenmesinin pek yaşanmadığı bir olumlu özellik söz konusudur.

Kars'ın en önemli geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Yaylaların yüksek olması küçük ve büyük baş hayvanların yetiştirilmesine olanak sağlar. Kümes hayvancılığı da oldukça gelişmiştir. Ayrıca hayvan ürünleri de halkın en büyük geçim kaynaklarından.

2. 16. ve 19. Yüzyıllar Arasında Kars

Kars bulunduğu konum itibariyle Osmanlı Devleti topraklarına katıldıktan sonra devletin doğu sınırında sürekli bir mücadeleye sahne olan, Akkoyunlu Devleti'nin 1501'de yıkılmasından sonra bir süre Avşar Türkmenlerinden Sevündük Han Korçubaşı'nın hakimiyetinde kalmıştır. 1534'te Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi sırasında Kars'ın Osmanlılar eline geçtiği kuvvetle muhtemel olmakla birlikte⁶, bölgenin kesin olarak Osmanlı topraklarına katılması 1537'de Dulkadirli Şahruk oğlu

⁴ Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt VI, s.4471

⁵ M. Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi, İstanbul, Isıl Matbaası, 1953, s.10

⁶ Jülide Akyüz, 16.ve 19.yy.lar Arasında Kars Tarihi, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.77.

Mehmed Han tarafından gerçekleştirilmiştir. Erzurum beylerbeyi Mehmet Han 1536-37 yıllarında Bardız, Verişan (Sarıkamuş, Karakurt), Döşkaya bölgesi, Soğanlı batısı ile birlikte Kars'ı da Osmanlı topraklarına katmıştır.⁷

Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra Kars, Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak statüsünde bırakılmıştır. Kars'ın bu dönemlerdeki sınırlarında bile kesinlikten söz edilemez. 1545 tarihlerinde Oltu ile Bardız'ın ve Bardız-Kars'ın bir sancak olduğu görülmektedir. 15 Haziran 1554'te Kars'ın ayrı bir sancak olduğu Kazan Bey'in Kars beyi olarak ifade edilmesinden anlaşılmaktadır. 1650'ta Kazan Bey'in ölümüyle boşalan sancakbeyliği 4 Eylül 1560'ta 200.000 akçelik has şeklinde Dulkadiroğlu Ali Beyoğlu Şah Mehmet'e tevcih edilmiştir.⁸

İran'la yaşanan mücadeleler nedeniyle Kars Osmanlılar tarafından ele geçirildikten sonra adını daha sık duyurmuştur. İran ile Osmanlı Devleti arasında dönem dönem uzun ve sınır savaşları şeklinde sürekli bir mücadele yaşandığı bilinmektedir.

Şah Tahmasp'ın 1576 da ölümünden sonra III. Murat, İran'daki iç karışıklardan yararlanmak için sefere çıkarak Tokmak Han'ın komutasındaki Safevi ordusunu yenerek Çıldır'ı ele geçirir, “Çıldır Eyaleti”ni kurar ve Ardahan'ı da bu eyalete bağlar. 1579'da Lala Mustafa Paşa 100.000 kişilik bir orduyla Kars'a gelerek Trabzon'dan getirilen gerekli araç ve gereçle 150 yıldan beri yıkık ve bakımsız olan Kars'ta büyük onarımlar yapılır. Kars Kalesi yeniden yapılır. Kent okul, ev, kışla, cami, su yolu, değirmen ve çarşılarla donatılır. Bayındırlık işleri bitirildikten sonra Lala Mustafa Paşa kentten ayrılır.⁹

19.yüzyıl başlarına kadar Kars'ın beylerbeyi statüsü devam etmiş daha sonra yine Erzurum Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline getirilmiştir.¹⁰

Kars bölgesi sınır şehri olması sebebiyle sürekli baskınlara maruz kalmıştır. Osmanlı Devletinin fethettiği bölgelerde bu sıkıntı, planlı bir iskan

⁷ Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi, Işıl Matbaası, İstanbul, 1953, s.521.

⁸ Jülide Akyüz, 16.ve 19.yy.lar Arasında Kars Tarihi, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.77.

⁹ Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt VI, s.4493.

¹⁰ Tufan Gündüz, Kars, s.517.

siyaseti uygulayarak bölgeyi şenlendirme politikası çerçevesinde giderilmeye çalışılmıştır. 1560'larda şenlendirme politikaları kapsamında Kars Sancağı konar-göçer olup yerleşik bir hayat sürmeyen aşiretlerin iskanına açılmıştır. Böylelikle devlet hem aşiretleri kontrol altına almakta hem de bölgenin şenlendirilmesine katkıda bulunmaktaydı. 22 Nisan 1560'ta Kiğı Sancağı'nda Lekri çeribaşısı İl-beyi aşiretinden 150 hane ile Kars Kalesi civarında Döşkaya, Verişan, Kızıl-Gedik, Kuzey Döşkaya, Erekli, Yedi-Kilise nahiyelerine gelip otuz köyü şenlendirmiştir. Bu arada Kars Beyi Kazan Bey, İl Beyi'ne 10.000 akça tımarla bu nahiyelerine alaybeyliğini vermiştir.¹¹

Kars Sancağı'nın, 1560-1565 yıllarında Kars, Verişan, Çörk, Kızıl-Gedik, Kuzey Döşkaya, Erekli ve Yedi Kilise olmak üzere sekiz nahiyeye ayrıldığı ve bu nahiyelerden Kars ve Kızıl-Gedik'in 1565 yılı başlarında İran'a verilmek suretiyle huduttan dışarı kaldığı tespit edilmektedir.¹²

Evliya Çelebi 17. yüzyıl ortalarında Revan'a giderken Kars'tan da geçmiş ve "*İran sınırında bir eyalettir, nice kez arpalık yoluyla tuğlu vezirlere verilmiştir. Paşasının padişahın 600.000 akçe hissesi vardır. Eskiden Erzurum'un sancağı idi, defter kethüdası, defter emini ve diğer memurlar yoktur*" demektedir. Yine "*Kars Kalesi yüksek bir dağın eteğinde, iç kalesi ise bir tepe üzerinde kurulmuştur, aşağı kale düzlüktedir, beş kat sağlam su sayılır, kale kapısı doğuya bakar, kale içinde dizdar evi, 200 neferlik levent evleri, cephaneleri vardır*" şeklinde bahsetmiştir. Kars'ın, mamur şekilde yedi adet nahiyesi olduğunu belirterek sancakların: Küçük Ardahan, Hoçuvan, Zarşad, Keçivan, Kağızman, Verişan ve Paşa Sancağı makamında olan Kars olduğunu kaydeder.¹³

1590'da Safevilerle yapılan barış antlaşması 1603'de bozulur. Osmanlı Devleti batıda Avusturya, içte de Celali ayaklanması ile uğraştığını bilen Şah I. Abbas, Revan'ı ele geçirdikten sonra Kars ve yöresine saldırır ve Osmanlı Devleti ile İran arasında 17. yüzyıl başlarında on iki sene sürecek olan yeni bir mücadele dönemi başlar. Sultan I. Ahmet zamanında Safevi Şah I.

¹¹ Jülide Akyüz, 16.ve 19.yy.lar Arasında Kars Tarihi, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.77.

¹² Dünder Aydın, Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535–1566),TTK Basımevi, Ankara,1998, s.277.

¹³ Evliya Çelebi Seyahatnamesi (1314) Cilt: II, İkdam matbaası, s.331.

Abbas 1604'te Kars'a kadar ilerlemiş ve kalenin terk edilmesi yönünde tehditlerde bulunmuştur. Cağaloğlu Sinan Paşa'nın Kars'a yaklaştığı duyulunca Safeviler şehri terk etmişlerdir. Bu arada Osmanlı Devleti Avusturya ile anlaşarak batı sınırındaki savaşa son vermesi üzerine bütün güçleriyle doğu sınırına Osmanlının yüklenecek olacağını bilen Şah I. Abbas 1612'de barış ister.¹⁴ İki ay Safevi işgalinde kalan Kars'ta 1579'da yapılan birçok yapı ve tamirat zarar görmüştür. 1616-1645'te şehirde tekrar onarım yapılmıştır. IV. Murat zamanında 1639 Kars-ı Şirin Antlaşması ile Safevilerle onaltı senedir sürmekte olan savaş sona ermiş, Arpaçay sınır olmak üzere bölgede sükunet dönemi başlamıştır.¹⁵ Ancak 1664 baharında Ağrı Dağı ile Aras Koyu ve Tebriz bölgesinde yedi gün süren şiddetli deprem Kars'ı da etkilemiş, yapıların yeniden harap olmasına yol açmıştır.¹⁶

1720'lerde Safeviler artık eski güçlerini yitirmişlerdi. Afganlı Nadir Şah, bağımsız hareket ederek 1734'de Kars'ı kuşattı. Üç gün süren savaş sonunda kenti alamayınca yöredeki tüm kasaba ve köyleri yakarak geri çekildi. Aynı yıl Kars'ı ikinci kez kuşattı. Doğu'ya yardım gönderemeyecek olan Osmanlılar barış istediler. Yapılan anlaşmayla Revan İran'a bırakıldı. Kars ve yöresi Osmanlılara kaldı. 1736'da Nadir Şah kendisini İran Şahı ilan etti ve egemenlik alanını genişletmek için 1743'te Osmanlı topraklarına saldırdı. Bunun üzerine Osmanlılar Hacı Ahmet Paşa komutasında bir orduyu Kars'a gönderdiler. Nadir Şah barış istediye de Osmanlılar buna yanaşmadı.¹⁷

Safevi tahtının başına 1774'te geçen Nadir Şah, Buhara, Belh ve Hind'in fethettikten sonra Erzurum-Diyarbakır bölgesine hakim olmak istemiştir. Kars'ı kuşatan Nadir Şah Revan'dan getirttiği pamuk denkleleri ve ağaç kazıklarla Kars Çayı'nın suyunu keserek halkı susuz bırakmıştır. Haftalarca devam eden bu durum otuz beş gün sonra şiddetli bir yağmur sonucunda Kars Çayı'nın taşıp bentleri yıkmasıyla son bulmuştur. Nadir Şah, Ramazan ayını bahane ederek kuşatmayı kaldırmış ve geri çekilmiştir.¹⁸

¹⁴ Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt VI, s.4493.

¹⁵ Uzun Çarşı, Osmanlı Tarihi, s.58.

¹⁶ Kırzioğlu, Kars Tarihi, s.543.

¹⁷ Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt VI, s.4493.

¹⁸ Kırzioğlu, Kars Tarihi, s.543.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK-RUS MÜCADELESİNDE KARS

1.1. 1828-1878 Türk-Rus Mücadelesinde Kars

Kars, Rusların Basra Körfezi'ne ve Akdeniz'e inmek, Osmanlı Devleti'nin ise doğu sınırlarını emniyet altına almak için elde tutmak zorunda olduğu bir bölgede bulunuyordu. Bu yüzden Kars'ın siyasi tarihinde yaşanan önemli mücadeleler Ruslarla olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin, hep gerileyen taraf olmasının arkasında çağın askeri gelişmeleri ve siyasi politikaları karşısında yetersiz kalması da önemli rol oynamıştır. Rusya, Balkanlar'da Slav kökenli milletleri Panslavizm hareketiyle Türk yönetimi aleyhine kullanırken, Kafkasya'da ise Gürcü ve Ermenilerin Hıristiyanlık duygularına seslenerek yanına çekmeyi başarmıştır.¹⁹

Rus yayılması Kafkasya'da 1801 yılında Gürcistan'ın ilhakıyla Osmanlı Devleti'ni açıktan tehdit eder bir hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin Yunan isyanı ve Yeniçeri ocağının kaldırılması gibi sorunlarla uğraşmasından yararlanan Rusya 2 Temmuz 1828'de savaş ilan etmiştir.

Çar I. Nikola fütihat siyasetini örnek almış, bölgede gittikçe yükselen bir güç olmayı hedeflemişti. Kafkaslar' da Rus nüfusunun artması, Gürcistan ve Azerbaycan'ın Ruslar tarafından işgaliyle sonuçlanmıştı. Rusların bölgedeki ilerlemesi Osmanlı Devleti ile ihtilafın artmasına yol açmıştı. 1828'de Osmanlı Devleti'ne savaş açan Ruslar Kars'ı kuşatmış, uzun ve çetin bir mücadeleden sonra şehir ilk kez Rusların hâkimiyetine geçmiştir. Rus kuvvetleri şehirde büyük bir yıkım yapmışlardır. Elli bine varan şehir nüfusu kırgın ve göç sebepleriyle on iki bine kadar inmiştir. Rus ordusu bu başarıdan cesaret alarak Ahıska, Ardahan ve Beyazıt bölgelerini işgal etmiştir. Türk kuvvetleri Soğanlı Dağları'nda mağlup olunca Erzurum hiç savunulmadan Ruslara terk edilmiştir. Hem Balkan, hem de Kafkas cephelerinde yaşanan mağlubiyetlerden dolayı Osmanlı Devleti barış istemiştir. 1830' da yapılan, Edirne Muahedesi ile şehir

¹⁹ Selçuk Ural, Yakınçağ'da Kars, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.107.

tekrar Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yer almıştır.²⁰ İmzalanan bu antlaşması ile Ruslar, Erzurum, Kars ve Beyazıt'ı geri verirken; Poti, Anapa ve Ahıska'yı topraklarına katmışlar ve Kars tarihte ilk kez Türk-Rus sınırını teşkil etmeye başlamıştır. Rus ordusu Arpaçay'ın ötesine çekildiyse de Kars'ın kuzeyindeki Çıldır eyaletinin merkezi Ahıska Kenti ile altı sancağı “*savaş tazminatı*” olarak Rusya'ya verilmiştir.

Osmanlı Devleti'ni Rus çarı I. Nikola “*Hasta Adam*” olarak nitelendirmekte ve mümkün olan en kısa sürede mirasından pay almak niyetindeydi. İngiltere ve Fransa ile yapılan görüşmelerde anlaşma sağlanamayınca Rus ordusu, 1853'te Eflak ve Boğdan'ı istilaya girişmiştir. Böylece 1856 yılına kadar sürecek olan Kırım Harbi başlamıştır. Rus ordusu, Kafkas cephesinde Kars'ı bir kez daha kuşatmıştır. Kars ahali ordusunun yanında yer alarak şehri bütün gücüyle savunmuştur.²¹

Kırım Savaşı olarak adlandırılan Osmanlı Devleti ile Ruslar arasındaki savaş Kars halkının yardımıyla püskürtülmüştür. Kars'ı kuşatan Ruslara karşı 14 yaşından yukarı çocuklar bile “*Gönüllü Alayı*”na katılıp çarpışıyorlardı. Kanlı muharebeler sonunda Kars'ın bu zaferi bütün dünyada yankı bulmuş, Kanada'nın başkenti Ottawa'nın 25 mil güneyinde Ontorio Eyaleti'nin Wellington kasabası ismini değiştirilerek Kars adını vermiştir.

Sultan Abdulmecid tarafından kazanılan zafer sonrasında gönderilen bir fermanla Kars'a Gazi unvanı verilerek Mahkeme kütüğüne yazdırılmıştır. Karadeniz'de İstanbul-Batum arasında işleyen en yeni vapura “*Kars*” adı verilmiştir. Kars halkı üç yıl vergi ve 5 yıl askerlikten muaf tutulmuştur. Hatıra olarak İstanbul Darphane'de üzerinde Kars 1272 yazısı ve Kars Kalesi resmi olan altın, gümüş ve bronzdan üç çeşit Kars madalyası yaptırılarak hizmeti geçenlere dağıtılmıştır.²² Kars 5 ay sonra Rus ordusunca yeniden işgal edildiyse de 1856'da imzalanan Paris Antlaşmasıyla boşaltılmıştır.

²⁰ Jülide Akyüz, 16.ve 19.yy.lar Arasında Kars Tarihi, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.77.

²¹ Selçuk Ural, Yakınçağ'da Kars, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.107.

²² M.Fahrettin Kırzioğlu, Kanada Kars'ına Armağan, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1972, s.11.

1.2. 1878 Rus İşgali Döneminde Kars

Rusya Kırım Harbi'nde büyük bir yenilgi almış, tarihi emellerine ulaşmak için Kafkasya'da Ermenileri, Balkanlar'da ise Slav unsurları kışkırtarak Osmanlı Devleti'ni zayıflatmayı amaçlamıştır. Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin almaya çalıştığı önlemler yeterli gelmediği gibi, Rusya'ya da yeni kozlar vermiştir. Rusya, Sırp isyanını destekleyerek Osmanlı Devleti'ne karşı cephe aldığı gibi birtakım bahanelerle 1877'de savaş ilan etmiştir.²³

Kafkas cephesinde Rus ordusu, 23 Nisan 1877'de Arpaçay'ı geçerek baskın tarzında ileri harekete başlamıştır. Kafkas cephesindeki Türk birliklerini Müşir Ahmet Muhtar Paşa komuta ediyordu. Muhtar Paşa, Rus kuvvetlerinin sınırı geçtikleri haberini alınca Subatan ve Hacıveli'deki kuvvetlerine Kars'a çekilmeleri emrini verdi.²⁴ Ahmet Muhtar Paşa savunma savaşı vererek Rus ordusunu mağlup etmeyi planlıyordu. 25 Haziran'a kadar devam eden muhaberelede taraflar üstünlüğü ele geçirmek için mücadele etmiştir. 15 Ekim'e kadar süren muharebelerde ise Türk ordusu Rusları geri çekilmeye zorlamıştır. Zivin, Gedikler ve Yahniler muharebelerinde Ruslara önemli kayıplar verdirilmiştir. Fakat Alacadağ Muharebesi'nin kaybedilmesi dengeyi Rusların lehine çevirmiştir. Rus ordusu, Deveboynu Muharebesi ile cephede üstünlüğü ele geçirmiştir.

Bu savaşta Kars, iki kez kuşatılmıştır. İlk kuşatma, Nisan ayı sonlarında gerçekleşmiştir. Muhtar Paşa, Rusların baskın hareketi karşısında Soğanlı Dağları'nda esas savunma hattı kurmak amacıyla Hüseyin Hami Paşa komutasında 29 tabur ve bir ağır topçu alayını Kars'ta bırakıp çekilince Loris Melikof Türk kuvvetleri direnirken Muhtar Paşa komutasındaki esas kuvvetler Zivin'de Rus ordusunu büyük bir mağlubiyete uğratmıştır. Bu gelişme üzerine Ruslar kuşatmayı 8 Temmuz'da kaldırmıştır.

Kars'ın ikinci kez kuşatılması Alacadağ Muharebesi'ni takip eden günlerde meydana gelmiştir. Alacadağ'daki yenilgi üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Bozkale üzerinden Soğanlı'ya çekilirken, Kars Kalesi'nin

²³ Selami Kılıç, Türk-Rus Sovyet İlişkilerinin Doğuşu, İstanbul 1998, s.16.

²⁴ Paul Muratoff, 1828–1951 Türk Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi, Ankara 1966, s.111.

savunulması yeniden Hüseyin Hami Paşa'ya bırakılmıştır. Hami Paşa'nın emrinde toplam 18.000 kişilik bir kuvvet bulunuyordu.

Rus genelkurmayı kaleyi ele geçirmesi için General Lazaref'i görevlendirilmiştir. 16 Ekim 1877'de kaleyi kuşatan General Lazaref, 25 Ekim'de kalenin teslimini istemiştir. Hami Paşa, askerlerinin silahlarıyla birlikte kaleden çıkması şartıyla mütareke teklifini kabul edebileceğini, fakat asla teslim olmayacağını bildirmiştir. Türk ordusu ve Karşılılar büyük fedakarlık örneği göstererek Rus taarruzlarına direndilerse de 19 Kasım 1877'de üstün Rus kuvvetleri kaleyi ele geçirmeye başarmıştır.²⁵

Balkanlar'da durumun ağırlaşması üzerine Osmanlı Devleti barış istemek durumunda kalmış, 3 Mart 1878'de imzalanan Yeşilköy/ Ayastefanos Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılmıştır. Felaketi öğrenen halk düşman baskısı etkisiyle batıya göç etti ve 1882 yılına kadar 82.000 Türk Kars sancağının yeni hududunun batısına geçmiştir. Böylelikle Evliye-i Selase olarak bilinen bu üç sancak için 40 yıl sürecek uzun işgal yılları başlamıştır.²⁶

Kars'ın kent nüfusu, 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşı öncesinde yaklaşık 20.000 idi ve bu savaş Kars için bir kez daha yıkıcı olmuştur. Türk tarihinde siyasi, diplomatik ve askeri açılardan Rusya ile üç yüz yıldır devam eden ve Rusya'nın takip ettiği genişleme politikası ve Türkiye'nin jeopolitik durumu, bu iki ülke arasında bu yıla kadar dokuz büyük savaş yaşanmasına neden olmuştur. Bu savaşlardan genellikle yenilgiyle çıkan Osmanlı, ancak iki savaşta galip gelebilmiştir (1711 Prut Savaşı, 1856 Kırım Savaşı).²⁷ Gazi Ahmed Muhtar Paşa komutasında, 6 ay süren mücadelenin sonunda yapılan savaş Osmanlıların üstünlüğüyle sonuçlanmışsa da 18 Kasım 1877' de Kars şehri Rusların eline geçmekten kurtulamamıştır.

Böylece Osmanlı Devleti, Kafkasya sınırındaki önemli bir stratejik mevkiye sahip olan şehrini kaybetmiş oldu. Ruslar Kars'ı merkezi Tiflis olan

²⁵ Selçuk Ural, Yakınçağ'da Kars, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.108-109.

²⁶ Kırzioğlu, Kars Tarihi, İstanbul, Işıl Matbaası, 1953, s.552.

²⁷ Nebahat Oran ARSLAN, Birinci Dünya Savaşında Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri, 2008, İstanbul, s.15.

Zakafkasya genel valiliğine bağlı bir vilayet durumuna getirdiler. Tiflis – Gümrü demiryolunu da Kars’a kadar uzattılar.²⁸

31 Ocak 1878’de imzalanan Edirne Mütarekesi ile Osmanlı-Rus savaşında silahlar bırakılarak barış müzakereleri başlamış ve iki devlet arasında 3 Mart 1878’de Ayestefanos Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, imzalanmış olmasına rağmen uygulanmadan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması ile değiştirildi. Antlaşmanın 58. maddesi gereğince Kars, Ardahan, Batum bölgesi, Rusya’nın harp tazminatı olarak belirlediği bir milyar dört yüz milyon ruble karşılığında Rus Çarlığı’na bırakılmasına rağmen Kars’la ilgili maddede önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Böylece Kars’ta 1918’e kadar sürecek olan yeni dönem başlamıştır.²⁹

İşgal döneminde Rus Hükümeti, ilk iş olarak Evliye-i Selase’yi topraklarına kattıktan sonra mülki yapıyı değiştirmiştir. Buna göre; Ardahan, Posof, Göle, Çıldır ve Oltu Kars’a Ardanuç ve Artvin Batum’a bağlanarak iki askeri vilayet (OBLAST) meydana getirildi. Her iki vilayet Tiflis Umumi Valiliği’ne bağlanmıştır. Kars ve Batum vilayeti/ okruglar ise albay rütbesindeki mutasarrıflar tarafından yönetilmiştir. Ruslar, baş muhtarlık ihdas ederek idari yapıyı vilayet, sancak, kaza, nahiye ve baş muhtarlık şekline dönüştürmüştür.³⁰

Çarlık Rusya’sı yönetiminde, Kars’ın yaşadığı bir başka gelişme de ulaşım alanında olmuştur. 19. yüzyılın kara ulaşımındaki en önemli teknolojik devrimi olan demiryolu bu dönemde Kars’a gelmiştir. Daha çok askeri-stratejik amaçlı olduğu anlaşılan bu sistemle Kars eyalet merkezi Tiflis’e bağlanmıştır. Sonraki yıllarda Sarıkamış’a kadar uzatılması da yine askeri amaçlı olmuştur. Gene bu dönemde angarya yöntemiyle yaptırılan karayolları da hep askeri denetim amacına hizmet eder biçimde planlanmıştır. Bu bakımdan demiryolu ve karayolu ulaşımı Kars’ın ekonomik ve sosyal yönden ilerlemesine bir katkı sağlamamış gözükmektedir. Yine de Kafkasya ile iletişimin artması özellikle

²⁸ Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2001, Cilt 24, s.517.

²⁹ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars’ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.3.

³⁰ Selçuk Ural, Yakınçağ’da Kars, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.109.

1905'ten sonraki nispi demokratikleşme ortamında eğitim olanağı bulan Karanlı aydınlar arasında milliyetçilik bilincinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.³¹

Bu dönemde şehirlerde Baltık üslubu ile Türklük adına hiçbir iz bırakmamak için yeni bir yapılaşmaya gidilmiş ve Türk mahalleleri, camileri, medreseleri, mezarlıkları ve abideleri yerle bir edilmiştir. Osmanlı devleti'nden alınan harp tazminatıyla imar masrafları karşılanırken, yeni mekanlara gayri Müslimler yerleştirilmiştir. Türklere ait birçok dini ve milli yapıyı Rus yönetimi tahrip ettiği gibi, dini yapıların büyük kısmını depo veya kiliseye dönüştürmüştür.³²

Bundan sonra bölgenin demografik yapısını değiştirmek için Ruslar, Müslümanlardan boşaltılan yerlere Ermeni, Rum, Yezidi, Ukraynalı ve Malakan gibi çeşitli etnik ve dini gruplar yerleştirilmiştir.³³ Bu değişimle birlikte Osmanlı Devleti'nin parçalanma dönemine girmesini takiben uzun yıllar Osmanlı Devletinde “*Millet-i Sadıka*” olarak tanınan Ermeniler, ayrılarak bağımsızlık yolunda faaliyetlere ilk defa bu dönemde başlamışlardır. 1901 yılına değin Kars vilayetinde çeşitli köylerde ve şehirlerde geçici ikamete tabi tutulan ve 1901'de Kars vilayetindeki sayıları 16 bin olarak tahmin edilen mülteci Ermenilere İmparator İkinci Nikolay'ın 13 Şubat 1091 tarihli fermanı ile Kars vilayetinde nüfusa kaydolma ve Rus tabiiyetine geçme hakkı tanınmasıyla 1902 yılı itibarıyla sadece Türkiye'den gelen Ermenilerin sayısı 9.906 erkek ve 8.185 kadın olmak üzere 18.091 kişiyi bulmuştur. Bunlardan 34'ü daha önce Ardahan Sancağı dâhilinde hiç Ermeni köyü yok iken Göle kazasına bağlı Urut köyüne yerleştirilmiş³⁴ ve gelecek yıllar için Ermenilerin neler yapacağıının ve Ermeni olaylarının nasıl bir seyir güdeceğinin adeta belirtileri olmuştur.

Ermeniler, Ayastefanos Antlaşmasının yenilenmiş ve düzenlenmiş hali olan Berlin Antlaşmasının 61. maddesiyle Osmanlı Devleti ve kendilerini

³¹ Naci Alaybeyli, Rus İşgali Döneminde (1878 – 1918) Kars, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s. 97.

³² Esin Dayı, Evliye-i Selase'de(Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma, Erzurum, 1997, s.7., II.

³³ Erol Yüksel, Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918–1 Ekim 1920), Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007, s.5.

³⁴ Candan Badem, Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.58.

ilgilendiren bir konuyu uluslararası hale getirmişlerdir. Bu girişimleri ile hem Osmanlı Devleti'ni yabancı devletlerin baskısına maruz bırakmış hem de kendilerini yabancı devletlerin kullanımına açık bir hale getirmişlerdir. Osmanlı ülkesi üzerinde amaçları olan emperyalist devletler, Ermenilerin aracı olmaları konusundaki isteklerinden insafsız bir şekilde yararlanmışlardır. Bunun neticesinde 1878–1920 arasında yüz binlerce Müslüman Türk, Ermeni çetelerinin kurbanı olmuşlardır.³⁵

1.3. I.Dünya Savaşı Döneminde Kars

Kars'ın Milli Mücadele tarihi, bazı çevre illerde olduğu gibi, Birinci Dünya Savaşı öncesinden Cumhuriyet'e değin kesintisiz bir süreci yansıtmaktadır.³⁶

Osmanlı Devleti'yle Rusya arasında, I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde, geçmişte rastlanmayan kırk yıla yaklaşan bir barış dönemi yaşanmaktaydı. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'ndaki olumsuz rolüne rağmen Rusya'nın gücünü kabul ettiğinden çıkacak olan genel bir savaşta, onunla ittifak yapmakta dahil olmak üzere ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Ruslar da buna kayıtsız kalmamış, taraflar yarı resmi nitelikte dostluk cemiyetleri kurmuşlardır. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı öncesinde Rusya ilişkilerini geliştirebilmek için İçişleri Bakanı Talat Bey'in başkanlığında bir heyeti, Rusya'ya göndermiştir. İki devlet bu ortak eğilimlere rağmen değil ittifak etmek, birbirlerine zarar vermeyecek bir işbirliğinin kendilerine sayısız yararlar sağlayacağına bilincinde görünmüşlerdir.³⁷ Böylece iki devletin bir kez daha karşı karşıya gelerek savaşmaları bu görüşmeler neticesinde kaçınılmaz hale gelmiştir.

Görünüşte halkın sempatisini kazanmak, gerçekte ise halkı Osmanlı kimliğinden soğutmak ve Rus yönetiminin meşruiyetini tesis etmek için Rus Hükümeti işgali takiben bazı özel kanunlar çıkarmıştır. Bu kanunlardan ilki, Osmanlı Bidayet ve İstinaf Mahkemeleri'nin 50 yıl süreyle faaliyetlerine

³⁵ Erol Yüksel, Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918–1 Ekim 1920), Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007, s.14.

³⁶ Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt VI, s.4498.

³⁷ Nebahat Oran ARSLAN, Birinci Dünya Savaşında Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri, 2008, İstanbul, s.20.

devam etmesidir. Mahkemelerin kanunları zamanla değiştirildiği için Türkiye'deki mahkemelerle sadece isim benzerliği kalmış, diğer hususlar Rus Hükümeti'nin keyfi uygulamalarına göre şekillendirilmiştir. Örneğin bir Türk diğer Türkü öldürürse en fazla altı ay hapis yatarken, bir Ermeni veya Rum'u öldürürse beş yıl hapse çarptırılmakta, eğer bir Rus'u öldürürse ya kurşuna dizilir, ya da Sibiryaya sürgün edilmektedir. Çıkarılan bir başka kanunla Türk halkı 50 yıl boyunca askerlikten muaf tutulmuştur. Buna karşı Ermenilerin ve Gürcülerin askere alınmasına devam edilmiştir.³⁸

Sünnilik ve Şiilik adı altında Rus Hükümeti, iki müftülük ihdas etmiş, vergi konusuna da el atarak, vergi oranlarını azaltırken halkın birliğini bozmak ve aralarına düşmanlık sokmak için kendisine yakın kişilere bol arazi ve yayla tahsis etmiştir. Böylece bir kısım kişiler zenginleşirken, diğer büyük kısım fakirlikle mücadele etmek zorunda bırakılmıştır. Ayrıca arazi tahsislerinde sık sık değişikliklere gidildiğinden halk arasında arazi davaları baş göstermiş ve bundan dolayı köylerde devamlı çatışmalar çıkmasına neden olunmuştur.³⁹

Türkleri eğitimsiz bırakmak için Rusların ciddi faaliyetleri olmuş, Kars'taki medreseler hariç bütün ilköğretim okulları kapatılarak yerlerine Rus okulları açılmıştır. Rus kültürünün öğretilmesine özel bir önem verilerek halkın milli duyguları ve benliği yok edilmeye çalışılmıştır. Rus okullarına daha ziyade Ermeni, Rum ve Gürcüler alınmıştır. Rus dili ve kültürü, Rus askeri okullarına alınan çocuklara öğretilmiş ve Gürcü asıllı komutan ve memurlar özellikle Batum'da Gürcülük propagandası yaparak halkın arasına nifak sokmaya gayret etmişlerse de başarılı olamamışlardır.

Bu dönemde Ruslar, halkı mezhebi açıdan olduğu kadar boy yapısını da ortaya atarak parçalamaya gayret ettikleri gözlenmektedir. Türk sözünün kullanılmasını yasaklayan Rus yönetimi Türkleri; Truç, Tatar, Karapapak, Türkmen, Müslüman, Gürcü gibi adlarla farklı millet gibi görmeye ve göstermeye çalışmıştır. Türk halkı resmi istatistiklerde altı grup halinde gösterilirken, milliyet, din ve dil bakımından birbirinden tamamen farklı unsurlar (Khakhol, Dukhobar, Malakan, Nemis, Ruslaşmış Rum, Ruslaşmış

³⁸ Selçuk Ural, Yakınçağ'da Kars, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.111.

³⁹ Fahrettin Erdoğan, Türk Ellerde Hatıralarım, Ankara, 1998, s.27-28.

Lehler) Rus adı altında birleştirerek⁴⁰ bu kavramları yerleştirmeye gayret etmişlerdir. Bütün bu gayret ve çalışmalarına rağmen Rus yönetimi halkın milli ve dini hislerini ve Osmanlı Devleti'ne duydukları sadakati silmeyi başaramadığı yadsınamaz bir gerçek olmuştur.

1905'te Rusya'nın Japonya'ya yenilmesi gerek Rus topraklarında, gerekse işgal altında tutulan Türkistan, Kafkasya ve Evliye-i Selase'de çeşitli isimler altında gizli teşkilatların kurulmasında önemli rol oynamıştır. Bu savaş, Rusları siyasi ve askeri alanda büyük bunalıma soktuğu gibi, yıllardır Rus yönetimi altında ezilen insanlarda Rusların yenilebileceği duygusunun doğmasına neden olmuştur. Bu yıllarda Rus hükümeti, Azerbaycan ve Gürcistan'da başlayan ayaklanmaların bir benzerinin Evliye-i Selase'de çıkmasını önlemek için Ermeni komite ve çetelerini destekleyerek savunmasız Türklerin üzerine saldırtmıştır. Türk-Ermeni mücadelesinin başlamasına bağlı olarak bölgede gizli teşkilatlar veya bunların şubeleri açılmaya başlamıştır.⁴¹

Evliye-i Selase'yi işgal ederek Çarlık Rusya'nın elde ettiği fırsat, yüzyıllardır Kafkasya ve Doğu Anadolu üzerinden Basra Körfezi'ne ve Akdeniz'e inmek için önemli bir köprübaşı elde edilmesi ve İstanbul ve Boğazları elde etme isteğiydi.⁴² Bu maksatla bu dönemde Güney Kafkasya demiryolunu Sarıkamış'a kadar uzattıkları gibi bölgeyi büyük bir askeri kışlaya dönüştürmüşlerdir.⁴³ Rus Hükümeti, bu dönemde bir yandan ordusunu kuvvetlendirirken, diğer yandan da Ermeni Sorunu'nu uluslararası gündeme taşıyarak Türkiye Ermenilerini Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmış ve şartlar olgunlaştığında Ermeni sorununu bahane ederek Osmanlı Devleti ile yeni bir savaşa girişerek aradıkları fırsatı 1914'te bulmuşlardır.

Rus ordusu 1 Kasım 1914'te Sarıkamış üzerinden Erzurum'a saldırıya geçmiş buna mukabil Osmanlı ordusu tarafından Azap ve Köprüköyü muharebelerinde Rus ordusu geri çekilmeye zorlanmıştır. Enver Paşa Başkomutan Vekili olarak ordunun yönetimini "*Rus ordusunu baskın tarzı bir*

⁴⁰ Dayı, Evliye-i Selase'de (Kars, Ardahan ve Batum) Milli Teşkilatlanma, s.10-11.

⁴¹ Selçuk Ural, Yakınçağ'da Kars, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.112-113.

⁴² Nebahat Oran ARSLAN, Birinci Dünya Savaşında Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri, 2008, İstanbul, s.24.

⁴³ Selçuk Ural, Yakınçağ'da Kars, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.114.

hareketle yok etmek ve Evliye-Selase dahil bütün Güney Kafkasya'yı Rus işgalinden kurtarmak” amacıyla Erzurum’a gelerek eline almıştır. Üç Kolorduyla 22 Aralık 1914’te başlatılan Sarıkamış Harekatı, kış ve bunun şiddeti hesaba katılmadığından, 19 Ocak 1915’te felaketle sonuçlanmıştır.

Bu hareket sırasında sınır boylarındaki Türk ahali orduya katılarak Ruslara karşı mücadele ederken, iç kesimdekiler evinde kurbanlar keserek bir bayram havasında Mehmetçığı beklemeye başlamıştır. Fakat hareket başarısızlıkla sonuçlanıp, Türk ordusu Erzurum’a çekilirken, Rus ordusu ise bölge ahalisini “*Türklerin gelişini alkışladınız*” iddiasıyla katletmiştir.⁴⁴ 1915 başından itibaren üç ay Ruslar, Kars ilindeki silahsız halkı kırıp sindirmekle uğraşmış ve pek vahşice yapılan bu Rus mezaliminde en az 40 bin Türk yok edilmiştir.⁴⁵

I. Dünya Savaşında 1916–17 kışı, Rus ve Türk birlikleri için cephelerde çarpışmaların hafiflediği bir dönem olmuştur. Ayrıca iki devletinde ordusunu tehdit eden başka büyük tehlikeler vardı. Türk ordusu lekeli tifüs ile mücadele ederken Rus Ordusu da ihtilal fikirlerinden etkilenmişti. Cephede artık barış kavramı sık sık tekrarlanmaya başlanmıştı. Rusya’da 1917 ilkbaharında patlak veren ihtilal, Rus ordusunu çözülmeye sevk ederken Türk ordusunun da dağılmasını önlemiştir.⁴⁶

7 Kasım 1917 tarihinde Rusya’da Bolşevik ihtilali’nin patlak vermesi Evliye-i Selase ve işgal altındaki Doğu vilayetlerinin kurtuluşunda önemli bir safha olmuştur. Bolşevik Hükümeti, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile 15 Aralık’ta Brest-Litovsk, Osmanlı Devleti ile Erzincan’da, 3. Ordu Kurmay Başkanı Kurmay Albay Ömer Lütfü Bey’in başkanlığında bir heyet ile Rus heyeti arasında üç gün süren görüşmeler sonunda 18 Aralık’ta 14 maddelik Erzincan Mütarekesi imzalanmıştır.⁴⁷

Taraftar arasında Aralık ayında başlatılan görüşmeler yeni Rus yöneticilerin (yani Bolşevik Rusların) Osmanlı Devletinin yenileceğini göz

⁴⁴ Selçuk Ural, *Yakınçağ’da Kars*, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.114.

⁴⁵ M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, İstanbul, Işıl Matbaası, 1953, s.554.

⁴⁶ Nebahat Oran ARSLAN, *Birinci Dünya Savaşında Türkiye’deki Rus Savaş Esirleri*, 2008, İstanbul, s.31.

⁴⁷ Adnan Sofuoğlu, *Genel Hatlarıyla I. Dünya Savaşında Erzincan’ın İşgali ve Ermeni Mezalimi*, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, Ankara, 2005. s.431.

önünde tutarak, işgal altında tuttıkları bölgeyi Rusya'nın çıkarlarına göre düzenlemek ve bölgede bir Ermeni yönetimi oluşturmak istemeleri yüzünden uzamıştır. Diğer taraftan görüşmeler anlaşma ile sonuçlanarak, 3 Mart 1918'de barış antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın 4. maddesine göre Ruslar, Doğu Anadolu'dan geri çekilmeyi ve 1878'den beri işgal altında tuttıkları Kars, Ardahan ve Batum'u da Osmanlı Devleti'ne geri vermeyi⁴⁸ ve Evliye-i Selase'yi ise halk oylamasının sonucuna göre Türkiye'ye bırakmayı taahhüt etmişlerdir.

Rus ordusu adı geçen yerleri boşaltırken, yerlerini Ermeni ve Gürcü birlikleri almıştır. Ermeni ve Gürcüler Türk halkına zulme başlayınca Türk ordusu, Brest-Litovsk görüşmeleri devam ettiği bir sırada, 12 Şubat 1918'de, ileri harekate başlayarak Doğu Anadolu Vilayetlerini, Evliye-i Selase'yi ve ahalinin isteği üzerine Ahıska ve Ahılkelek'i işgalden ve mezalimden kurtarmıştır. Bu hareket süresince Türk birlikleri 5 Nisan 1918'de Sarkamış'a, 14 Nisan 1918'de Batum'a ve 25 Nisan 1918'de Kars'a girmiştir.

Savaş sırasında Rusya, başta ekonomi alanında olmak üzere büyük sorunlar yaşanmıştır. Özellikle Çanakkale Cephesi'nde Türk direnişinin başarıya ulaşması, Rusya'nın müttefiklerinden yardım almasını önlemiştir. Ayrıca Çarlık Rusya halkı, büyük serveti olan zenginler ile çok fakir olan köylü ve işçiler olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Bu sosyal adaletsizlik, ülkede rejimin değişimine dek uzanan bir devrim hareketinin gelişmesine sebep olmuştur. Fakir köylü ve işçi sınıfının da desteğini arkasına alan Lenin, 1917'de Ekim Devrimi'ni gerçekleştirerek Çarlık rejiminin yıkılmasında öncülük etmiştir.⁴⁹

Osmanlı Devleti; 1878'de Ruslara bırakmak zorunda kaldığı Kars, Ardahan, Batum'u da plebisit yapılması koşuluyla elde etme hakkını kazanarak⁵⁰ Nisan-Temmuz 1918 arasında Batum'dan Bakü'ye kadar olan yerlere girmiştir. Osmanlı Devleti, buraları ele geçirir geçirmez, Evliye-i Selase'de plebisit yaptırdı. 14 Temmuz'da yapılan plebisitte 87.084 kişiden

⁴⁸ Selami ŞEKERKIRAN, Türk – Sovyet Sınırı (1919 – 1946), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2008, s.41.

⁴⁹ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.6.

⁵⁰ Ahmet Ender GÖKDEMİR, Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti, Ankara, 1998, s.15.

84.124'ü Osmanlı Devleti lehinde oy kullandı.⁵¹ Batum ve Kars livalarından oluşan “*Batum Vilayeti*” 14 Eylül 1918’de yayınlanan kararnameyle teşkil edilmiştir.

1.4. Kars Milli İslam Şurası Dönemi

14 Temmuz’da yapılan Halk oylamasından sonra Türk ordusu, 15 Eylül’de Bakü’yü, Rus ve Ermeni işgalinden kurtardığı gibi, Kasım 1918’e kadar devam ettirilecek olan askeri harekât sonunda da Dağıstan’daki Rus ve Kazak işgaline son vermiştir. Fakat bütün bu başarılar, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesiyle son bulmuş ve Türk orduları Kafkasya’dan çekilmek zorunda kalmışlardır.⁵² Mütareke’nin 11. ve 15. maddelerinde 24 Ekim’den başlanarak 6 hafta içerisinde Kars’ın da içinde bulunduğu bölgeden, Türk ordusunun batı bölgesine çekilmesi ve demiryollarının İngilizlere teslim edilmesi hükmü yer almaktaydı. Bu yüzden birliklerimiz, 1914 sınırlarına geri çekilerek buraları terk etmek zorunda kalmıştır.⁵³ Bunu bir fırsat olarak değerlendiren Taşnak Ermenileri, Brest-Litovsk Antlaşması’nı tanımayarak Kars ve köylerinde katliamlar yapıp, şehrin çarşı ve mahallelerini ateşe vererek, şehre büyük zararlar vermişlerdir.⁵⁴ Ermeniler ve Gürcüler sırasıyla bu bölgeyi işgal ederken hiç müdafaa edilmeden kendilerine bırakılmış yerleri yağmalayarak bölüşmek için silaha sarılmışlardır. Bu istila savaşlarına maruz kalan Müslüman ahali, yoksulluk ve zararlarla baş başa kalmıştır.⁵⁵

Kars ve Ardahan sancaklarının İtilaf Devletlerince işgaline ait bir hüküm bulunmamasına rağmen Osmanlı Devleti üç sancağın boşaltılmasını kabul etmiş ve Kars ve Ardahan sancakları da İtilaf Devletlerine bırakılmıştır.⁵⁶ Batum sancağı, Kars ve Ardahan sancaklarına göre daha önce bırakılmış

⁵¹ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars’ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.6.

⁵² Selami ŞEKERKIRAN, Türk – Sovyet Sınırı (1919 – 1946), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2008, s.55.

⁵³ Cem – Ender ARSLANOĞLU, Cenubi garbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi, Ankara, 1986, s.139.

⁵⁴ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars’ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.6.

⁵⁵ M. Fahrettin Kırzioğlu, Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920), Kars Turizm ve Tanıtma Derneği Yayınları, 6.Sayı, Kardeş Matbaası, Ankara,1970, s. 75.

⁵⁶ Erol Yüksel, Mondros Mütarekesi’nden Kurtuluşa Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918–1 Ekim 1920), Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007, s.40.

İngilizler burada pek çok haksız uygulama yapmışlardır. Türk Ordusu'nun bölgeden çekilmesi, Türk ve Müslüman halkı savunmasız bırakmış ve adeta Ermeniler için çıkan büyük bir fırsat olmuştur.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile 9. Ordu 1914 sınırlarına çekilmeye mecbur kalınca, Kars ve çevresinde Müslüman halka yönelik Ermeni saldırıları tekrar başlamıştır. Ermeni katliamlarına son vermek ve milli haklarını savunmak gayesinde olan Karşılıklar kendi imkânlarıyla, Wilson Prensiplerini esas alarak 5 Kasım 1918'de "*Milli İslâm Şûrası*" adıyla demokratik bir hükümet kurdular. Şûra çok kısa zaman içerisinde kuzey'de Batum'dan güneyde Nahçıvan'a kadar uzanan bölgede şubeler açmıştır.⁵⁷

9. Ordu Kumandanı Yakup Sevki Paşa'nın ve Kars Mutasarrıfı Hilmi Uran Bey'in yardım ve teşvikleriyle Kars ve çevresindeki Türk-İslam ahalisi, Kars İslam Şurası'nı toplamaya karar vermiştir.⁵⁸ Yapılan çalışmalar neticesinde 5 Kasım 1918'de Piroğlu Fahrettin Bey'in başkanlığında Kepenekli Emin Ağa, Kağızmanlı Ali Rıza, Sarı Haliloğlu Muhlis, Mamiloğlu Tevhüddin, Ordu Kumandanı Harputlu Yakup Sevki Paşa ile Mutasarrıf Hilmi Bey tarafından, merkezi Kars olmak üzere Kars Milli İslam Şurası'nın kurulması kararlaştırılmıştır.⁵⁹

Kars Milli İslam Şurası kurulurken en büyük desteği askeri ve mülki makamlardan almışlardır. Şura'nın hukuki dayanağı, Wilson İlkeleri'nin 12. maddesinde "*Osmanlı Devleti'nin Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan milletlere muhtar gelişme imkânları verilecek*" ibaresi olmuştur.⁶⁰ Mondros Mütarekesi sonrası siyasi bir teşekkül olan Kars İslam Şurası'nın mütareke öncesi bir teşekkül olan Kars Gizli İslam Komitesi ile organik bir devamlılığı olduğu anlaşılmaktadır.⁶¹ 1909'da Kars'ta kurulan Canbizar Teşkilatının devamı ve daha düzenlisi olan; 1917 Nisan'ında gizlice kurulup, 1917 Ekim sonlarında resmen çalışan Evliye-i Selase ve Ahıska'daki

⁵⁷ Şenol Kantarcı, Kars'ta Türklere Yönelik Ermeni Katliamı: Kalo/Derecik Köyü Toplu Mezar Kazısı, sf.222.

⁵⁸ Gökdemir, Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti, s.63.

⁵⁹ M. Fahrettin Kırzioğlu, Milli Mücadele'de Kars, s.8.

⁶⁰ Dayı, Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan ve Batum) Milli Teşkilatlanma, s.91.

⁶¹ Erol Yüksel, Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918-1 Ekim 1920), Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007, s.41.

İslam Komitesi, Kars İslam Şurası'nın çekirdeğini oluşturmuştur. Bu teşkilatların isimleri farklı olmasına rağmen bağımsızlık uğrunda çalışmaları ve üyelerinin aynı kişiler olması organik bir bağın olduğunu kanıtlar.⁶²

Kars Milli İslam Şurası, yerel ve dar bölgesel iktidarları ya da hükümetleri kucaklayan bölgesel bir örgütlenmeye gidişin başlangıcı olması bakımından önemlidir. Diğer bir deyişle Kars İslam Şurası, Evliye-i Selase bölgesindeki yerel siyasi inisiyatiflerinin bir iktidar odağı oluşturacak şekilde örgütlenmelerinin temelini oluşturması açısından önemlidir.⁶³

1.4.1. Kongreler

Ordunun İngilizlerin baskısıyla 1914 sınırlarına çekileceğinin duyulması her yerde olduğu gibi Kars'ta da heyecana yol açmış ve Türk ahali Ermeni zulmüne maruz kalmamak için, Wilson Prensipleri'ne dayalı bağımsız bir teşkilat kurmaya karar vermiştir. Sancak içerisinde daha geniş bir teşkilatlanmaya gitmek ve örgütün temsili niteliğini daha güçlü kılmak için⁶⁴ Kars İslam Şurası, 15 Kasım 1918'de I. Kars Kongresi'ni gerçekleştirmiştir. Yapılan Kongreye Oltu, Ardahan ve Kağızman ile bunlara bağlı kaza ve nahiyelerden temsilciler katılmış ve ilk toplantıda sekiz kişilik muvakkat heyet, on iki kişilik Merkez Mümessilleri Heyeti'ne dönüştürülmüştür.

30 Kasım–2 Aralık 1918 tarihleri arasında da II. Kars Kongresi'ni gerçekleştirdi. I. Kars Kongresi'nin davetine icabet eden 60 delegenin katılımı ve Kongre'nin son gününde on delegenin daha kongreye dâhil edilmesi üzerine kongreye katılan delege sayısı yetmişe ulaşmıştır. Kongre'de Osmanlı Ordusunun çekilmesi üzerine, Batum'dan Orduabad'a ve Ağrı Dağı'ndan Azgar'a kadar olan bölgenin idare ve yurt korunması işlerine bakmak üzere merkezi Kars olmak üzere bir Milli Şura Hükümeti kurulması kararlaştırılmıştır.

Kurulan Milli Şura Hükümeti 14 Kasım 1918 tarihinde gerçekleştirilen I. Kars Kongresi sonucu kurulmuş bulunan Milli İslam Şurası

⁶² Dayı, Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan ve Batum) Milli Teşkilatlanma, s. 91.

⁶³ Erol Yüksel, Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918–1 Ekim 1920), Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007, s.41.

⁶⁴ Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt VI, s.4499.

Merkez-i Umumisi'nin yerini almıştır. Milli İslam Şurası hükümet reisliğine Kars'lı Cihangiroğlu İbrahim Bey, yardımcılığına Kepenkçi Emin Ağa ve Umumi Kâtipliğine de Sami Bey seçilmiştir.⁶⁵

Yine bu dönemde 3 – 5 Ocak 1919'da I. Ardahan Kongresi, 7 – 9 Ocak 1919'da da II. Ardahan Kongresi yapılmıştır. Bu kongrelerin amacı, teşkilatlanmayı daha sistemli bir hale getirmektir. Bu kongrelerde; Ermeni ve Gürcü tehdidine karşı 9. Ordu'dan temin edilecek olan silah ve asker yardımıyla mücadele edilmesi, halkın hukukunun korunabilmesi için basın yoluyla gerekli duyuruların yapılması ve halkın bilinçlendirilerek mağdur edilmemesi konuları görüşülmüştür.⁶⁶

1.5. Cenûb-i Garb-i Kafkas Hükümeti Dönemi

1.5.1. Elviye-İ Selâse: Kars, Ardahan, Batum

Bu tabir genellikle “*Elviye-i Selâse/Üç Liva/Üç Sancak*” ifadesi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Kars, Ardahan ve Batum için kullanılmıştır. Aynı terim Makedonya'da da Selanik, Manastır ve Kosova Sancakları için de kullanılmıştır.⁶⁷

1.5.2. Teşkilatlanma ve Milli Hükümetin Kurulması ve Faaliyetleri

Türk Vatanının bütünlüğüne ve istiklaline yönelik tehdit ve işgaller üzerine ilk milli teşkilatlanma Elviye-i Selâse'nin merkezi olan Kars'ta gerçekleştirilmiştir. 5 Kasım 1918'de Kars'ta kurulan ‘Kars Milli İslam Şûrası’ kısa sürede Kars, Ardahan ve Batum sancak ve kazalarında şubelerini açmaya başlamıştır.

Türk Ordusu, Kafkaslardan çekilme emri verildiği tarihten itibaren bölge halkına; halkın canını, malını ve namusunu koruyacağına dair teminat vermesinden başka, milli müdafaa cemiyetlerini hatta “*Milli Hükümetler*” kurmalarını destekleyerek; halkın Ermeni ve Gürcü saldırılarına karşı

⁶⁵ Erol Yüksel, Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918–1 Ekim 1920), Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007, s.42.

⁶⁶ Selçuk URAL, Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri, İstanbul, 2008, s.179-180.

⁶⁷ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XI, İstanbul, 1995.

silahlanıp kendilerini korumalarını da sağlamıştır.⁶⁸ Zaten halk başına gelecekleri, ordu çekilir çekilmez Ermeni ve Gürcülerin istilasına uğrayacağı, tahmin etmektedir. Yakup Şevki Paşa bu nedenle Ordunun çekilmesini geciktirmiş, halkın teşkilatlanarak direniş cephesi kurulmasını sağlamaya çalışmıştır.⁶⁹

1914'teki Türkiye sınırı kuzeydoğusundaki 36.000 km²'lik bölgede faaliyet gösteren Şûra'nın merkezi Kars olmuş ve devletin sınırları içinde 1.738.478 kişi yaşamaktadır. Bunların 1.534.824'ü Türk ve Müslüman, geriye kalan 227.324 kişi de Rus, Rum, Malakan ve Ermeni azınlıktan oluşmaktadır.⁷⁰ Şûra, 15 ve 30 Kasım'da iki vilayet kongresi yaptıktan sonra 17 – 18 Ocak 1919'da 131 temsilcinin katılımıyla gerçekleştirilen büyük kongre ile 'Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti' adını almıştır.⁷¹

Dr. Esat (OKTAY) Bey'in başkanlığında 17/18 Ocak 1919'da toplanan III'üncü Büyük Kars Kongresi'nde, merkezi Kars olmak üzere "*Cenub-i Garbi Kafkas Hükümet-i Muvakkata-i Milliyesi*" kurulmuştur. Görüşmelerde 18 maddelik anayasa kabul edilmiş ve hükümet reisliğine Cihangiroğlu İbrahim Bey ve azalıklara şu isimler getirilmiştir:

- 1- Parlamento Reisi: Çıldır'lı Dr. Esat Bey,
- 2- Dahiliye Nazırı: Kağızman'lı Ali Rıza Bey,
- 3- Adliye Nazırı: İrevan'lı hakim Ağabababeyoğlu Abbas Ali Bey,
- 4- Harbiye Nazırı: Cihangiroğlu Hasan Han Bey,
- 5- Hariciye Nazırı: Divriği'li Piroğlu Fahrettin Bey,
- 6- Maliye Nazırı: Gümrü'lü Hudadbeyoğlu Mehmet Bey,
- 7- Maarif Nazırı: Önce Rum Mihail Andreyanot, sonra Kocaoğlu Mehmet Bey,
- 8- İaşe Nazırı: Hasanbeyoğlu Mehmet Bey,
- 9- Nafia Nazırı: İrevan'lı mühendis Mahmut Bey,
- 10- Ziraat, Orman ve Ticaret Nazırı: Nahçıvanlı Ali Ekber Kazım.⁷²

⁶⁸ S.E.DAYI, a.g.e. s.81.

⁶⁹ Türkler Cumhuriyeti, s.158.

⁷⁰ Gökdemir, Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti, s.102.

⁷¹ Şenol Kantarcı, Kars'ta Türklere Yönelik Ermeni Katliamı: Kalo/Derecik Köyü Toplu Mezar Kazısı, s.223.

⁷² Ahmet Önder GÖKDEMİR, Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti, s.90.

Kabul edilen 18 maddelik anayasaya göre:

- 1- Hükümet Cenub-i Garbi Kafkas namını taşıyacak,
- 2- Hükümet hududunu Batum'dan Nahcivan'a kadar çizmiş, sulhun neticesine kadar muhafaza edecek,
- 3- Bayrağı üç renk(beyaz, yeşil ve kara dilimli gibi 3 ayrı taslaklı zemin üzerine) Türk Devletinin ay yıldızı olacak,
- 4- Resmi dil Türkçe, resmi ve gayri resmi muhaberat Türkçe yapılacak,
- 5- Meclis-i Mebusan seçimi: On bin nüfustan bir mebus seçilecek, 18 yaşını dolduranlar iştirak edecek,
- 6- Her Vilayet ve kazada Şûrayı Milli şubeleri açılacak,
- 7- Türk millet ve hükümetini rencide edecek her türlü vaziyetten kati surette ictinap edilecek,
- 8- Umum askeri şube ve teşkilatlar Türk Devleti'nin kabul ettiği usul dairesinde yapılacak,
- 9- Mülkiye teşkilatlanmasında sekizinci maddede zikredilen husus tatbik edilecek,
- 10- Komşu hükümetler ile daima dost ve iyi geçinmek düstur addedilecek,
- 11- Avrupa hükümetleri Vilayet-i Seniye'yi Türkiye'den alıp ahir bir hükümete vermek kararını alırsa hükümet Türkiye'den ayrılmamayı kesin kabul etmiştir,
- 12- Ekalliyetlerin hukuku aynen muhafaza edilecek,
- 13- Müslüman arasında dini ayrılıklara hürmet edilecek,
- 14- İntihaplar namzetsiz, demokrat ve bitaraf, Türk'ün şan ve şerefine yakışır şekilde olacak,
- 15- Valiler ve Kumandanların tayin ve azilleri meclis kararıyla olacak,
- 16- Milli Şûra Hükümeti Meclisin kurulmasından sonra bazı kanun maddelerinin tebdiline salahiyyetar olacaktır,

17- Mebusların Yaşları 25'den az olmayacaktır,

18- Bu kanunun icrasına Cihangiroğlu İbrahim Bey memur edilmiştir.⁷³

Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'nin sınırları içinde: Kars, Ardahan, Batum, Kağızman, Oltu(Şenkaya dahil), Nahçıvan, Artvin, Borçka, Murgul, Çürüksu, Yukarı Acara, Aşağı Acara, Ardanuç, Şavşat, Posof, Ahıska(Azgur, Kobliya, Hırtış dahil), Ahılkelek, Çıldır, Akbaba(Arpaçay başları), Şüregel, Zorşad, Penek, Sarıkamış, Horasan(Aşağı Pasinden sayılan Karaorgan Bucağı), Digor, Sürmeli(Iğdır, Kulp/Tuzluca, Aralık ilçeleri gibi Aras'ın sağındaki yerler), Iğdır, Şerur, Şahtahtı, Yenice, Culfa, Orduabad bulunmaktadır.⁷⁴

Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti parlamentosu, devlet başkanı, hükümeti, bayrağı, askeri ve sivil teşkilatı ile demokratik bir cumhuriyettir. Parlamento 1 Mart 1919'da çalışmalarına başlamıştır. Ordunun eksiklikleri giderilmeye çalışılmış, kısa sürede mevcudu 8000'e kadar ulaşmıştır. Yakup Şevki Paşa 25 Ocak 1919'da Kars'ı tahliye ederek Erzurum' a çekilmiştir. İngiliz askeri valisi Temperley de yeni kurulan hükümeti tanımıştır.⁷⁵ Nitekim Mart 1919 ayından itibaren resmi yazışmalarda 'Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Cumhuriyesi' isminin kullanıldığı görülmektedir.

Bu dönemde Evliye-i Selase içinde Batum'da çıkarılan Seda-yı Millet hareketin sesi haline gelmiş ve gazete daha sonra hükümetin resmi yayın organı haline dönüşmüştür. Şura hareketine sahip çıkan bir başka gazetede, Erzurum'da Süleyman Necati Bey idaresinde çıkarılmaya başlanan Albayrak gazetesidir. Albayrak gazetesi Evliye-i Selase'yi Vilayat-ı Şarkiye'nin, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz bir parçası görmekte ve bu yönden yayınlar yapmaktadır. Aynı çizgide bir başka gazete ise Trabzon'da çıkarılan İstikbal gazetesidir.⁷⁶

1.5.3. Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'nin Yıkılması

Yerel hükümetin çalışmalarına bölgede bulunan İngilizler, bu bir süre ses çıkarmadıysa da bölgede siyasal örgütlenmenin giderek güçlendiğini

⁷³ Ahmet Önder Gökdemir, a.g.e., s.92.

⁷⁴ Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, 1999, s.55-56.

⁷⁵ Türk istiklal harbi, cilt I, s.167.

⁷⁶ Selçuk Ural, Yakınçağ'da Kars, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.117.

görünce tutumlarını bırakmış, Ermenilerin isteği üzerine Arpaçay'ın doğusundaki Ermenilerin Kars'a yerleştirilmesi karar vermişlerdir. Geçici Hükümet'in Ermenilerin geri dönmesini reddetmesi ve İngiliz isteklerine karşı koyması üzerine İngilizler 12 Nisan 1919'da Nisan ayı başlarında Türk-Gürcü mücadelesinin Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'nin aleyhine gelişmesi İngilizlere aradıkları fırsatı vermiştir.

General Milne, Batum'da General Thompson'la bir araya gelerek Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'ne son vermeye ve yönetimi Ermenilere teslim etmeye karar vermişlerdir. 6 Nisan'a kadar tam donanımlı 2.000 civarında İngiliz askeri Tiflis'ten Kars'a nakledilmiştir. Ayrıca 2.500 Ermeni askeri de Kars'a gönderilmiştir. Hazırlıkları tamamlayan İngilizler için bundan sonraki adım hükümetin ortadan kaldırılmasıdır. İngiliz askeri temsilcisi Preston, 12 Nisan'da Milli Meclis'i ziyaret edeceğini bildirerek, hükümet üyelerinin hazır bulunmasını istemiştir.⁷⁷

12 Nisan saat 16.00'da İngiliz kuvvetleri toplantı Meclis'i basarak Cihangiroğlu İbrahim Bey Hükümeti'ni dağıtarak başta Cumhurbaşkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey olmak üzere parlamento azasından 8 kişiyi de tutuklayarak Malta'ya sürdüler.⁷⁸ Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'nin böylesine yok edilmesi, sadece Elviye-i Selase için değil aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de parçalanması için atılmış bir adım olmuştur.

5 Kasım 1918'de Kars İslam Şurası ile temelleri atılan Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti, yaklaşık altı ay sonra İngilizlerin Kars'ı işgali ile son bulmuş ve İngiliz işgal kuvvetleri parlamentoyu dağıttıktan sonra ilk is olarak, bir kukla hükümet kurmuşlardır.

14 Nisan 1919'da kurulan sekiz kişiden müteşekkil "*Halk idare Heyeti*" adını taşıyan bu kukla hükümet, daha sonra Kars'ı Ermenilere teslim etmek suretiyle görevini tamamlamıştır (30 Nisan 1919). Kars'ta kurulan Ermeni Hükümeti yalnızca Kars, Sarıkamış Şavşat ve Kağızman'a hâkim olabilmişlerdir. Akbaba, Çıldır, Göle, Allahuekber Dağı, Karakurt\Ortakale,

⁷⁷ Selçuk Ural, *Yakınçağ'da Kars*, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.120-121.

⁷⁸ GÖKDEMİR, "Milli Mücadele'de Evliye-i Selase", s.152.

Pervanat ve Ardahan'daki Milli Sura Şubeleri bölgenin kurtuluşuna kadar Ermenilere karşı savaşmışlardır.⁷⁹

Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'nin yıkılmasından sonra bölgede; Nahçıvan Şurası (Aras Türk Cumhuriyeti), Kulp (Tuzluca) Şurası, Pozat köyü Bekir Bey Şurası, Oltu Hükümet-i Muvakkatası ya da Sura hükümeti, Akbaba Şurası, Çıldır Milli Şurası, Acara İslam Cemiyeti'nin yönetimindeki Şura Hükümeti, Artvin, Ardanuç ve Şavşat'ta da oluşturulan Şura Hükümetleri, Ortakale (Kağızman yakınında) Milli Şurası oluşumları görülmüştür.⁸⁰

1.6. Milli Mücadele Dönemi Kars

Kars'ta bulunan Ermeni Hükümeti, Cenub-i Garbi Kafkas Hükümetinin dağıtılmasından sonra sadece Kars, Sarıkamış, Kağızman ve Şavşat'a hakim olabilmıştır. Çıldır, Oltu, Akbaba, Göle, Allahüekber Dağı, Karakurt, Pernavut ve Ardahan'daki Milli Şûra Şubeleri bölgenin kurtuluşuna kadar Ermenilere karşı savaşmışlardır.⁸¹ Bu dönemde Erzurum'daki İngiliz yarbayı Rawlinson, Osmanlı XV. Kolordusu'nun ağır silahlarının teslim için büyük çaba göstermesi ve İngilizlerin bütün tehditlerine rağmen, ordunun ağır silahlarını Kazım Karabekir Paşa teslim etmemiştir. Teslim etmeme nedeni olarak ise, Müslüman Türklere, Ermenilerin bölgede saldırı hazırlığında olduğunu ileri sürmüştür.⁸²

M. Kemal Paşa Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti'nin dağıtılmasından sonra Ermenilerin Vilayeti Şarkıye'ye saldıracakları hususunu bildirerek bu nedenle XV. kolordunun muhafazasını ve hatta artırılmasını istiyordu. Mustafa Kemal Paşa 29 Mayıs'ta Havza'dan Kazım Karabekir'e çektiği telgrafta Gürcü ve Ermenilere karşı alınacak tedbirleri açıklayarak milletin topluca hazırlıklı olmasını belirtiyordu. Yine Harbiye Nezaretine çektiği telgrafta Evliye-i Selase'deki durumu açıklayarak Paris Barış Konferansında doğunun

⁷⁹ Erol Yüksel, Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918–1 Ekim 1920), Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007, s.56.

⁸⁰ Erol Yüksel, Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918–1 Ekim 1920), Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007, s.56.

⁸¹ S.E.Dayı, a.g.e.,s.206-242.

⁸² Kazım Karabekir, İstiklal Harbimizin Esasları, (haz.) Faruk Özerengin, İstanbul, Emre Yay., 1995, s.131.

Ermenilere peşkeş çekileceğini ifadeyle cevap vermişti. O dönem Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi olan Cevat Paşa verdiği cevapta M. Kemal Paşa gibi düşünerek Ermenilerin bütün kuvvetlerimizle ezilmesini istiyor fakat İstanbul Hükümetinin aczi dolayısıyla milletin bu işi üzerine alması gerektiğini belirtiyordu.⁸³

Cenub-i Garbi Kafkas Hükümetinin dağıtılmasından sonra Türk ordusunun bölgeden çekilmesi, Ermenilerin katliamları artırmasına neden olmuş bu dönemde Ermeniler, baskı ve zorlamayla Türkleri göçe mecbur ederek Türk nüfusunu azaltmayı hedeflemiştir. Bu durum askeri ve sivil yetkilileri de rahatsız etmiş ve halkın bir kısmı batıya bir kısmı Azerbaycan'a göç etmiştir.

Evliye-i Selase temsilcilerinden oluşan bir grup Erzurum Kongresi toplanmadan önce kongre başkanlığına müracaat ederek Evliye-i Selase'yi temsilen Kongre'ye katılmak isteklerini belirterek müracaat dilekçelerinde; *“aynı uğurda can vermeye karar verdiklerini, hukuk ve haklarının korunması ve savunulması için çalışacaklarını bu bakımdan da Fahrettin Bey ile Milli Şura azasından Rasim Bey'i temsilci seçtiklerini kabul buyurmalarını”* rica etmişlerdir.⁸⁴ Bu davranışları ile Evliye-i Selase'nin doğu Anadolu'nun bir parçası olduğunu göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa yapılan bu teşkilatlanma çalışmasına destek olduklarını *“sizin mücadeleniz, bizim mücadelemizdir”*⁸⁵ sözleriyle göstermiştir.

Erzurum Kongresinde temel prensip kabul edilen, Kuva-i Milliye'yi amil, İrade-i Milliyeyi hakim kılmayı, vatanın bir bütün olduğu anlayışı benimsenmesi Evliye-i Selase halkını ümitlendirmiştir. Milli Şuralar, Kuva-i Milliye'nin doğudaki temsilcileri olmuş ve Erzurum Kongresi'nden sonra Sivas'ta toplanan Genel Milli Kongrede alınan kararlarla da pekiştirilmiştir. Vatan sınırlarımızın 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız olduğu Sivas Kongresi'nde alınan kararlarda ifade edilmesi daha önce Brest-Litovsk'la

⁸³ Erol Yüksel, Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918–1 Ekim 1920), Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007, s.112.

⁸⁴ Ahmet Ender Gökdemir, Milli Mücadele'de Evliye-i Selase, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 19, Cilt: VII, Kasım 1990, s.238.

⁸⁵ GÖKDEMİR, Milli Mücadele'de Evliye-i Selase, s.155–156.

sınırlarımıza dâhil edilen Evliye-i Selase tekrar milli sınırlar içine alınmış olduğunu gösteriyordu.⁸⁶ İstanbul'da 28 Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisinde kabul edilen Evliye-i Selase'nin vatan sınırlarının içinde sayılması maddesi Türk yurdunun ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermiştir. Alınan bu kararlar, bin yıllık vatan parçası olan Evliye-i Selase Milli Mücadele'nin gerçekleştirmek isteği esas gayeler arasında yer alması sağlanıyor ve vatanımızın bu bölgesinden asla vazgeçilemeyeceği bütün dünyaya belirtilmiş oluyordu.⁸⁷

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde ciddi bir sorun olan Evliye-i Selase'nin kaderi 1920 yılında değişmeye başlamış ve buranın kurtuluşu Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Anadolu'da kök salan Milli Mücadele'ye bağlanmıştır. Bölgenin anavatandan ayrılmayacağı gerçeği Erzurum ve Sivas kongrelerinde dile getirildikten sonra Misak-ı Milli ile dünyaya ilan edilmiştir. TBMM'nin açılmasını takiben Türk devletinin de geleceğinde tek söz olan Ankara Hükümeti'nin dış politikasında önceliği, Evliye-i Selase'nin kurtarılması teşkil etmiştir.⁸⁸

1.7. Doğu Harekâtı ve Kars'ın Anavatana Katılışı

Bolşevik Hükümeti Kızıldorusu, 1920 Mart ayında Denikin ve Wrangel ordularını bozguna uğratıp Kafkaslara yönelince, 28 Nisan 1920'de Azerbaycan'ı Sovyetleştirmesi üzerine Evliye-i Selâse'de Ermenilerin yaptıklarına askeri bir hareketle son vermekten başka çare kalmamıştır. Üstelik Hükümet Kızıldorduya, Gürcistan ve Ermenistan'ı da Sovyetleştirme görevi verdiği için, iki devletin işgali altındaki bu toprakların tamamen kaybedilmesi söz konusu olacaktı. Geç kalınması durumunda bu bölgenin tekrar Rusya ile savaşarak geri alınması zor olacaktı.

XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın çeşitli tarihlerde askeri harekâta izin verilmesi için yaptığı tekliflere, 6 Haziran 1920'de Vekiller Heyeti'nce izin verilmiş ve Kazım Karabekir Paşa 26 Nisan 1920'den itibaren

⁸⁶ Atatürk, Nutuk 1919-1927, s.80-90.

⁸⁷ Erol Yüksel, Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918-1 Ekim 1920), Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007, s.113.

⁸⁸ Selçuk Ural, Yakınçağ'da Kars, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.122.

birliklerini hududa yanaştırmaya başlamış bulunuyordu. 7 Haziran'da da seferberlik ilan edilmesini müteakip⁸⁹ XV. Kolordu'nun ismi Doğu Cephesi Komutanlığı'na çevrilmiş ve Kazım Karabekir Paşa da Ordu Komutanlığı'na yükseltilmiştir.

20 Haziran 1920 tarihli TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın mektubunda; Ermenilerin Türk olmayan araziye tahrip ve ahaliyi katlettikleri, Batı Emperyalistlerin suni kitlelerle çoğunluğu sağlamaya çalıştıklarından, bunlara son vermek için Elviye-i Selâse'de bazı yerlerin işgale karar verildiğini, ancak alınan Çiçerin imzalı 3 Haziran 1920 tarihli cevabının 15 Haziran'da Ankara'ya ulaşması üzerine bu karardan vazgeçildiğini belirterek, Ermeni saldırılarının önlenmesi rica ediliyordu.⁹⁰

Yine bu dönemde Sovyetler Birliği ile görüşmelere devam edilmiş ve görüşmelere giden Bekir Sami Bey, Çiçerin'le görüşmüştür. Bu görüşmelerde Çiçerin, Kars, Ardahan ve Batum'un Ermenilere geri verilmesini istemesi üzerine M. Kemal Paşa Misak-ı Milli sınırlarını parçalayan bu öneriyi geri çevirmiştir.

Ermeniler 12 Ağustos'tan itibaren Oltu bölgesinde saldırıya geçerek Türk halka zulme başladılar. Türk ordusuna da saldırmaktan çekinmediler. Bunun üzerine 23 Eylül'de TBMM'ne yazan Kazım Karabekir, 27 Eylül'de karşı taarruza geçeceğini belirtti. Ermeniler zaten 24 Eylül tarihinde genel taarruza başlamışlardı. Türk ordusu, 28 Eylül sabahı karşı taarruza başlamış⁹¹ ve 29 Eylül'de Sarıkamış'ı kurtarmıştır.

Sarıkamış- Laloğlu hattına Türk ordusu ulaşınca Türkiye ile Sovyet Rusya aralarına Ermeni sorununun çözümüne ilişkin siyasi temaslar başlatılmış ve yaklaşık bir aya kadar devam eden görüşmelerden olumlu sonuç alınamaması üzerine harekât 28 Ekim 1920'de tekrar başlatılmıştır. 30 Ekim 1920'de Türk ordusu Kars'ı kurtardıktan sonra, Ermeni Hükümeti'ni barışa zorlamak için ilerlemeye devam ederek, 7 Kasım'da Gümrü'ye girmiştir. Daha fazla direnemeyeceğini anlayan Ermeni Hükümeti, 17 Kasım'da mütareke

⁸⁹ K. Karabekir, a.g.e., s.744-745.

⁹⁰ Yusuf Kemal Tengşirek, Vatan Hizmetinde, 1981, s.158.

⁹¹ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938, s. 203.

teklifinde bulunmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde 18 Kasım'da mütareke, 3 Aralık 1920'de Gümrü'de barış antlaşması imzalanmıştır.⁹²

Bu hareketle Ermeni ordusu çok ağır bir yenilgiye uğratılmış ve Misak-ı Milli sınırlarına ulaşan Türk ordusu ilerleyişini durdurulmuştur. Ermeni siyasi varlığını ortadan kaldırmak amacıyla olmayan Türkiye, Taşnakların gücünü kırarak hedefine ulaşmayı başarmıştır.⁹³

TBMM'nin ilk askeri başarısı sonucu imzalanan Gümrü anlaşmasıyla Kars, Sarıkamış, Kağızman, Kulp ve Iğdır yeniden Türk topraklarına katılmıştır. Bu sırada BMM Hükümeti Gürcistan'a bir nota vererek, Ardahan, Artvin ve Batum'un Türkiye'ye bırakılmasını sağlamıştır. Bu antlaşmanın imzalanması ile Doğu Cephesinde üstün gelinerek barış sağlanmış ve bu cepheden önemli sayıda asker, silah ve cephane Batı Cephesi'ne nakledilmiştir.

Gümrü Antlaşması, Ankara Hükümeti'nin imzaladığı ilk resmi antlaşma olmasına karşın Erivan (Taşnak) Hükümeti'nin imzaladığı son antlaşma olmuştur. 5 Aralık 1920'de Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesiyle Taşnak Hükümet Meclisi'nin bu antlaşmayı onaylaması önlendiği gibi, Sovyet Ermenistan'ı Hükümet Başkanı Bekzadian, 10 Aralık'ta Türk Hükümetinden Gümrü Antlaşması'nın maddelerinin değiştirilmesini istemiştir.⁹⁴

Rusya'nın Bolşevik İhtilali'nden sonra 1918'de Kafkasya'dan çekilmesi üzerine Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsız oldu. Fakat Rusya 2 yıl sonra Kafkasya'yı yeniden işgal etti. Bölgedeki 3 devlet Sovyetler Birliği ismini alan yeni Sovyet rejiminin idaresine girdi. Sakarya zaferinden sonra Sovyet Rusya'nın aracılığıyla 3 Sovyet Cumhuriyeti Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile Kazım Karabekir'in temsil ettiği TBMM Hükümeti arasında 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması imzalandı.⁹⁵ Böylece bu bölgede sorunun çözümü kesin olarak Moskova Antlaşması ile gerçekleşmiş oldu.

Yapılan bu antlaşmalarla Evliye-i Selase, yaklaşık iki yıllık bir ayrıldıktan sonra anavatana kavuşurken, Türk Hükümeti de ilk askeri ve siyasi zaferini kazanmış oluyordu. Bu başarı Anadolu'yu parçalamak için kaleme

⁹² Selçuk Ural, Yakınçağ'da Kars, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.122.

⁹³ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, s.349.

⁹⁴ Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, s.260-262.

⁹⁵ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, s.293.

alınan Sevr Antlaşması'nın Türk milletine ve ordusuna rağmen uygulanamayacağı gerçeğini bütün dünyaya göstermiştir.⁹⁶

⁹⁶ Selçuk Ural, Yakınçağ'da Kars, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s. 122.

İKİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ KARS'TA SOSYAL FAALİYETLER

2.1. TBMM'nin Açılması ve I. Dönem Kars Milletvekilleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılmasıyla yeni bir dönem başlamış ve halk tarafından seçilen milletvekilleri mecliste halkı temsil edebilir duruma gelmişti. Teşkilat-ı Esasiye Kanununun, 20 Ocak 1921'de kabul edilmesi ile ilk anayasa yürürlüğe girdi ve “*egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait*” olduğu ilan edildi. 29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet ile devletin yönetim şekli netlik kazandı.⁹⁷

Birinci Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de toplandı fakat ilk yasama yılında işgal altında olan Evliye-i Selase'den hiçbir milletvekili bu meclisin çalışmalarına iştirak etmedi. Kars ilini temsil etmek üzere Ali Rıza (Ataman) Bey, Cavit (Erdel) Bey ve Fahrettin (Erdoğan) Bey; Ardahan ilini temsil etmek üzere de Hilmi Bey ve Osman Server (Atabekoğulları) Bey meclise temsilci olarak katıldılar.⁹⁸

Yapılan görüşmelerde, milletvekili seçimleri için ilk başta her ilden beş milletvekili seçilmesi düşünüldü ise de daha sonra bu sayının nüfus oranına göre belirlenmesine karar verildi. Kars'ın kurtuluşundan sonra Kars milletvekilleri için belirlenen sayı 3 idi. Yapılan seçimlerin ardından, Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1 Mart 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Devre ikinci toplantı yılını açıldı. Kars'tan seçilen 3 milletvekili bundan sonraki dönemden itibaren meclisteki yerini almıştır.⁹⁹

Kars'tan seçilen milletvekilleri Cavit (Erdel) Bey 10 Temmuz'da, Fahrettin (Erdoğan) Bey 12 Temmuz'da, Ali Rıza (Ataman) Bey ise 6 Ekim 1921'de, Kars milletvekili olarak meclisteki görevlerine başlamışlardır. Bu kişiler, milletvekili olmadan önce gerek yurt savunmasında, gerekse de Ermeni saldırılarına karşı halkı bilinçlendirmek konusunda önemli görevlerde bulunan

⁹⁷ Aydan Gürlüyer, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.11.

⁹⁸ Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt VI, s.4501.

⁹⁹ Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem, 1919–1923, I. Cilt, Ankara, 1995, s.39.

kişilerdi.¹⁰⁰ Bu milletvekilleri Genel Kurul çalışmalarında önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Savaş döneminde çeşitli sebeplerden malını mülkünü terk edenler muhacir olarak adlandırılarak çeşitli vergilerden muaf tutuluyordu. Geri dönmeleri halinde bir süre daha bu vergiler alınmıyordu. Genel kurulda Cavit Bey aynı uygulamanın Rus otoritesinden kurtulmak için memleketlerini terk eden ve Kars Antlaşması'ndan sonra geri dönmek isteyen Elviye-i Selâse halkı içinde geçerli olmasını isteyerek bölgenin bozulan sosyal yapısının yeniden düzeltilmesine gayret etmiştir.¹⁰¹ Bu sıkıntının giderilmesi için 01 Aralık 1921'de Cavit Bey ve arkadaşları tarafından Şark hudutları haricindeki yerlerden Türkiye'ye göç etmiş olan ahalinin muhaceret muafiyetinden istifade ettirilmelerine dair teklif Mecliste görüşülmüş ve görüşmelerin sonunda Cavit Bey'in teklifi oylamaya sunularak kabul edilmiştir.

Bu dönem süresince Kars Milletvekillerinden Ali Rıza Ataman mecliste 10 konuşma yaparak 1 soru ve 1 gensoru önergesi vermiştir. Cavit Bey ise 30 konuşma yaparak 2 soru önergesi ve 4 kanun teklifi vermiştir. Diğer bir milletvekili olan Fahrettin Erdoğan ise 1 konuşma yapmış ve 1 soru önergesi vermiştir. Elviye-i Selâse'deki teşkilatlanmada en ön saflarda bulunan Fahrettin Bey, meclis kürsüsünü en az kullanan vekillerden biri olmuştur.¹⁰²

2.2 Atatürk'ün Sarıkamış ve Kars Gezileri

Türk Milleti'nin çok büyük fedakârlıklarla kazandığı Milli Mücadele'den sonra Büyük Komutan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 1924 sonbaharında Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgesine bir gezi yaparak, Erzurum'dan Kars'a kadar uzanmış ve 6 Ekim 1924 günü de Kars'a gelerek şehri ziyaret etmiştir. Yanında eşi Latife Hanım, yakın arkadaşlarından Salih Bozok, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Kılıç Ali, Rauf Benli, Cumhuriyet Başkanlığı Genel Sekreteri Tefvik Bıyıklıoğlu, Muhafız Birliği Komutanı İsmail Hakkı (Tekçe), Başyaver Rusihi ve yaverleri ile birlikte, 4 Ekim

¹⁰⁰ Aydan Gürlüyer, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.12.

¹⁰¹ Arzu NAR, Milli Mücadele Döneminde Kars Milletvekilleri ve Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2006, s.90.

¹⁰² Arzu NAR, Milli Mücadele Döneminde Kars Milletvekilleri ve Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2006, s.89-90.

1924'te saat 18.00'de Erzurum'dan Sarıkamış'a gelerek, o günü ve ertesi günü Sarıkamış'ta geçirmişti.¹⁰³

Kars halkının çok büyük ilgisi ve sevgisiyle karşılanan Atatürk, Kars'taki Türk Ocağı'nı da ziyaret etti. Kars'ta bu sırada Vali Vekili olarak İbrahim Edhem (Aykut), Belediye Başkanı olarak da 1921 baharında sürgünde olduğu Malta Adası'ndan dönen Cihangiroğlu İbrahim (Aydın) Bey görev yapmaktaydı. Mustafa Kemal Atatürk'ün Kars'a gelişi sırasında büyük bir karşılama töreni yapıldı, halk sokaklara çıkarak karşılama törenine katıldı, hatta Atatürk'ün çok hoşuna giden müzikli ve danslı gösteriler de tertiplendi.

Atatürk Sarıkamış'ta iken Türk Ocağını ziyaret etmiş, burada Hamdullah Suphi yaptığı konuşmada, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Kültür Politikası üzerinde durarak; *“Hedefimiz, milli kültürü yükseltmek olacaktır, sizler bu kültürün ışıklarısınız, köylere kadar yanmalısınız.”* demiştir. Sarıkamışlı gençler Atatürk ve konuklarına bir öğlen yemeği vermiş ve yemekte ateşli konuşmalar yapmışlardır. Akşam ise Sarıkamış Askeri Gazinosunda Atatürk'ün onuruna bir şölen düzenlenmiştir.

6 Ekim 1924 salı sabahı ise Mustafa Kemal ve heyeti, trenle Kars'a hareket etmişlerdir. Yol boyunca halk istasyonlarda Atatürk'ü bayraklarla karşılamış ve sevinç gösterilerinde bulunmuştur. Tren öğlene doğru Kars istasyonuna gelmişti. Trenden Paşanın gideceği yere kadar halılar döşenmiş, halk ve öğrenciler ise, polis ve jandarma birlikleri ile yolun iki tarafına dizilmiş, yakın köylerden insanlar gelerek adeta Kars halkının Paşaya duydukları sevgiyi göstermek için tren istasyonunu hınca hınç doldurmuşlardı.¹⁰⁴ Kurbanların kesildiği ve insanların Mustafa Kemal'e *“Yaşa Kemal Paşa”* diyerek, tezahüratta bulunduğu bu karşılamadan kısa bir süre sonra, dinlenerek hükümet binasına gelen Mustafa Kemal Paşa, burada Ardahan ve Kağızman'dan gelen heyetle görüşmüş, sonrasında ise Belediyeye giderek; Kars'ın ihtiyaçlarını dinlemiş, yapılan işler konusunda bilgi almış,

¹⁰³ Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars, Kars Valiliği, 1999, s.35.

¹⁰⁴ Fahrettin KIRZIOĞLU, Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri / Eylül-Ekim 1924, 50. Yıl Armağanı-Erzurum ve Çevresi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Cilt: I, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1974, s.154-155.

kısa bir süre önce meydana gelen depremden zarar gören Kars ve çevresine devlet yardımının en kısa zamanda ulaşacağı sözünü vermiştir.

Halk, okul ve yol istiyordu. Belediye ziyaretinden sonra komutanlığı, oradan da okulları daha sonra komutanlığı gezen Atatürk, buradan çıktuktan sonra Kars Numune okuluna gitmiştir, burada bir konuşma yapan bir genç; “Bir zamanlar Türk Milleti’ne büyük felaketler getiren meş’um medreseler, onların getirdiği cehalet ve tassup yüzünden pek çok genç dimağlar zehirleniyor, karanlığa gömülüyordu. Gerçeği gören aydınlar ise isyan ve feveran içindeydi. Şimdi senin çalışman ve zaferinle, zulüm ve ihanet görmekte olan yavruların Cumhuriyet Bayrağı altında hür ve bağımsız yaşıyor.” dedi. Buradan çıktıktan sonra ise Kız Okuluna giden Atatürk, akşam ise Türk Ocağı’nın davetine katılmıştır.¹⁰⁵

Konuşmaların olduğu, şiirlerin okunduğu ve Kars’ın düşman işgalinden kurtuluşunun temsil edildiği gecenin en önemli kısmı ise; Halk oyunu ekibinin, Gazi için bestelenmiş olan “Hoş Gelişler Ola” türküsü ile birlikte oyununun sergilenişi idi.

1924’te Erzurum’dan Gazi Paşa’nın Kars’a Geleceğini öğrenen Kars Türkocağı şubesi, Artist Takı (OŞENYÜZEN) ve arkadaşlarına, iyi bir hazırlıkla, yeni türkü ve besteler çıkarmalarını rica etmiştir. Takı ve arkadaşları 1918 ilkbaharında Batum’da Başkumandan Vekili Enver Paşa için söylenen türküyü adapte ederek, bir “Mustafa Kemal Paşa” türkü ve oyunu icat ediyor ve “Peri kızı” adlı bir masal şiiri birkaç mısra ekleyerek ve belli bir besteye yarıştırmak, koro ile çalgı eşliğinde söylemeye hazırlanmışlardır. Mustafa Kemal Paşa Türküsü’nü de Kolsalım-Terekeme oyunları karışımı bir biçimde, raksa uydurmuşlardır. Gaziye hitaben yazılan türkü metni şöyle yazılmıştır:¹⁰⁶

¹⁰⁵ Gezilen yerlerle ilgili Başvekil İsmet İnönü’ye çekilen telgrafta şöyle denilmekteydi: “Kars’ta Hükümet, Ticaret, Odası, Halk Fırkası, Türkocağı ve Kız mektebini ziyaret ettim, Sureti umumiye de, gördüklerimden memnunum. Bilhassa Türkocağı’nda kesif bir gençlik, pek ziyade hassasiyet gösterdi.” (Latife Hanımefendi’yi Ankara’da yakında yapılacak “Türkocakları Kongresi” için “Türkocağı Kars Şubesi Mümessili” seçtiklerini arz ile kendilerine memnuniyetle kabul ettirdiler.)

¹⁰⁶ Atatürk’ün Erzurum Kars Gezileri, s.159.

“GAZİ’YE HİTABEN ”

Hoş gelişler ola ey meymenetli Paşa,
Askerin, milletin, devletinle bin yaşa.
Serfiraz ettin bu kademleri,
Mes’ud eyledin, Kars’a gelmeyi,
Hoş görüşlerin, bu görüşlerin,
Tebrik eyleriz, tebrik eyleriz.
Cephede mitralyöz ayna gibi parlıyor,
Şarkistan Türkleri, Sancak elde bekliyor
Marş marş askere kurban,
Marş ileri, dönmez geri,
Türk’ün askeri, Türkün askeri.
Sağdan sola, soldan sağa,
Al da bayrağı, Yunan üstüne.

Büyük bir alkış alan bu oyunun sergilenişinde, Atatürk ve eşi Latife hanım birkaç kez ayağa kalkarak oyuncularını ve salondakileri selamlamışlardır. İki saat sonra salondan ayrılan Gazi, saat 21:00’de Sarıkamış’a hareket etmek üzere tren istasyonuna gelmiş, halk ise Gazi’yi yalnız bırakmamıştır. Gençler ellerinde meşalelerle yollara dizilmiş, büyük önder Mustafa Kemal Paşa’yı “*Yolunuz açık olsun*” diyerek uğurlamışlar, Atatürk ve eşi Latife Hanım alkışlar arasında trene binmişlerdir.

Atatürk 7 Ekim 1924’te Başbakan İsmet İnönü’ye çektiği Telgrafla, Kars gezisi hakkındaki izlenimlerini duyurmuştur.¹⁰⁷ Atatürk, 30 Eylülde Erzurum’dan Başvekil ile Dahiliye Vekiline yazdığı telgraftan da anlaşıldığı gibi, o gece Kars’ta kaldıktan ve ertesi gün, Ardahan Vilayeti’ne Zarşat-Çıldır-Gölebert yolu ile gidip, Ardahan’ı Gördükten sonra Göle ve Cilavuz (Susuz) yolu ile Kars’a dönmek istiyorlardı. Fakat Lozan Anlaşmasının bir problem sahası olarak bıraktığı konulardan biri olan Musul, Kerkük, Süleymaniye ve Erbil bölgesinde halihazırda İngiltere’nin devam eden emelleri ve yapmış

¹⁰⁷ Bu telgrafta; “Kars’ta bütün halk, gençler, öğrenciler, köylerinden arabaları ile gelen çiftçiler, büyük bir tezahüratta bulundu. Kars vilayeti kazaları, Ardahan vilayeti, devleti ve arz-ı tanzim için Kars’a hususi heyetler göndermişlerdi. Bütün serhad vilayetlerimizi görmeye vaktim olmadığı için çok müteessirim. Suret-i umumiyede gördüklerimden memnunum. Bilhassa kesif bir gençlik pek ziyade hassasiyet gösterdi.” Demişti, Atatürk’ün Erzurum Kars Gezileri, s.156.

olduğu savaş hazırlıklarının Başvekil İsmet Paşa'nın şifreli telgrafından Mustafa Kemal Paşaya bildirilmesi üzerine Gazi, o gece saat 21'de Kars'tan trenle Sarıkamış'a hareket etmiş ve planlanan güzergahı değiştirerek Kars gezisi sona erdirmiştir.¹⁰⁸

2.3 1923–1938 Arası Kars'ta Sosyal Faaliyetler

Kars, dünyanın en erken yerleşim yerlerinden birini oluşturuyor olması, tarihin hemen her döneminde güçlü devlet ve uygarlıkların bir biçimde konağı olmuş, çok çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapmış ve bu nedenle insanlık tarihinin zengin bir müzesi durumda olmuştur. Anadolu'nun ulus kültürü bilinciyle en erken tanışan ve Cumhuriyet Döneminde sosyal ve kültürel faaliyetlere en erken başlayan kentlerinden biri olmasının yanı sıra farklı kültürel görüntüleri en canlı biçimde yansıtmıştır.

Bu zenginlik, sadece canlı bir biçimde bugüne yansıyan birikimle kendisini göstermekle kalmaz, geçmişten bugüne akan kültürel birleştiriciliğin halklar arasındaki dayanışma ve karşılıklı alışverişi diri tutmuşluğuyla da dinamik bir işlevsellik kazanmaktadır.¹⁰⁹

2.3.1. Eğitim

2.3.1.1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Eğitim

Kars'ın 1878'de Rusya'nın eline geçmesinden sonra Ruslar “*Kırk yıl*” boyunca Türk varlığını ve Türklük bilincini ortadan kaldırmak için eğitim ve kültür hayatını söndürmeye çalışmıştır. Tiflis ve Bakü'den gizli yollarla çeşitli gazeteler ve kitaplar bölgeye sokulmuş ve elden ele okunmuştur. Kırım ve Azerbaycan Türkleri bazı yayınları şehre sokmayı başararak halkın uyanık kalmasında etkili oldular. Çarlık zamanında Kars'ta Türklerden bir doktor yüksek öğretim görmüş bir hukukçu ile bir de fen memuru orta öğretimi tamamlayabilmiş, beş kişi de ortaokulu bitirmiştir.¹¹⁰ Kars'ın son kurtuluşundan sonra buradaki dairelere yerlilerden memur olacak kadar

¹⁰⁸ Atatürk'ün Erzurum Kars Gezileri, s.155.

¹⁰⁹ Metin Turan, Kars Halk Kültürü, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.329.

¹¹⁰ Selçuk Ural, Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal Kültürel ve Ekonomik Durumu, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.130.

eğitilmiş insan pek az bulunduğundan civar vilayetlerden okumuş kişiler getirilerek memur kadrosu tamamlanmaya çalışılmıştır.¹¹¹

Kars'a egemen olduğu yıllarda Rus yönetimi, halkın bilinçlenmesini engellemek ve halkı eğitim konusunda geri bırakmak amacıyla son derece acımasız bir politika takip etmiştir. Kafkasya'da en düşük bütçenin Dağıstan dâhil olmak üzere Kars vilayetine ait olması, bu fikri destekler niteliktedir ve Rus maarifi, Kars Vilayetine 1898 yılı için sadece 5.808 altın ruble ayırmıştır.¹¹² Kars'ta yaşayan Türkler, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde Ruslar tarafından özellikle geri bırakıldılar. Kars'taki medreseler dışında Kars ve Kağızman'daki rüştiye mektepleri de kapatıldı ve bu kapanan okulların yerine Rus mektepleri açıldı. Ruslar bu okulları cazip kılarak Türkleri kültürel bir yozlaştırmaya tabi tuttular. Bu yıllarda, anavatandan Kuran-ı Kerim dışında her türlü kitap ve gazetenin getirilmesini yasakladılar.¹¹³

Osmanlı döneminde, 1877'de, Kars vilayeti topraklarında 262 mescit ve cami, 45 kilise, Rus egemenliğinde 1884 yılında 163 cami ile 73 kilise, 1886 yılında da 172 cami ile 114 kilise olmuştur.¹¹⁴ Bu değerlerden Türk Halkın kullandığı ibadet yerlerinde net bir azalma görülürken diğer unsurların ibadet yerlerinde ise yıllarla doğru orantılı olarak bariz bir artış gözlenmektedir. Yine bu dönemde Kafkasya'da Müslümanların yeni mektepler açmalarına Arapça ve Türkçe eğitimlerine birçok yerde müsaade edilmemektedir. Müsaade edilen yerlerde türlü zorluklar çıkarılmakta, Rusça eğitim ve programın Rus öğretmenler tarafından hazırlanması ve okulda Rus öğretmenler olması şart koşulmaktadır.¹¹⁵

Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra Milli Mücadele başlatıldı ve ilk hedef tam bağımsızlık olarak belirlendi. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra, ulus olma bilincinin yerleştirilmesi hedeflendi ve bu doğrultuda milli bilinç oluşturma çalışmaları başladı. Çünkü bağımsızlığın kazanılmasının yanında

¹¹¹ Selçuk Ural, Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal Kültürel ve Ekonomik Durumu, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.130.

¹¹² Ortaylı, "Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars", s.357.

¹¹³ Dayı, Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan ve Batum) Milli Teşkilatlanma, s.14.

¹¹⁴ Verilen bu sayılarda Malakan, Duhobor, Subbotnikler ve Protestan Ermenileri ait olan 20 adet ibadet evi hariç tutulmuştur. Candan Badem, Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.245.

¹¹⁵ Candan Badem, Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.245.

milli bilinçlenme çok önemliydi ve ciddi bir çalışma gerektiriyordu. Milli bilincin yerleştirilmesi de doğru bir eğitim sürecinden geçiyordu. Zaten merkeze uzak bir sınır vilayeti olan Kars, Osmanlı idaresinden Rus idaresine geçtiği yıllarda bile eğitim öğretim açısından son derece geri seviyedeydi.¹¹⁶

Cumhuriyet idaresinin kurtuluşu takiben üzerinde durduğu konuların başında eğitim seviyesinin yükseltilmesi geliyordu. Bunun için öncelikle şehir ve kazalarda birer ilkokul açılarak yıllardır eğitimsizlikten dolayı acılar yaşayan bütün Karslıların okuma-yazma seferberliğine katılması sağlanmıştır. Kars şehir merkezinde ilk olarak Numune Mektebi ve bunu takiben de İdadi Mektebi açılmıştır. Ardahan’da ve Kars’ta birer “köy yatılı okulu” açıldı ve öğrencilere kalacak yer temin edilerek eğitim açısından önemli bir eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

2.3.1.2. Atatürk Dönemi Eğitim Kurumları

2.3.1.2.1. Kars Lisesi

Kars, Türkiye’nin diğer illerinde olduğu gibi Cumhuriyet’in ilanından, Mustafa Kemal Atatürk’ün hayatını kaybettiği yıla kadar olan dönemde hızlı bir gelişim süreci içine girmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye sanayileşmeden ve teknolojiden uzak olması nedeniyle Kars’ta da bu konularda eksiklikler yaşanmış ve bu eksikliklerin giderilmesi için gösterilen çabalar, gelişmişlik düzeyinin artmasını sağlamıştır. Devletin bu dönemde en çok önem verdiği konu eğitim olmuş ve Kars Lisesi’nin açılması eğitim alanında yapılan hamlelerin en önemlilerinden biri olmuştur.

Kars Merkezinde 1926’da 2 erkek 1 kız ilkokulu, 1 ortaokul ve 1 anaokulu bulunuyordu. Kars’ın en önemli ihtiyaçlarından biri de lise idi. Kars’ta bir lisenin açılmasının gerekliliği konusunda 3 Nisan 1930 gününe ait Kars Gazetesi’nde bir haber yer almaktadır.¹¹⁷ 1932’de Kars Ortaokulu, 100.000 lira değerinde bir bina tahsis edilerek Kars Lisesi’ne dönüştürülmüştür.

¹¹⁶ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars’ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.25.

¹¹⁷ Kars, 3 Nisan 1930, Sayı:16.

Bu değişikliğin ardından Kars Valiliği, Maarif Vekaleti nezdinde girişimlerde bulunarak liseye kız öğrenci kabul edilmesini gerektiğini 12 Kasım 1933 tarihli bařvurusuyla¹¹⁸ istemiştir.

Maarif Vekaleti Kars Valiliği'nin başvurusu 11 Aralık 1933'te Milli Talim ve Terbiye Heyetine inceletmeyi müteakip “*karma eğitim usulünün uygulanmasını*” uygun görmeyerek lisenin kız çocuklarını kabulü ileriki yıllara bırakmıştır. Kars Lisesi'nin ilk mezunlarını verdiği yıllarda çıkan Doğuş Dergisi'nde yer alan haber¹¹⁹ ilk mezunlarla ilgili bilgi vermektedir.

Kars Lisesi'ni öğretmenleri kuruluşundan itibaren sanatsal çalışmalara yer vermiş ve öğrencileri tarafından, müsamereler, sık sık tiyatro faaliyetleri hazırlanmış ve halka sunulmuştur.¹²⁰ Doğuş Dergisi'nde 1934 yılında sekizinci sayı, sahife 5 de yer alan Mete Piyesi ile ilgili yazıda okul muallimlerinden Cevat Bey'in 2 Mayıs 1932 de askerlik stajı esnasında 4 perde

¹¹⁸ Yapılmış olan başvuru şöyledir:

I. Evliye-i Selase yarım asır kadar Rus idaresinde kalmıştır. Halkı ilköğretimden bile mahrum bulunmaktadır. Kurtuluştan beri karma olarak açılan ilkokullar ile kısmen halkın aydınlatılmasına çalışılmıştır. Halbuki bu da yeterli değildir.

II. Halkın ekserisi milliyet itibariyle Türk'tür. Fakat şialıktan dolayı İnan kültürü Kafkas Türklerine sirayet etmiştir. Vilayet halkı da bundan hissesini almıştır. Milliyet hissini uyandırmak ve mezhep ayrılığını ortadan kaldırmanın yegâne yolu eğitimidir. Eğitimle ne kadar halkı aydınlatılabilirse milliyet mefkûresiyle o derece büyüyeceklerdir.

III. Kars Vilayeti önemi bir askeri garnizondur.

IV. Bir taraftan halın aydınlatılması, diğer taraftan subay ve memur çocuklarının cahil bırakılmaması gibi sebeplerden dolayı Özel İdare'ce lise için yüz bin liralık bir bina tahsis edilmiş, lise açılmıştır. Lisenin ikinci devresinde kız öğrenci bulunmasına Maarif Vekaleti'nce izin verilmedi. Halkın bilhassa müstakbel annelerin Cumhuriyet göre yetiştirilmesi ancak eğitimle olacaktır.

V. Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı kız öğrencilerin eğitimine bilhassa bu bölgede ihtiyaç vardır. Mesafe uzak, halk fakirdir. Merkezde kızların tahsili için başka okul da yoktur. Bütçe dolayısıyla kızlar için ayrı bir lise açılması da mümkün değildir. Lisenin ikinci devresinde kızların eğitimi için hükümetçe aksi bir karar alınmış olsa dahi Kars'm bundan istisna tutulması gerekir. Selçuk Ural, Atatürk Döneminde Kars'm Sosyal Kültürel ve Ekonomik Durumu, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s. 130

¹¹⁹ “İlk önce ortaokul olarak temeli atılan bu müessese 11 yıl önce orta kısımdan 2 öğrenci mezun çıkarmıştı. Bugün orta kısımdan 70'e ve liseden ise 20'ye yakın mezun veriyor. 12 yıl önce bütün mevcudu 46 olan ortaokulun bugün 400'ü aşkın, lise kısmının ise 200'e yakın öğrencisi vardır. Bu rakamların pek açık olarak ifade ettiği bu tekâmül, günden güne daha açık bir surette inkişaf edecektir. Bu değerli kültür yuvamızın daha büyük bir inkişafa mazhar olabilmesi için, özlenen bütün araçları havi modern bir bina ile uzaklardan ve yakın köylerden gelen öğrencilerin barınması için de bir pansiyon gerektir. Bu işler yapıldıktan sonra Doğu'nun önemli bir dileği, yerini bulmuş olacaktır.” Doğuş, Temmuz, 1936, Yıl: 3, Sayı: 30.

¹²⁰ Kars, 5 Ocak 1940, Sayı:807.

üzerine yazmış olduğu “*Mete*” piyesinden bahsedilmekte¹²¹ ve katılanları gösteren resme yer verilmektedir. Yine icra edilen bu etkinliklerle ilgili olarak 1934 yılında Doğu Dergisi’nde yer alan bir fotoğrafta okul müdürü Rauf Bey, Müdür Muavini Cevat Bey, Türkçe muallimi Beyan Hanım’la birlikte, “*Özyurt*” adlı piyesi temsil eden ve sahne kostümleri üzerlerinde olan bir grup öğrencinin hatıra fotoğrafları bulunmaktadır.

Kars Lisesi, öğretmen ve öğrencileri ile bu yıllarda Kars’ta yapılan her türlü sosyal ve kültürel etkinliklere katılmada şehrin en önde giden kurumlarından biri olmuş ve Atatürk ilke ve İnkılâpların halk tarafından kabul edilmesinde öncü olmuşlardır. Kars Lisesi, halkın kültürel gelişmesine katkısı olan birçok faaliyet gerçekleştirdi. Tarihteki önemli günler hakkında bilgi veren konferanslar, genellikle okulun tarih öğretmenleri tarafından veriliyordu. Buna örnek olarak Kars Halkevi tarafından düzenlenen köylü gecesinde tarih öğretmeni Tarhan Toker tarafından "*İnkılap ve Türk köylüsü*" konusu üzerinde yapılmış olan konuşma gazetelerde yer almaktadır.¹²²

Kars gazetesinde lise öğretmenlerinin yazınsal alanda yapmış olduğu çalışmalara örnek olarak; 1938 yılında Trabzon’da yayına başlayacak olan “*Doğuda Kültür*” adlı mecmuanın Kars muhabirliğine Lise Tarih öğretmeni Tarhan Toker’in kabul edildiğini yazmaktadır.¹²³ Trabzon’da 8 Ağustos 1938

¹²¹ “Geçen sene Karsımızın muallimler birliği tarafından maarif salonunda temsil edilen “*Mete*” Piyesi mümessillerini bir arada gösteren resim; ancak bu sene neşredilebildi... Şanlı Türk tarihinde Parlak sahifeler işgal eden Milli Kahramanımız “*Mete*” Kars Lisesi Muallimlerinden Cevat beyin (2 Mayıs 1932 de Askerlik Stajı esnasında) 4 Perde üzerine yazmış olduğu “*Mete*”dir. Piyesin, Tertip ve temsiline büyük ehemmiyet verilmiş ve çok muvaffakiyetli bir şekilde halkımızın huzuruna çıkarılmıştır. Piyesin yazılışında ki en mühim hususiyet; 110 Sahifelik piyes içerisinde pek az yabancı kelimelerin bulunmasıdır. Öz Türk dilimizle yazılan bu basılmamış piyesten örnek olarak bir kaç satır almağı münasip gördüm: Piyes hakkında uzun uzadıya Tenkit ve mütalaa yürütmeğe mecmuanın hacmi müsait olmadığından yalnız burada ikinci perde beşinci meclisten ve 4 üncü perde II inci sahneden birer parça alıyorum.” şeklinde bahsedilmektedir. Doğu, 1 Haziran 1934, Sayı: 8, Sahife.5.

¹²² “Köylümüze tenvir için geçen yıllarda da olduğu gibi bu yılda gece konferansları başlamış ve 20 birinci kanunda başlanan bu faaliyet 100 den fazla köylünün iştirakiyle İlbayımız Bay Akif Eyidoğan’ın canlı ve uzun bir söylevleri ile açılmıştır. Yeni rejimin Demokrat idare adamının belirttiği hakikatlar köylü tarafında alkışlarla karşılanmıştır. İlbaydan sonrada lise tarih öğretmeni Tarhan Toker tarafından "*İnkılap ve Türk köylüsü*" konusu üzerinde köylünün her iki devirde ki tarihçesi yapılmıştır.” Kars, 6 Nisan 1938, Sayı: 634, s.2.

¹²³ Kars, 6 Nisan 1938, Sayı: 634, s.2.

yılında toplanacak olan Kültür Kongresine Kars'tan yapılan katılımlara Kars Lisesinden büyük bir katkı olduğu görülmektedir.¹²⁴

Açılmayı müteakip dönemde Kars Lisesi, şehre yön veren önemli bir kurum olmuş alanında çok iyi öğretmenlerin görev yapması, hem de verilen eğitimin öğrencilerin yetişmesindeki etkisi, lisenin kısa sürede çalışmalarıyla adından söz ettirmesini sağlamıştır. Lisenin pansiyonu ve üç ayrı binasıyla eğitim vermesi¹²⁵ öğretimin zorlaşmasına neden olsa da, buna rağmen eğitimde büyük başarılar elde edildi. Lisede verilmekte olan eğitimin kalitesini yansıtan en önemli örnek, 1935 ile 1945 yılları arasında Kars Lisesi'nden mezun olan 425 kişiden 424'ünün Devlet Olgunluk Sınavı'nı kazanmış olmasıdır.¹²⁶

Kars Lisesi günümüzde Kars Alpaslan Lisesi adıyla eğitimine devam etmekte ve Kars'ın en köklü lisesidir. Kars'tan yetişmiş ve önemli görevlere gelmiş birçok insan, Kars Lisesi mezunudur. 1964'te, Kars'ın Büyük Selçuklu Hükümdarı Alp Arslan tarafından fethedilişinin 900. yıldönümünde adı Kars Alpaslan Lisesi olarak değiştirilmiş ve halihazırda eğitim hayatına bu adla devam etmektedir.¹²⁷

2.3.2 Köy Enstitüleri

2.3.2.1. Köy Enstitüleri'nin Açılma Fikrinin Oluşumu

Atatürk döneminde milli bilinç oluşturma çabaları içerisinde yer verilmesi gereken Türkiye'de köye uygun öğretmen yetiştirme fikri, Meşrutiyet yıllarına kadar gider. İkinci Meşrutiyet yıllarında İlköğretmen okullarının (Darulmuallimin) yoğun çabaları sonucu Üsküp'te, Edirne'de, Manastır'da,

¹²⁴ 6 Nisan günü yayınlanan yazıda; “Kars kültür kongresi Doğu vilayetlerinin talim terbiye esaslarını incelemek ve müfredat programında ona göre tadiller yapmak üzere in'ikadı kararlaştırılan ve 8 Ağustos'ta Trabzon'da içtima edecek olan Kültür Kongresine ilimizden Murahhas olarak: Kültür direktörü Sadi Tokcan, Lise Direktörü Samih Ataözdemir, İspektar Kasım Gökmen, Lise Tarih-Coğrafya öğretmeni Tarhan Toker, Sarıkamış Ortaokul Direktörü Cavat Gobi, Ardahan kültür işyarı Sabri Ersöz, Sarıkamış kültür işyarı Cazim Oral, Gazi baş öğretmeni Şevket Özay ve Remzi Çakır seçilmişlerdir. Bu arkadaşlar Kültür kongresinde bulunmak üzere 3 Ağustos şehrimizden Trabzon'a gitmek üzere ayrılmışlardır. Yolunuz açık olsun deriz.”

¹²⁵ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.31.

¹²⁶ Selçuk Ural, Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal Kültürel ve Ekonomik Durumu, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.135.

¹²⁷ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.37.

İstanbul'da çıkan eğitim dergilerinde ve hatta Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda köye uygun öğretmen yetiştirme fikri çeşitli şekillerde ileri sürülmüştür.

Bu fikir Cumhuriyet döneminde de canlı tutulmuş, köylere öğretmen yetiştirmek üzere daha basit öğretmen okulları kurulması fikri önerilmeye başlanmıştır. Bu fikre iten neden ise Türkiye'de köy ve şehir hayatları birbirinden çok farklı olması ve şehirde yetişmiş kişilerin köylerde öğretmenlik yapmalarında ki zorluktu. İlkokul çıkışlı köy çocuklarının alınacağı bu üç yıllık "*Köy Muallim Mektepleri*"nde, çocuklar köy hayatına yakın bir ortamda yaşamalıydı. Program taslağı yapılan bu okullar, 1-20 Mayıs 1925'te Konya'da toplanan Maarif Müfettişleri Kongresi'nin gündemine gelmiştir.¹²⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusunun % 85'i köyde yaşayan ve ancak % 10'u okuma-yazma bilen bir ülkenin bu hedefe ulaşmasının kolay olmayacağı açıktı. Bu nedenle, Batılı ülkelerde olduğu gibi ilköğretimin zorunlu olması öngörülerek ve aydınlanmakla yalnızca bilgilenme amacı güdülmemekte, bilginin aynı zamanda üretime yansıtılması beklenmektedir.

Burada belirtilmesi gereken bir nokta da Köy Enstitülerinin Batılı eğitim sistemlerinin bir kopyası olmayışındır. Köy Enstitüleri, "*eğitimi Türk toplumunun modern bir toplum haline gelişinin manivelası olarak kurma yolunda, ardi ardına gelen başarısızlıkların verdiği tecrübelerden sonra bulunmuş olan çıkar yol*" olarak ortaya çıkmasıdır. Köy Enstitüleri, bu özelliğiyle Türkiye gerçeklerini kucaklayan, yani eğitimini başka ülkelere borçlanmadan, kendi olanaklarıyla sürdürebilecek özgün bir proje olarak eğitim tarihine geçmiş ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirme ve iş içinde eğitim, Köy Enstitülerinin eğitim-öğretim yöntemi olarak kabul edilmiştir.¹²⁹

2.3.2.2. Köy Enstitüleri'nin Açılması ve Çalışmaları

Yeni Kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ülke genelinde var olan okul sayısı yeterli olmamış ve Milli Mücadele'nin başarıyla sona ermesinden sonra, ülkenin bayındır hale getirilmesi hedefi içinde eğitime geniş yer verilmiştir. Köylerde yaşayan çocukların eğitilmesi ve topluma

¹²⁸ Mustafa Ergün, Öğretmen Yetiştirme Tarihimizde Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları, Öğretmen Okullarının 160. Yılı. Ankara 2008, s.69-77.

¹²⁹ Orhan Özdemir, Yrd. Doç. Dr., Köy Enstitüleri ve Yeni Ortaçağın Eğitim Sorunu, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Haziran 2008, s.46-54.

kazandırılması özellikle hedeflenmiştir. İlköğretim sorununun temelden çözülmesine önemli katkılar sağlayan ve yetenekli köy çocuklarının köyleri kalkındırmasını amaçlayan Köy Enstitüleri, Cumhuriyet tarihi içinde önemli bir yer tutmuştur.¹³⁰

Bu maksadı gerçekleştirmek için 1926 yılında çıkartılan Maarif Teşkilatı Kanunu'nda, İlköğretmen okullarının yanı sıra bir de "*Köy Muallim Mektepleri*" kurulması kabul edilmiş ve ilk olarak 1927-28 öğretim yılında da Kayseri-Zencidere'de bir Köy Muallim Mektebi kurulmuştur.

Diğer öğretmen okullarının süresi beş yıl olarak tasarlanırken, Köy Muallim Mektepleri'nin öğrenim süresi üç yıl olarak saptanmıştır. Bu Okullardan mezun olanlara köyde, okulun yanında bir ev ve bahçelik verilecekti. Öğrenciyi köy hayatına hazırlamak için, Köy Enstitülerinde olduğu gibi, yan kuruluşları da vardı. Bu okullar için köy öğretmeni yetiştirmeye yönelik bir program hazırlamıştır.¹³¹

Dr. Reşit Galip Maarif Vekili olduktan sonra (Şubat-Haziran 1933) Bakanlıkta bir "*Köy İşleri Komisyonu*" kurarak, "*devletin köydeki adamı*", köyün en aydını olan öğretmenin hangi özelliklere ve görevlere sahip olması gerektiğini komisyon aracılığı ile araştırarak, Köy öğretmenlerinde şu özelliklerin bulunmasını hedeflenmiştir: "*Köylüyü devrimci, laik ve cumhuriyetçi inançlarla yetiştirmek ve bunları köylüye benimsetmek; Köylünün sosyal hayatında ekili olabilmek, medeni kanunun hükümlerini köyde hakim kılmak, modern görgü kurallarını köylüye öğretmek; Köyün ekonomik hayatını etkileyebilmek, ileri tarım yöntemlerini, pazar ilişkilerini onlara anlatmak; Köyün aydını olmak, öğretmenliğin bütün özelliklerine sahip olup bunları göstermek.*"¹³²

Diğer açılan kursalar kapsamında Kültür (Eğitim) Bakanlığı yetkilileri Ankara'nın Çubuk, Ayaş, Polatlı; Afyon'un Aziziye (Emirdağ), Erzincan'ın Kelkit, Tercan, Pasinler kazalarında, Eskişehir, Kars, Edirne ve Kırklareli çevresindeki köylerde eğitim kursları için askerliğini çavuş veya onbaşı

¹³⁰ M. İstemihan Talay, Köy Enstitüleri Özel Sayısı, Ankara, 1997, s.3.

¹³¹ Mustafa Ergün, Öğretmen Yetiştirme Tarihimizde Köy Eğitimi Yetiştirme Kursları, Öğretmen Okullarının 160. Yılı. Ankara 2008, s.69-77.

¹³² Mustafa Ergün, Öğretmen Yetiştirme Tarihimizde Köy Eğitimi Yetiştirme Kursları, Öğretmen Okullarının 160. Yılı. Ankara 2008. s.69-77.

olarak yapmış, ilkokul mezunu, zeki, karakterli yetişkin öğrenciler aramaya başladılar. 18 Nisan 1937’de Eskişehir, Kars, Edirne, Erzincan ve Kocaeli’de Eğitim Kursları açılma kararı alındı. Kültür Bakanı Arıkan’ın TBMM’ne verdiği bilgiye göre (26 Mayıs 1937) Eğitim Kurslarındaki öğrenci sayısı 650’ye çıkmış ve giderek artırılması planlanmaktaydı.

1938’e gelindiğinde Eskişehir, Edirne, Kocaeli, Erzincan, İzmir, Kars, Kastamonu, Kayseri, Manisa ve Malatya’da 11 Eğitim Kursu açılmıştır. Eğitim kurslarındaki öğrenci sayısı 1939’da 2000’e yükseldi. Daha sonraki yıllarda ilköğretimi bitiren köy çocukları toplanarak, Köy Öğretmen Okullarında yetiştirilmeye başlandı ve Eğitim Kursları da bu okulların (Köy Enstitülerinin) yan çalışmalarından biri haline getirildi.¹³³

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Türk aydınları, nüfusun % 85’i köylerde yaşayan halka bilimin aydınlığını götürebilmek için Köy Enstitüleri projesini geliştirmiştir. Köy Enstitüleri, kuruluşundan kapatılışına kadar geçen 14 yıllık süre içinde ve daha sonraki etkileriyle kendisinden beklenilen önemli ölçüde yerine getirmiştir.¹³⁴

2.3.3 Kars- Cilavuz Köy Enstitüsü

Cumhuriyet döneminde harf devrimi gibi devrimler ve birçok yenilikçi düzenlemeler yapıldığı halde; bir türlü istenilen amaca ulaşılamamıştır. 1930 – 1940 yılları arasında eğitim öğretim alanında ulaşılan nokta, Atatürk’ün istediği ve gösterdiği hedeflerin altında kalmıştır. İstenilen Eğitim ve öğretim hedeflerine bir türlü varılamamasının nedeni olarak nüfusun çoğunluğunun köyde yaşamasına karşılık, yapılan eğitim çalışmalarının köy için yeterli olamaması olarak değerlendirilmiştir.

Bu dönemdeki en büyük sorunlardan birisi köyde görev yapacak öğretmenler olmuştur. Çeşitli nedenlerle öğretmenler köye gitmek istememekte, gidenler ise köye uyum sağlamakta zorluk çekmektedirler. Genç Cumhuriyet Türkiye’sinde eğitim sorunları daima önemli bir yer tutmuştur. Bu

¹³³ Mustafa Ergün, Öğretmen Yetiştirme Tarihimizde Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları, Öğretmen Okullarının 160. Yılı. Ankara 2008. s.69-77.

¹³⁴ Orhan Özdemir, Yrd. Doç. Dr., Köy Enstitüleri ve Yeni Ortaçağın Eğitim Sorunu, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Haziran 2008, s.52.

sorunu tüm Türkiye’de olduğu gibi Kars’ta yaşamış ve bunun çözümü için Köy Enstitülerin kurulmasına karar verilmiştir.¹³⁵

Bu şartlar altında 1937’de Cilavuz Eğitim Okulu kurulmuştur. Kurulan Eğitim Okulunun müdürlüğünü Halit Ağanoğlu yapmıştır. Cilavuz Eğitim Okulu’nda 3 aylık bir eğitim verilmekte ve 3 aylık eğitimi bitiren öğrenciler köylere öğretmen olarak gönderilerek, dönemin öğretmen ihtiyacı karşılanmaktaydı.

Bu dönem içerisinde verilen eğitimi yerinde görmek üzere bakanlık seviyesinde Kars’a ziyaret ve teftişlerde gerçekleştirilmiştir. Kars Kültürünü yakından incelemek üzere Kültür Bakanı Saffet Arıkan yanlarında vekalet Kültürü heyeti ve İlbay Akif Eyidoğan’la Kültür direktörü Sadi Tokcan’la 14 Temmuz 1938 sabahı vilayet makamını ziyareti müteakip otomobilleri ile Cilavuz Eğitim kursunu tetkik etmişlerdir. Eğitimcilerin durumu, okulun vaziyeti, tedrisat işleri ile yakından ilgilenen Bakan Kurs direktörü ve talim heyetine teşekkürde bulunmuş yemeği burada yedikten sonra iyi intibalarla ayrılmıştır.¹³⁶

Yine bu dönemlerde Okulun öğrenci kapasitesini artırmaya yönelik gayretlerde olmuştur.¹³⁷ Cilavuz’daki binadan köy öğretmen okulu olarak istifade etmek için yakında tamirata başlanacağı ve bu binadan istifade edilerek Eğitim adayı mevcudu diğer yıl 200’e çıkartılacağı haberi Kars gazetesinde yer almıştır.

Kars’ın Susuz ilçesinde 17 Nisan 1940 günü Köy Enstitüleri’nin yasasına göre, 5 yıl eğitim verilecek olan bir Köy Enstitüsü de resmen açılmıştır. Adı Cilavuz Köy Enstitüsü olan bu okul, bölgenin en önemli eğitim kurumu haline dönüşmüştür. 1940 Nisan’ında Cilavuz Eğitim kursu kadrosu şehre gelmiştir.¹³⁸ Bu önemli kurum, zaman zaman devlet büyükleri tarafından da ziyaret ediliyordu. Öğrenci kaynağı olarak Cilavuz Köy Enstitüsüne Kars, Ağrı, Çoruh ve Erzurum illerinden öğrenci gelmekte olduğu Cilavuz Köy

¹³⁵ Mehmet ŞEREN, Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri, GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 28, Sayı 1 (2008), s.209-210.

¹³⁶ Kars, 16 Temmuz 1938, Sayı: 661, Misafirlerimiz Cilavuz Eğitim Okulunu Ziyaret Etti.

¹³⁷ Kars, 20 Temmuz 1938, Sayı: 661, Cilavuz’daki Bina Tamir Edilecektir.

¹³⁸ Kars, 30 Nisan 1940, Sayı: 838.

Enstitüsü'nde Eğitimbaşı olarak görev yapan Mecit Temuçin'in Kars gazetesinin 9 Ekim 1948 günkü sayısından anlaşılmaktadır.

Bu dönemde kız çocuklarının Köy Enstitülerine alınması büyük bir önem taşımış ve kız çocuklarının enstitülere alınmasında bazı güçlükler söz konusu olmuştur. İlk zamanlar kız öğrencilerin sayısı oldukça azdır. Köy Enstitülerinin kapatılmasına doğru kız öğrenci sayısının arttığı gözlenmektedir. Enstitülere yönetici ve öğretmenlerin kız öğrenci bulmakta güçlük çekmelerinin nedeni ana-babaları ikna etmekte zorlanmalarıydı. Yinede belli oranda kız öğrenci, yönetici ve öğretmenlerin çabalarıyla enstitülere alınsa da erkek öğrenci sayısı karşısında bu sayının çok az olduğu bariz bir şekilde görülmektedir.¹³⁹

Köy Enstitülerinde; öğrenciler sabahın erken saatlerinde kalkar 8:00'e kadar temizlik, spor, kahvaltı ve sabah okuması yaparlar, saat 8:00'den sonra öğleye kadar derslere ve işlere dağılırlardı. Saat 12:00'de yemekte toplanırlar, öğle sonu çalışmaları 13:00'den 18:00'e kadar sürer, geceleri en az iki saat okuma ve ders hazırlığından sonra saat 22:00'de yatarlardı. Bunun yanı sıra iş ve kuramsal ders uygulamaları da yoğun bir şekilde sürdürülürdü.¹⁴⁰

Köy Enstitüleri'nin zaman içerisinde izlediği eğitim politikalarındaki değişiklikler Cilavuz İlk Öğretmen Okulu'nu da etkilemiş ve Cilavuz İlk Öğretmen Okulu'nu da Köy Enstitüleri için yapılan eleştiriler yöneltmiştir. 1963 yılında, okulla ilgili olarak gelen çeşitli ihbar mektupları nedeniyle geniş çapta bir tahkikat açılarak Köy Enstitülerinin kapatılması kararıyla beraber, Cilavuz Köy Enstitüsü de, diğer Köy Enstitüleri gibi kapatılmıştır. Günümüzde, Susuz'da Cilavuz'un önceden bulunduğu yerde Yatılı Kazım Karabekir Susuz Anadolu Öğretmen Lisesi yer almaktadır.¹⁴¹

¹³⁹ Mehmet ŞEREN, Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri, GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 28, Sayı 1 (2008), s.216.

¹⁴⁰ Mehmet ŞEREN, Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri, GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 28, Sayı 1 (2008), s.222.

¹⁴¹ Aydan GÜRLÜYER, 1938-1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.37.

2.3.4. Basın

Rusya'nın egemen olduğu 1887 yılında Kafkasya'da 14 Rusça, 7 Ermenice, 5 Gürcüce yayımlanan gazeteye karşılık Türkçe-Azerice'de sadece Tiflis'te haftalık "*Keşkül gazetesi*" yayımlanmıştır. Keşkül gazetesinin haftalık tirajı 480'dir. Kars'ta 1883'ten beri çıkan Rusça haftalık resmi Kars gazetesinin tirajı ise 325'dir.¹⁴²

Kars'ın 1878'de Rusya'nın eline geçmesinden sonra Rusların "*Kırk yıl*" boyunca Türk varlığını ve Türklük bilincini ortadan kaldırmak için eğitim ve kültür hayatını söndürmeye çalıştığı ve Anadolu'dan hiçbir kitap ve gazetenin bölgeye sokulmasına izin vermediği bilinmektedir. Bu dönemde Kırım ve Azerbaycan Türkleri bazı yayınları şehre sokmayı başararak halkın uyanık kalmasında etkili olmaya çalışmışlardır.¹⁴³

Cumhuriyet döneminde çıkarılan gazetelerde; bir taraftan Kars'a ait bilgilere, ilanlara, tanıtımlara ve reklamlara yer verilirken, diğer taraftan da Türkiye'nin ve dünyanın önemli siyasi ve kültürel haberleri hakkında bilgiler sunulmaktadır. Çıkarılan bu gazete ve mecmualarla ilgili olarak, Kars Halkevi'nin aylık dergisi olan Doğuş'ta ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Kars'ın 1883'te Rus idaresinde bulunduğu dönemde Kars'ta, bir vilayet matbaası kurularak vilayet idaresince "*Kars*" adında gündelik bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Bu gazetenin adı "*Rusça Kars Gazetesi*" olarak da geçmektedir. 1917'deki Çarlık rejiminin devrilmesiyle sonuçlanan devrime kadar 35 yıl boyunca çıkarılmaya devam edilmiştir.¹⁴⁴

Gümrü Antlaşması sonrası Kars'ın kurtuluşunu tamamlayan General Kazım Karabekir, Kars ve Gümrü'den elde edilen baskı, keski vs gibi makineler ve malzeme ile şimdiki postane binasında bir kolordu matbaası kurdu muştur. 1921 yılına girilmeden önce faaliyete başlayan bu matbaada askeri talimatnameler, tamim ve emirlerden başka 1 Ocak 1921'de Kazım Paşa'nın eseri olan ancak imzasını taşımayan 1335 ve 1336 (1919–1920) yılları

¹⁴² Candan Badem, Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.256.

¹⁴³ Selçuk Ural, Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal Kültürel ve Ekonomik Durumu, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006, s.130.

¹⁴⁴ Kars, CHP Halkevleri Bürosu Yayınlarından, s.79.

arasında Kafkasya’da İslamlara karşı yapılan “*Ermeni Mezalimi*” adlı yirmi bir sayfadan oluşan risalesi basılmıştır.

Liderlik vasıfları ve Askeri dehasıyla Kurtuluş Savaşı’nda büyük rol oynayan Kazım Karabekir Paşa, aynı zamanda yazarlığı ve gazeteciliği ile de tanınmıştır. Erzurum ve Kars’taki Albayrak ve Varlık gazetelerini yayınlattığı gibi, bir dönemde Halk Gazetesi’ni çıkarmıştır. Kazım Karabekir, Sarıkamış’ta Varlık Evi adlı bir matbaa kurmuş ve 25 Ağustos 1921’den itibaren haftada 2 kere olmak üzere “*Varlık*” adlı bir gazete çıkarmıştır. Başlığında “*Haftada iki defa çıkar, milletin uyanmasına çalışır, siyasi, içtimai, ilmi, ahlaki, edebi gazetedir*” ibaresi yer almaktadır.¹⁴⁵ Varlık gazetesi, 1928 Harf Devrimi’ne kadar çıkarılmaya devam etmiş ve 8 yıldan sonra kolordunun Erzurum’a taşınması sonucu Varlık Evi matbaası da Erzurum’a taşınmıştır. Erzurum’da 850 sayıdan sonra çıkarılmaya devam etmiştir.

Vali Hurşit Bey tarafından 1922’de getirtilen küçük bir matbaa ile, Ardahan’ın kurtuluş tarihi olan 1921 yılından 1927 yılına kadar, çalışmalar yapılmış ve “*Yeşil Yayla*” adlı aylık bir mecmua ile yerli halkın dilinde ve kültürüne uygun yazılar çıkarılmıştır.¹⁴⁶

1929’da Sarıkamış’tan Erzurum’a götürülen Varlık matbaasının yerine, Kars Valisi B. Salim zamanında Vilayet’in basım işleri gereksinimlerini karşılamak için, Kars’ta bir vilayet matbaası kurulmuş ve Cumhuriyet Bayramı’ndan itibaren, 4 sayfadan oluşan haftalık bir “*Kars Gazetesi*” çıkarılmaya başlanmıştır. İşçilerin çalışmalarının tamamlanması ve matbaanın kurulmasından sonra, 19 Aralık 1929 Perşembe günü haftalık “*Resmi Vilayet Gazetesi*” olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Yayınlanmaya başladığı dönemde hafta sonu olan Perşembe günleri çıkan bu gazete “*Haftada bir çıkar, ilmi,*

¹⁴⁵ 1921 den sonra Sarıkamış’ta Karabekir Paşa’nın öncülüğünde yayın hayatına başlamış olan Varlık gazetesinin 25 Haziran 1338/1922 Perşembe günkü basımında “Karakurt ve Halil Bey’le alakalı haber”ler yer almıştır. (Sayı:61, Sahife:4)

Yine 21 Ağustos 1338/1922 tarihli 73. sayısının 4 sayfasında aşağıdaki ilan vardır: “Çocuk Babalarına Sarıkamış’ta küsad edilecek kız mektebine kızlarını ve emir mucibince seneleri küçük erkek çocuklarını kaydettirecek Sarıkamış’ta ki kıtaat ve müessesatı ümera ve zabitan 20 Ağustos akşamına kadar peder ve validelerinin adresleri ile çocukların isim ve seneleri merkez kumandanlığına bildirmeleri rica olunur.”

<http://www.karakurtlar36.com/portal/component/content/article/35-tarihce/54-hall-beyn-yoeredek-etm-hizmetleriyle-lgl-gazete-haber>, Erişim Tarihi: 22 Ocak 2008.

¹⁴⁶ Aydan Gürlüyer, 1938–1960 Yılları Arasında Kars’ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.50.

siyasi, içtimai Türk gazetesidir.” ifadesi yer almaktadır. Gazete'nin başmuharriri ve ilk mesul müdürü, Kars Orta Mektebi Müdürü Abdurrahman Şeref Gündoğdu Bey olmuş ve bu görevi Şubat 1930'a dek sürdürmüştür.¹⁴⁷ Şeref Bey'in Çanakkale'ye tayin olmasından sonra aynı zamanda Kars Maarif Müdürü olan Turgut Şevket Bey, gazete müdürlüğü görevini devam ettirmiştir.

Kars'ta halkı bilinçlendirmek maksadıyla kurulan Halkevi yönetimi, 1934 yılı içerisinde bölgenin zengin kültür potansiyelini değerlendirmek ve canlı tutabilmek için amacıyla bir dergi çıkarmaya karar vermiş ve “Doğuş” adıyla çıkarılan bu dergi uzun süre yayınlanmıştır. Dergi yaklaşık 500-600 baskı yaparak 1938 güzüne kadar 41 sayıya ulaşmıştır. Yine bu yıl Halkevi Dil Tarih Edebiyat kolu Kars'ın hiç olmazsa 1938 yılı için yıllık coğrafi, iktisadi ve tarihi bir Broşürünü çıkarmaya karar vermiştir.¹⁴⁸ Bu yıllarda yine ismi “Çığır” olan dergisini tekrar çıkarılmaya başlandığı Kars gazetesinde yer almaktadır.¹⁴⁹ 1934 yılından itibaren Kars'ın kurtuluş günü olan 30 Ekim de Kars Halkevi tarafından “Koruganımız” adlı resimli bir mecmua çıkartılmaya başlamıştır.¹⁵⁰

Doğuş dergisinin o yıllarda basım ve yayınıyla ilgili karşılaşılan güçlükler ve zorunluluktan yapılan zamlar ile derginin tekrar çıkarılabilmesi için halkın ilgisine muhtaç olduğu belirtilmektedir.¹⁵¹ İmkansızlıklardan dolayı 1947 yılına kadar kesintisiz çıkarılan dergi, yayın hayatına iki yıl kadar ara vererek 1949 yılında tekrar yayın hayatına başlamıştır. Doğuş Dergisi, Kars ili ve çevresinde yayın hayatına büyük katkıları olan ulusal ve yöresel sorunları, edebiyat ve tarih konularını ele almıştır. Ancak Halkevlerinin kapatılmasıyla ilgili 11 Ağustos 1951 tarihli ve 5830 sayılı kanunun çıkmasıyla birlikte Doğuş Dergisi'nin yayın hayatı da Halkevleriyle birlikte sona ermiştir.

¹⁴⁷ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.51.

¹⁴⁸ “Üç yıldan beri çıkarılmakta olan Kars halkevimiz dergisi olan “çığır” şubat nüshasını çıkarmak sureti ile tekrar intisare başlamıştır”, Kars, 16 Nisan 1938, Sayı: 637, sayfa:2.

¹⁴⁹ Kars, 23 Şubat 1938, s.2., Doğuş Dergisi Çıktı.

¹⁵⁰ Nebahat Oran ARSLAN, Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 1, Bahar 2008, s.9-10.

¹⁵¹ “İlimiz Halkevi neşriyat kolu tarafından ayda bir çıkarılmakta olan Doğuş mecmuası bu güne kadar 10 kuruşa satılmaktayken Halkevi idare heyetinin verdiği bir karar üzerine bundan böyle Doğuşun nüshası 5 kuruşa satılacaktır. Bu dergi Halkevimizin büyük fedakarlıklarla çıkarmakta olduğu ve her suretle yardım ve ilgiye arzı iftihar etmekte olan yegane mecmuasıdır.” Kars, 16 Nisan 1938, Sayı: 637, s.2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ KARS'TA KÜLTÜREL FAALİYETLER

3.1. Sanat

3.1.1. Tiyatro

Toplumdaki eksikliklerin giderilmesi noktasında Cumhuriyet'in ilanı sonrası sanatla ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. Kars'ın diğer illere nazaran, bu çalışmalarda daha aktif bir şehir olarak ön plana çıktığı değerlendirilmektedir. İlk yıllarda amatör olmakla birlikte, yetenekli ve sanata gönül veren kişilerin çabalarıyla başlayan tiyatro faaliyeti, ileriki yıllarda daha da yoğun hale gelmiştir.¹⁵²

Cumhuriyetin ilk yıllarında Revan ve Gümrü'den gelen muhacirler ve yerli halktan oluşan sanatçılar, bir tiyatro ve müzik grubu oluşturmuşlardır.¹⁵³ Muhaceret yıllarında Revan ve Gümrü'den göçen Türklerden; üçü kadın olmak üzere 18 kişiden oluşan bu grup, “*Kars Türk Ocağı Temsil Kolu*” adına akordeon-klarnet ve caz davulu gibi salon işi ve Azerbaycan'a özgü “*tar*” ve “*def*” gibi enstrümanlarla müzik ve tiyatro çalışmaları yapmışlardır.

“*Tuluatçı Tiyatro Heyeti*”nin oynadığı tiyatro eserleri, Azerbaycan'da çok sevilen “*Arşın Mal Alan*” ve “*Meşhedi İbat*” gibi müzikallerden oluşmaktaydı.¹⁵⁴ Bu sanatçılar 1922'den itibaren, “*Leyla ile Mecnun*”, “*Kerem ile Aslı*”, “*Şahsenem*”, “*Köroğlu*” gibi operalarla; “*O Olmasın Bu Olsun (Meşhedi İbat)*”, “*Evli İken Bekar*”, “*Arşın Mal Alan*” gibi operetleri sahneleniler. Sahnelenen bu yapıtlar halk tarafından büyük bir ilgi ile takip edilmiştir.

Bu grubun içinde ayrı olarak ta bahsedeceğimiz Tağı(Takı) Oşenyüzen (Kör Tağı), Mehmet Hüseyin Berk, Tahir Ekinci, Terzi Mürtüz, Nadir Taşdemir, Settar Güldür, Gülperi Güldür, Hüseyin Ergun (Hüseyin Bala), Süleyman Gödekli tiyatro faaliyetlerini yürütürken, Abbas Akçaylı tar, Seyit

¹⁵² Neşe Doster, Kars Memleketim Benim, Babil Yayınları, İstanbul, 2005, s.12.

¹⁵³ Erol ÖZAYDIN, Kars'ta tiyatronun tarihçesi (opera-operet 1921–1957), Serhat Kültür Dergisi, mayıs - Haziran 2008, s.11.

¹⁵⁴ M. Fahrettin Kırzioğlu, “Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri” / Eylül-Ekim 1924, 50. Yıl Armağanı-Erzurum ve Çevresi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Cilt: I, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1974, s.158.

Ağdam garmon, Kör İbrahim davul ve Battal Aras ise klarnet çalma görevi üstlenmekteydiler.¹⁵⁵

Tağı(Takı) Oşenyüzen ve Settar Güldür'ün öncülüklerinde başlayan sanata, özellikle de tiyatroya karşı Kars'ta duyulan bu ilgi, bu alanda sık sık faaliyetlerin yapılmasına sebep olmuştur. 1932 yılında öğretmenler grubunun oynadığı "Mete" adlı eser, aynı zamanda Kars Lisesi'nde öğretmenlik yapan Cevat Bey tarafından yazılmıştır.

Cevat Bey'in 2 Mayıs 1932'de askerlik stajı yaptığı sırada yazdığı 4 perdelik bu eser, yine öğretmenler tarafından maarif salonunda başarıyla sunulmuştur. Eserin önemli bir özelliği, Türkçe kelimelerle yazılmış olması ve yabancı kelimelere yer verilmemesine dikkat edilmesidir.¹⁵⁶ Bu tiyatro grubunda kadın öğretmenlerin de oynaması ve giyilen sahne elbiselerinin özenli olması dikkat çekmektedir.

Türk Akademi Tiyatro Heyeti tarafından 25 Ağustos 1934 Cumartesi akşamı "Son Altes" adındaki piyes, Halkevi'nin müsameresi içeriğinde yer almış ve geceye birçok davetli katılarak eğlenceli bir gece geçirmişlerdir.¹⁵⁷

Bu tür kültürel etkinlikler sadece Kars'lıların kendilerinin yaptıkları çalışmalarla kısıtlı değildi. Kars'ta tiyatronun çok ilgi gören bir sanat dalı olması, İstanbul Tiyatrosu'nun turne kapsamında Kars'a da uğrayıp oyunlar sergilemesini sağlamıştır. İran turnesine çıkan İstanbul Tiyatrosu 1938 yılında Kars'a da uğrayarak "Ayşe" operetini oynamış ve Kars'ta yoğun bir ilgiyle karşılanmıştır.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Erol ÖZAYDIN, Kars'ta tiyatronun tarihçesi (opera-operet 1921–1957), Serhat Kültür Dergisi, Mayıs - Haziran 2008, s.11

¹⁵⁶ "Geçen sene Karsımızın muallimler birliği tarafından maarif salonunda temsil edilen "Mete" Piyesi müessesilerini bir arada gösteren resim; ancak bu sene neşredilebildi... Şanlı Türk tarihinde Parlak sayfeler işgal eden Milli Kahramanımız "Mete" Kars Lisesi Muallimlerinden Cevat beyin (2 Mayıs -1932 de Askerlik Stajı esnasında) 4 Perde üzerine yazmış olduğu "Mete"dir. Piyesin, tertip ve temsiline büyük ehemmiyet verilmiş ve çok muvaffakiyetli bir şekilde halkımızın huzuruna çıkarılmıştır. Piyesin yazılışında ki en mühim hususiyet; 110 Sahifelik piyes içerisinde pek az yabancı kelimelerin bulunmasıdır. Öz Türk dilimizle yazılan bu basılmamış piyesten örnek olarak bir kaç satır almağı münasip gördüm: Piyes hakkında uzun uzadıya Tenkit ve mütalaa yürütmeğe mecmuanın hacmi müsait olmadığından yalnız burada ikinci perde beşinci meclisten ve 4üncü perde II inci sahneden birer parça alıyorum.", Doğuş, 1 Haziran 1934, Sayı: 8, s.5.

¹⁵⁷ Doğuş, 1 Eylül 1934, Sayı: 11, s.8.

¹⁵⁸ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.96.

Halkevi Gösterit Kolu'nun 1938'de oynadığı, Reşat Nuri Güntekin tarafından yazılan “*Hülleci*” adlı oyun, halk tarafından çok beğeniyle karşılanmış ve “*Halkevi Gösterit Kolu uzun zamandan beri hazırlamakta olduğu (Hülleci) piyesini bu hafta içinde temsil edecektir*” şeklinde Kars gazetesinde oyun oynanmadan yer almıştır.¹⁵⁹

3.1.1.1. Tağı Oşenyüzen

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kars'ta tiyatro faaliyetlerinin organizasyonunda en çok adı geçen kişilerden biri Tağı Oşenyüzen olmuştur. Eğitimini yarım bırakan ve müzikle ilgilenen Tağı Oşenyüzen, Kars'ta “*Artist Tağı*” adıyla ün kazanmıştır. Tağı Oşenyüzen, bir gözünün kör olmasından dolayı halk arasında adı “*Kör Tağı*” olarak da bilinmekteydi. Kars'ta sanat çalışmalarını başlatan ve yön veren kişilerin başında gelen Tağı Oşenyüzen Gümrü'nün Mollamusa Köyü eşrafından bir ailenin oğludur. Eğitim gördüğü süre içerisinde gittiği mektepleri yarıda bırakmıştır.¹⁶⁰

Tağı Oşenyüzen ilk olarak kendini, 9 Eylül 1922'de, Yunanlılara karşı elde edilen Büyük Zafer sonrası İzmir'in düşman işgalinden kurtarılması üzerine tüm yurttaki olduğu gibi Kars'ta da düzenlenen şenlikler sırasında, halk manilerinden adapte yoluyla yaptığı bestelerle adını duyurmuştur. Tağı Oşenyüzen 9 Eylül 1922'de İzmir'in Kurtuluşu ve Yunanların denize dökülüşü üzerine, Kars'ta yapılan şenlikler sırasında, Yunan Kral'ı Konstantin'e hitapla, bir beste ile şöyle bir türkü yakıştırmıştır.

“Ay Konstantin Ağlama
Başuvan Kara Bağlama;
Bak askerin haline,
İngiliz'e bel bağlama !”

¹⁵⁹ Kars, 02 Temmuz 1938, Sayı: 656, Halkevi Gösterit Kolu.

¹⁶⁰ M. Fahrettin Kırzioğlu, “Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri” / Eylül-Ekim 1924, 50. Yıl Armağanı-Erzurum ve Çevresi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Cilt: I, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1974, s.159.

6 Ekim 1924'te Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Kars'a gelişi sırasında, Kars Türk Ocağı, Tağı Oşenyüzen ve arkadaşlarından yeni türkü ve besteler yapmasını rica etmiştir. Atatürk'ün Kars Garı'nda karşılandığı sırada Tağı Oşenyüzen ve arkadaşlarının sundukları zengin içerikli program hem Atatürk ve beraberinde gelen heyet tarafından, hem de halk tarafından çok beğenilmiştir.¹⁶¹

Tağı Oşenyüzen, sanat faaliyetlerini yoğun olarak sürdürmesine rağmen önemli bir gelir elde edemediği için maddi anlamda zor günler geçirmiştir. Bir türlü maddi sıkıntıdan kurtulamamıştır. Tağı Oşenyüzen, 1935'te Suriye'ye tuluatçı takımı ile birlikte çıktığı Şam ve Halep turnesinden sonra parasız kalmış, 1937'de Cumhuriyet Vapuru'nda iken Trabzon önlerinde kendini Karadeniz'e atmak suretiyle intihar ederek hayatına son vermiştir.¹⁶²

3.1.1.2. Settar Güldür

Settar Güldür, Kars'taki tiyatro faaliyetlerinde Tağı Oşenyüzen'le birlikte adından en çok söz ettiren kişidir. İl Nüfus Müdürlüğü kayıtlarında yer alan bilgilere göre doğum tarihi 01 Temmuz 1904 olan Settar Güldür'ün babasının adı Haydar, annesinin adı Zinnet, doğum yeri Külveren'dir. Settar Güldür, Bakü'deyken, kısa süreli bir tiyatro eğitimi almıştır. Bakü'de bu eğitimi aldığı sırada, küçük tiyatro gruplarıyla köy ve kasabaları dolaşmış, halkın bağımsızlık mücadelesine hazırlanmasını görmüş ve çok etkilenmiştir. Settar Güldür de birçok muhacir gibi, güç şartlar altında Kars'a gelip yerleşmiş ve Kars'a gelmesinden sonra, Bakü'de gördüğü sanat faaliyetlerinden yola çıkarak, Kars'ta çeşitli sanat etkinliklerini başlatan kişilerin başında gelmiştir.¹⁶³

Settar Güldür bir yandan İl Özel idarede memur olarak 38 yıl memuriyet hayatını devam ettirirken diğer yandan da gönüllü olarak Kars'taki tiyatro faaliyetlerini yürütmüştür. Settar Güldür'ün yerel basında geniş yer tutan tiyatro çalışmaları halk arasında “*Artist Settar*” olarak bilinmesinde etkili

¹⁶¹ M. Fahrettin Kırzioğlu, “Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri” / Eylül-Ekim 1924, 50. Yıl Armağanı-Erzurum ve Çevresi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Cilt: I, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1974, s.159.

¹⁶² Aydan GÜRLÜYER, 1938-1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.91.

¹⁶³ <http://www.kaivakfi.org>, Erişim tarihi:22.03.2009.

olmuştur. Otuzlu yaşlarından itibaren bembeyaz olan saçları gri-mavi gözleri, esprili sohbeti, ustaca kullandığı beden dili ve hoşgörü kültürüyle halk arasında sempati yaratmayı başarmıştır. Settar Güldür, eşi Gülperi Güldür ile birlikte Kars Türk Ocağı Temsil Kolu'ndan başlayarak, Kars Halkevi ve daha sonrasında da Kars Halk Eğitim Merkezi'nde birçok çalışmaya katılmıştır.¹⁶⁴

İlk kez Settar Güldür 1923'de Mehmet Hüseyin Berk, Sadık Çetinkaya, Nadir Taşdemir, Tahir Ekinci, Fuat Araslı, Tağı Durmaz'la birlikte Azerbaycan'ın ünlü kompozitörü Üzeyir Hacıbeyli'nin "*Arşın Mal Alan*" operetiyle seyircinin karşısına çıkmıştır. Tağı Durmaz ve Sadık Çetinkaya ile birlikte hem kadın hem erkek rollerini üstlenmiştir.

Atatürk'ün 6 Ekim 1924'te Kars'a gelişi sırasında, karşılama heyetinde bulunan ve Atatürk için besteler yapıp müzikli gösteriler sunan grubun içinde Tağı Oşenyüzen'le beraber yer almıştır. Gittiği diğer Anadolu illerinde böyle sanatsal bir faaliyete pek rastlamayan Atatürk, çok beğendiği bu grubu, Ankara'ya davet ederek Ankara'da şehir bahçesinde yer alan Karpiç Gazinosu'nda bir müddet yerli ve yabancı görevlilere gösteriler yaptırtmıştır.¹⁶⁵

Kars'ta Settar Güldür'ün icra etmiş olduğu opera, operet, dans ve tiyatro faaliyetlerine onunla birlikte sürdürenler avukat, tüccar, gazeteci, esnaf, öğrenci, zanaatkar, öğretmen, ev hanımı, memur hemen her meslekten ve her kesimden insanlardı ve hemen hemen hepsi amatördü. Sergilenen oyunlarda, oyunculara rol dağıtımını ve oyunun yönetim işini genelde Settar Güldür üstlenir ve tüm oyunlarda oyuncu olarak yer alırdı. Halkevinde Ramazan aylarında iftar sonrası yapılan etkinliklerde yine o dönemlerde devlet büyüklerinin halkı aydınlatmak için yaptıkları bilgilendirici konuşmalardan sonra düzenlenen sanat faaliyetlerin düzenlenmesinde Settar Güldür hep aktif rol almıştır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ M. Fahrettin Kırzioğlu, "Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri" / Eylül-Ekim 1924, 50. Yıl Armağanı-Erzurum ve Çevresi, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Cilt: I, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1974, s.159.

¹⁶⁵ Aydan GÜRLÜYER, 1938-1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.92.

¹⁶⁶ "İlimiz H.E. Gösteri kolu tarafından geçen hafta Cumartesi gecesi şehir bahçesi salonunda verilen müsamerede çok iyi geçmiştir. Müsamerede çok kalabalık bir seyirci hazır bulunuyordu. Halkın çokluğundan oturacak sandalye kalmamış olduğundan biraz geç gelenler ayakta kalmışlardır. Yalnız sahnenin küçüklüğü bir mahzur teşkil ediyordu. Yakında yeni H.E. binası bittikten sonra bu mahzurda bertaraf edilerek halkımız geniş bir salonda rahat rahat müsamerede seyredecek konferans dinleyecektir. Gösterip kolu, Reşat Nuri'nin (Halleci) piyesi oynadı. Bir artist ve aktör olmamakla beraber kabiliyetli olan Kars gençleri bu piyesi

Yapılan bu etkinlikler sadece Kars içinde sergilenmez Kars dışında da birçok yerde gösteriler yapılırdı. Yapılan bu gösterilerde Settar Güldür ve faaliyetlerine ilişkin yazılar dönemin gazete ve dergilerinde sıklıkla yer alırdı.

Zorlu mücadele yıllarında büyük sıkıntılara maruz kalan Kars halkı için, müzikli sahne gösterileri, tiyatro vb. etkinlikler çok yeni bir kavram olmuş ve bu kültürün Kars'a yerleşmesinin sağlanmasında Settar Güldür'ün katkısı büyük olmuştur.

3.1.2. Sinema

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kars'ta, o günkü koşullar göz önüne alındığında, sinema ile ilgili gayretlerin yeni yeni oluştuğunu söyleyebiliriz. Sinemalarla ilgili Doğuş dergisinin 1 Şubat 1935 günkü sayısında¹⁶⁷ Kars Spor'lu gençler tarafından yapılan müsamerede müsamere yeri olarak Yıldız sineması gösterilmektedir. Yıldız sinemasının o yıllarda mevcut olduğu ve değişik sosyal ve kültürel etkinlikler içinde hizmet verdiğini söyleyebiliriz. Kars gazetesinin 23 Şubat 1938 tertip edilen Kızılay balosuna bilet alıpta gelemeyecek vaziyette olanlar için Orduevinde sinemasında yapılacak film gösterimine katılabilecekleri haberi yer almaktadır. Buradan Kars'ta, o yıllarda halkında kullanımına da müsaade edilen Askeriyeye ait bir sinema salonunun olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.¹⁶⁸

Kars gazetesinin 30 Mart 1938 yılında çıkan sayısında Kars Belediyesi tarafından büyük ve modern bir otel, bir gazino ve sinema yapılacağına yer verilmekte¹⁶⁹ ve bu olayın gerçekleşmesi halinde herkesin memnun kalacağı ifade edilmektedir. Yine Kars gazetesinin 28 Mayıs 1938

muvaaffakiyetle oynadılar. İlbay Akif Eyidoğan'ında hazır bulunduğu bu müsamerede H.E. cazıda iyi parçalar terrenüm etmek sureti ile geceyi daha cazip bir şekle sokuyordu. Halleci piyesinde başrole, gösteri kolundan ve evvelce de sahne hayatında bulunmuş olan hususi ile makyaj işinde çok muvaffak olan Settar yapıyordu, diğer rollerde Murat, Bayram, Süleyman, Zeki, Cebbar kadın rollerinde Bayan Settar ve halk evi kemanisini bayanı Belkis muvaffakiyetle yaptılar. Gençlerimizin her türlü noksan içinde meydana getirdikleri bu sahneler bizce takdire şayandır.” Kars, 13 Temmuz 1938, Sayı: 659.

¹⁶⁷ Doğuş, 1 Şubat 1935, Sayı.16, Kars Spor Müsameresi.

¹⁶⁸ “Geçen sene olduğu gibi bu senede Kızılay menfaatine bir balo tertip edilmek üzere harekete geçilmiş birçok zevat toplanarak aralarında piyade Alay komutanı Albay Hüsnü'yü Başkan seçmişler ve aşağıdaki kararları vermişlerdir.1-Balo 5 Mart 1938 Cumartesi akşamı 20:30 da orduevinde olacaktır. Bilet alıp da baloya gelemeyecek vaziyette olanlar için o gece Orduevi sinemasında bir film gösterilmesi de düşünülmüştür.2-Bilet satışı: Baloya davetli zevatla bilet olarak Kızılay makbuzları verilecek bunun için üç grup heyet ayrılmıştır.” ,Kars, 23 Şubat 1938, Kızılay Balosu.

¹⁶⁹ Kars, 30 Mart Çarşamba 1938, Belediyemizin Yeni ve Çok Yerinde Bir Teşebbüsü.

Cumartesi günü çıkan sayısında ¹⁷⁰ Belediye tarafından satın alınan eski sinema binasında esaslı şekilde tadilat yapıldığı ve tamir işinin bitmesini müteakip sinemanın faaliyete geçeceği belirtilmektedir.

3.1.3. Müsamereler

Atatürk döneminde Kars, çeşitli temsillerin, sosyal etkinliklerin, baloların, müsamerelerin yapıldığı bir döneme tanıklık eden şehirlerden biridir. Bu döneme ait yerel basında da geniş yer tutan müsamerelere hem devlet adamları, hem de halkın ileri gelenleri yoğun bir ilgi göstermişlerdir. Genellikle Halkevi tarafından düzenlenen müsamerelerin, çok yönlü olmasından dolayı halkın her kesiminden insana hitap ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

26 Nisan 1934 Perşembe günü akşamı Halkevi Temsil şubesi tarafından Maarif Salonunda halka verilen müsamerede Neşriyat şubesi üyelerinden Cevat Bey, “Çocuk ve Çocuk Terbiyesi” üzerine bir konferans vermiş, ardından da milli oyunlar oynanmıştır. Daha sonra üç perdelik bir vodvil (hareketli ve eğlenceli bir konuya dayanan şarkılı komedi) ve tek perdelik bir komedi oynanarak halkın neşeli saatler geçirmesi sağlanmıştır.¹⁷¹

25 Ağustos 1934 Cumartesi akşamı saat 20.00’de Türk Akademi Tiyatro heyeti tarafından “*Son Altes*” isimli piyes başarılı bir şekilde temsil edilmiş ve bu müsamereye birçok davetli katılmış ve hepsi eğlenceli bir gece geçirmişlerdir.¹⁷²

19 Şubat 1935 Cumartesi günü Kars Spor’lu gençler tarafından Yıldız Sinemasında çok güzel bir müsamere yapılmıştır. Bütün tefaruatıyla güzel olan müsamerede gençlerin hazırladıkları “*Sancağım*” piyesi mana itibarıyla çok büyük kıymete haiz bulunmuştur.¹⁷³

Doğuş dergisinin 9 Mayıs 1935 günlü haberinde, 23 Nisan kutlamaları Kars’ta herkesin yüzünü güldüren, yüreğine sevinç katan ve Kars da çok derin heyecanlar yaratan bir gün olarak kutlanmış, günün sabahı büyük Atatürk’ün heykeli çevresi bütün Mektep yavruları tarafından kuşatılmıştır. Günün

¹⁷⁰ Kars, 28 Mayıs 1938, Sayı: 646, Sinema Binası Tamir Ediliyor.

¹⁷¹ Doğuş, 1 Mayıs 1934, Sayı: 7, Halkevi Müsameresi.

¹⁷² Doğuş, 1 Eylül 1934, Sayı: 11, Evimizin Müsameresi.

¹⁷³ Doğuş, 1 Şubat 1934, Sayı: 16, Kars Spor Müsameresi.

gecesinde Gazi İlk Mektebi Himaye Heyetince tertip edilen çok güzel bir balo icra edilmiştir. Ertesi gece Gazi İlk Mektebi ve Fevzi Paşa Mekteplerinin çok güzel ve cana yakın müsamereleri yapılmıştır.¹⁷⁴

8 Ocak 1938 gününe ait Kars Gazetesinde Halkevi gençleri tarafından belediye salonunda yapılan müsamereye geniş yer verilmektedir. Bu müsamerede zeybek, efe oyunları gibi farklı yörelerin oyunlarının yanı sıra, gençler tarafından yoğurt kavgası yapılmış ve “*Yıkılan Ocak*” adlı bir perdelik komedi oyunu oynanmıştır.¹⁷⁵

26 Nisan 1938 gecesini saat yirmide Orduevi sinema salonunda Fevzi Paşa Okulu ve Gazi Okulu tarafından çok güzel birer müsamere yapılmıştır. Müsamereler güzel bir program ile müsamere başlamış ve çok iyi idare edilmiştir. Başöğretmen Rasim tarafından çocuk terbiyesi ve ailelerin önem vermeleri gereken pedagojik esaslar üzerinde bir konuşma yapılmıştır. Müsamerede görev alan çocuklar çok büyük bir başarı göstererek, herkese zevkli, iyi ve hissi saatler yaşatmışlardır.¹⁷⁶

9 Temmuz 1938 gecesini Halk Evi Gösterit Kolu tarafından şehir bahçesi salonunda verilen müsamere çok iyi geçmiş ve müsamerede çok kalabalık bir seyirci hazır bulunmuştur. Halkın çokluğundan oturacak sandalye kalmamış olduğundan biraz geç gelenler ayakta kalmışlardır. Sahnenin küçüklüğü bir mahzur teşkil etse de bu sorunun yeni açılacak olan Halk Evi binası bittikten sonra bertaraf edilerek geniş bir salonda rahat rahat müsamere seyredilebilecek ve konferans dinlenebilecektir. Gösterit Kolu tarafından, Reşat Nuri'nin “*Haleci*” piyesini oynanmıştır. Bir artist ve aktör olmamakla beraber kabiliyetli olan Kars gençleri bu piyesi muvaffakiyetle oynamışlardır. Bu müsamerede İlbay Akif Eyidoğan'da hazır bulunmuştur. Rol alan gençlerin her türlü noksanlığa rağmen meydana getirdikleri sahneler herkes tarafından takdire şayan bulunmuştur.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Doğuş, 9 Mayıs 1935, Sayı: 19, Kars'ımızda 23 Nisan.

¹⁷⁵ Kars, 8 Ocak 1938, Sayı: 612.

¹⁷⁶ Müsamere Programı: 1.İstiklal Marşı 2.Birkaç söz 3. Çoban (Tablo) 4. Kimsesiz Çocuklara yardım (piyes 2 perde) 5.Çocuk balosu (Ront) 6.Kafkas rontu 7.Yüce gazi (şiir) 8.Ninni (Şarkılı Tablo) 9.Karne Derdi (Monolog) 10.Mısır Rontu 11.Yeni Usul (Komedi 1 Perde) 12.Zeybek 13. Beden Terbiyesi 14.Bahriye Rontu 15. Köylü Rontu., Kars, 27 Nisan 1938.

¹⁷⁷ Kars, 13 Temmuz 1938, Sayı: 659, Halkevi Müsameresi Çok İyi ve Heyecanlı Geçti.

3.1.4. Balolar

Atatürk kültüre verdiği değeri; “*Milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara olan sevgisini, fitri zekâsını ve millî birlik duygusunu her türlü imkân ve araçlarla besleyerek geliştirmek millî ülkümüzdür*”¹⁷⁸ ifadesinde açıkça ortaya koymaktadır. Kars’lıların kültüre vermiş oldukları değerin, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yerleştiği gözlenmektedir. Kars’ta yaşayan insanların anılarında geniş yer tutan balolar, bu dönemde hem eğlence hem de farklı amaçlar doğrultusunda yapılmaktaydı. Yapılan bu balolarda kadınlarla erkekler gece geç saatlere kadar aynı ortamda eğlenirlerdi.¹⁷⁹ Kars Türk Ocağı’nda dans müsabakalarının yapıldığı ve baloların sabahlara kadar devam ettiğine, 1930 yılına ait Kars Gazetesinde yer verilmektedir.¹⁸⁰

Kars gazetesinin 23 Şubat 1938 Cumartesi günkü yazısında; önceki yıl olduğu gibi bu yılda Kızılay menfaatine bir balo tertip edileceği, bunun için Piyade Alay Komutanı Albay Hüsnu’nün Başkan seçildiği ve Balo’nun 5 Mart 1938 Cumartesi akşamı saat 20:30’da orduvinde yapılması kararının alındığı yazmaktadır. Baloya davetli olarak katılacaklara bilet olarak Kızılay makbuzların verilmesi planlanmıştır.¹⁸¹

12 Mart 1938 akşamı Orduvinde Kızılay menfaatine verilecek balo halk, subay ve memurlar fevkalade bir derecede katılmışlardır. Hamiyetli tüccarların bazılarında 325 lira ve memurları bir kısmından 141 lira gelmiştir. Gösterilen alakadan dolayı cümleye teşekkürü bir borç biliriz denmektedir.¹⁸² Kızılay Kurumu tarafından yapılan bu Balo neticesinde cemiyet menfaatine 12 Mart Cumartesi gecesi parlak ve yüksek bir varda temin ederek verilmiştir.¹⁸³

14 Mayıs 1938 günü Kars Spor şenlikleri komitasının 19 Mayıs etkinlikleri kapsamında aldığı kararlar arasında balo verilmesi de vardır. Balo 19 Mayıs Perşembe akşamı Orduvinde verilecek ve caz iştirak edecektir. Balo’da toplanacak hasılat fakir talebelere yardımda kullanılacaktır. Kars

¹⁷⁸ Kadri Kaplan, “Halkevlerinin Doğuş Bilinci ve Tarihsel Görevi” Atatürk ve Halkevleri, Ankara 1974, s.56–58

¹⁷⁹ Türkan Narin, Kar Taneleri- Kars’tan Gerçek Hayat Hikâyeleri -, s.37-49-392.

¹⁸⁰ Kars, 27 Mart 1930, Sayı:15.

¹⁸¹ Kars, 23 Şubat Cumartesi 1938, Kızılay Balosu.

¹⁸² Kars, 5 Mart Cumartesi 1938, Kızılay Balosu.

¹⁸³ Kars, 16 Mart Çarşamba 1938, Kızılay Balosu.

halkının çok şerefli ve kutsal bir günde verilecek olan bu baloya azami şekilde katılması beklenmektedir.¹⁸⁴

Atatürk yaşamı boyunca, Türk dili, Türk tarihi ve milli eğitim çalışmalarının yanı sıra müzik, tiyatro, resim, mimarlık, sinema gibi sanatın diğer alanlarında ki kültürel çalışmalara gereken önemi vermiştir. Kars’lılarda gerek Atatürk döneminde, gerekse de Atatürk döneminden sonra bu tür sosyal etkinliklere gereken özeni göstermişler ve modern çizgide ilerlemeye devam etmişlerdir.

3.2. Halk Eğitimi

3.2.1. Türk Ocakları

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Atatürk ve arkadaşları yeni bir devlet kurma görevini üstlendiklerinde, başarıya ulaşmanın en etkili yolunun eğitim olduğunu görmüşlerdir. Yeni kurulan Cumhuriyetin temel işi yapılan inkılâplara inanan ve onları benimseyen kuşaklar yetiştirmek, eğitmektir. Halkı eğitmek için sadece örgün eğitim kurumları yeterli değildi, devreye halk eğitimini yürütecek kurumlar girmeliydi. Bu kurumlar yurt genelinde faaliyetlerde bulunmalı ve örgün eğitimden faydalanamayacak yaştaki vatandaşlara hizmet etmeli, büyük kentlerden köylere kadar yapılan inkılâpları anlatmalıydı. Türk ocakları Cumhuriyetin ilk yıllarında bu görevi üstlenmişlerdir.¹⁸⁵

Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk yıllarında halk eğitimi çalışmalarının öncülüğünü Osmanlıdan kalan Türk ocakları yapmıştır. Türk Ocakları ilk defa Cenevre’deki Türkler arasında örgütlenmiş, bunu 1911’de İstanbul’da açılan şubesi takip etmiştir. 1914 yılında 16 Türk Ocağı açılmış ve üye sayısı 3.000’i geçmiş, 1916 yılı Ağustos ayında Türk Ocağı sayısı 25’e ulaşmıştır. Kurtuluş savaşının kazanılmasında etkili olan bu Ocaklar aydınlar arasında da destek görmüştür.

¹⁸⁴ Kars, 14 Mayıs Cumartesi 1938, 19 Mayıs Balosu.

¹⁸⁵ Oğuz Temizhan, Halkevleri Ve Halkevlerinin 1932–1940 Arası Eğitim Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006, s.26.

1918'de İstanbul'da toplanan Türk Ocağı Kongresi'ne sunulan Merkez Heyeti Raporu'ndaki bilgilere göre; İstanbul'da ve vilayetlerde aynı nizamname üzerine 35 kadar Ocak açılmıştır. Bu dönemde Adana, Bakü, Bursa, Giresun, İzmir, Konya, Ödemiş, Salihli, Selanik, Uşak, Üsküdar gibi yurdun çeşitli merkezlerindeki Ocaklar çalışmalarını devam ettirmişlerdir.¹⁸⁶

Türk Ocakları, genel olarak siyasetten uzak kalmak şeklinde bir politika takip ederek, temel anlamda “*millilik*” kavramı üzerinde durmuşlardır. Ocağın ilk başkanı Ahmet Ferit (Tek)'tir. Ocağın marşında yer alan “*Mabedimiz Türk Ocağı, Kabe'miz de yüce parlak Turan'dır.*” ifadesi, Türk Ocakları'nın ideolojisi hakkında bilgi vermektedir. Bu sözler ocağın milliyetçi yapıda olduğunu göstermektedir.¹⁸⁷

Türk Ocakları Reisi Hamdullah Suphi 1918 yılındaki Kongre sırasında Türk Ocakları'nın faaliyetlerini şu başlıklar açıklamıştır:

- a) İçinde rahat çalışabileceğimiz bir köşe,
- b) Halk ile münasebete girmek, milliyet fikirlerini şiirlerle, hitabeyle, yazıyla, muhasebe ile neşretmek,
- c) Uzak yakın nereden gelirse gelsin Türk çocuklarına her surette yardım etmek,
- d) Bir kütüphane vücuda getirmek, ocakta okuma odası olabilecek bir yer ayırarak oraya gazete ve mecmuaların gelmesini temin etmek,
- e) Sık içtimalarla Türkleri birbiriyle tanıştırmak.

Hamdullah Suphi, bu istekleri sıraladıktan sonra, “*Dört kelime ile bütün bu emelleri hülasa ettik. Yer, yardım, telkin ve içtima*” demektedir.¹⁸⁸

Türk Ocakları'nın şube sayısı, 1912 ile 1920 yılları arasında Osmanlı Devleti sınırlarında 30 iken 9 Eylül 1922'den Aralık 1922'ye dek 19 şubesi daha açılmıştır. 1924 yılı Nisan'ında bu sayı 71'e yükselmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün Ocaklara verdiği büyük destek sayesinde Ocak sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. Yurt gezilerinde mutlaka Türk Ocakları'nı ziyaret eden, hatta bazı illerde fahri başkanlık görevi üstlenen Mustafa Kemal Atatürk, ocaklara

¹⁸⁶ İbrahim Karaer, Türk Ocakları (1912–1931), Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992, s.13-14.

¹⁸⁷ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.62.

¹⁸⁸ Yusuf Sarımay, Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, s.162–163.

devlet tarafından maddi destek de sağlanmışır.¹⁸⁹ Yine 1924 yılında Sarıkamış ve Kars'a yapmış olduğu gezilerde bu ocakları ziyaret etmiştir.

Türk Ocaklarının Türkiye dışında yaşayan Türkleri de kapsayan ilk kuruldukları yıllarda ki amacı, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin oluşumundan sonra da sürdürmesi, Ocaklarını kapanma zeminini hazırlayan başlıca etken olmuştur. Türk Ocakları'nın 1927 yılında toplanan 4. Kurultayında, Halk fıkrası ile hareket edeceği kararı alınsa da bu karar kâğıt üzerinde kalmadan öteye gidememiştir.¹⁹⁰

Ocakların teşkilat yaptıkları yerlerde Halk Fıkrasının teşkilat yapamadığının ve yerleşemediğinin bir müfettiş tarafından şikâyet edilmesi üzerine Atatürk, kendi emri altında çalışacak Halkevlerini kurmayı düşünmüştür.

Osmanlı Devleti'nin feshinden sonra Türk Ocakları; Cumhuriyet'in ilanı, hilafetin kaldırılması, harf inkılâbı gibi birçok yeniliğe destek veren bir tutum sergilemiştir. Ocaklarda önemli görevlerde bulunan aydınlar da Cumhuriyet yönetiminde önemli görevler üstlendiler. Ancak hükümete olan bu yakınlık, Ocakların 1931'de kapatılmasında rol oynadı. Kurulduğu yıllarda siyasal bakımdan bağımsız olan Türk Ocakları, siyasetle iç içe girince bir sivil toplum örgütü olmaktan çıkmış ve alınan kararlar kapatılmıştır.¹⁹¹

10 Nisan 1931'deki Türk Ocakları'nın olağanüstü kurultayında kapatılma kararı alınarak, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 10–18 Mayıs 1931'de yapılan Üçüncü Kongresinde, Türk Ocakları tüm mal varlıklarıyla birlikte partiye ilhak edilmiştir.¹⁹² Ocaklar kapatılıncaya kadar, konferans, müsamere, konser, ders, kütüphane, spor, sergi, okul, yayın, radyo, sinema gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır.

¹⁸⁹ AYTEKİN ERSAL, *Türk Ocakları ve Siyaset (1960'tan Günümüze)*, s.28–30.

¹⁹⁰ OĞUZ TEMİZHAN, *Halkevleri Ve Halkevlerinin 1932–1940 Arası Eğitim Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006, s.26.

¹⁹¹ AYDAN GÜRLÜYER, *1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat*, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.65.

¹⁹² ERSAL, *Türk Ocakları ve Siyaset (1960'tan Günümüze)*, s.31–33.

3.2.1. 1. Kars Türk Ocağı

Cumhuriyet'in ilan edilmesi öncesinde yapılan önemli faaliyetlerden biri yapılacak inkılâplara inanan ve onları benimseyen kuşaklar yetiştirebilmek için şehir merkezleri ve ilçelerde Türk Ocakları şubelerinin açılması olmuştur. 1922–1923 yılları içinde 40 civarında Ocak açılarak faaliyete başlatılmıştır. 1923 yılının Nisan ayında Sarıkamış Türk Ocağı, Ağustos ayında ise Kars Türk Ocağı açılmıştır. Kars Türk Ocağı, İstiklal-i Milli caddesinde, şimdiki Kars İsmet Paşa İlköğretim Okulu binasının arkasında yer alan ve sonradan Tekel idaresine verilen dükkânların üst katında hizmet yapmıştır.¹⁹³ 1950 yılından önce çok büyük bir salonu olan Kars Türk Ocağı'nın da yer aldığı bu dükkânlar yıktırılmıştır.

Atatürk 1924'te Kars'a gelişi sırasında; 4 Ekim'de Sarıkamış Türk Ocağı'nı, 6 Ekim'de de Kars Türk Ocağı'nı ziyaret etmiştir.¹⁹⁴ Bu gezilerde Kars Türk Ocağı'nın başkanı Hamit Ersöz'dür.

Kars Türk Ocağı tarafından şehirdeki eğitimle ilgili eksikliği giderebilmek adına yapılan faaliyetlerden biri kütüphane açılmasıdır. Kars Türk Ocağı kütüphanesine 1925 yılında, Kars Belediyesi bütçesinden 500 lira ayrılarak bu parayla birçok kitap satın alınmıştır. Kars Türk Ocağının da diğer birçok Türk Ocağı gibi, köylünün aydınlatılması için yoğun çaba gösterdiği yadsınamaz bir gerçektir.¹⁹⁵

Kars Türk Ocağı ve Muallimler Birliği İdare Heyetleri, 25 Eylül 1930 günü Kars gazetesinde yer alan haberde; Muallimler Birliği'nin Türk Ocakları binasına taşınmasıyla birleştirildiği belirtilmiş ve bu iki kurumun, meslek ve amaç yönüyle aynı noktada bulunduğu için ortak çalışma kararı aldıkları beyan edilmiştir.¹⁹⁶ Kars Türk Ocağının zaman zaman gelir elde etme amacıyla, kıymetli eşyalardan oluşan piyango biletlerini satışa da çıkardığı da olmuştur.

Kars Türk Ocağı, bu yıllarda çeşitli sebeplerle balolar düzenleyerek Kars'taki etkinliğini artırmaya çabalamıştır. Bu balolar zaman zaman siyasi

¹⁹³ Karaer, Türk Ocakları (1912–1931), s.17.

¹⁹⁴ Atatürk'ün Erzurum Kars Gezileri, s.157.

¹⁹⁵ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.67.

¹⁹⁶ Kars, 25 Eylül 1930, Sayı: 41.

amaçla gelen misafirler için de tertiplenmiştir. Kars'a 22 Şubat 1931 Pazar günü Ermenistan'dan resmi ziyaret amacıyla bir grup gelmiş ve heyeti sınırda; Hudut Kumandanı Binbaşı Zeki ve Arpaçay Kaymakamı İbrahim Bey; Kars istasyonunda ise Vali, Mevki Kumandanı, Belediye Reisi ve Hükümet görevlileri karşılamışlardır. Heyet şehri ve mahalleleri gezdikten sonra akşam bir balo düzenlenmiştir. Geceye katılanlar tarafından verilen balo ve ziyafet, çok beğeniyle karşılanmıştır.¹⁹⁷

Türk Ocakları'nın 10 Nisan 1931'deki olağanüstü kurultayda kapatılma kararı alınması üzerine Kars Türk Ocağı da diğer Türk Ocakları gibi kapatılmıştır.

3.2.2. Halkevleri

3.2.2.1. Halkevleri Açılışı ve Çalışmaları

Cumhuriyetin ilanından sonra her alanda devrimlerin başladığı ve yavaş yavaş devletin kurumların çağdaş niteliklere kavuşturulduğu görülmektedir. Siyasi, sosyal ve ekonomik atılımlarla toplumun refahının artırılmasına çalışılmış, bunların içerisinde eğitime ayrı önem verilmiştir. Çağdaş seviyenin yakalanabilmesi içinde önce toplum eğitilmeliydi. Türk Ocakları, Köy Enstitüleri ve Halkevleri kurma çalışmaları bu nedenle başlatılmıştır. Bütün bu kurumların ortak hedefleri milli bilincin oluşturulması, sosyal hayatın getirdiği zorlukların aşılması, tarih, kültür, edebiyat alanlarında halkı bilinçlendirmek olmuştur.¹⁹⁸

Misyonunu tamamlamış olduğuna inanılan Türk Ocakları tasfiye edilmiş ve tasfiye edilen bu kurumun yerini yapılan inkılâplar ve Atatürk ulusçuluğu doğrultusunda çalışacak kurumların alması planlanmıştır. Bu kurumlar halkçılık ideolojisine uygun olarak halka hizmet edecek sosyal birimler olmalıydı. Bunun için Halkevleri her kesimden, her meslek grubundan insanların rahatça gelebileceği yerler olarak düşünülmüştür.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Kars, 26 Şubat 1931, Sayı: 63.

¹⁹⁸ Nebahat Oran ARSLAN, Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 1, Bahar 2008, s.9–10.

¹⁹⁹ Oğuz Temizhan, Halkevleri Ve Halkevlerinin 1932–1940 Arası Eğitim Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006, s.28.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1930'lu yıllardaki kültürel ortamını ve yeni rejimin idealinin ne olduğunu anlamak açısından da Halkevleri bilmek önem kazanmaktadır. Çünkü Halkevlerinde; okuma yazma, el sanatları vb. çeşitli kursların açılması, müzik, tiyatro, spor gibi alanlardaki çalışmalara öncülük edilmesi bu durumun göstergesidir.

Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla aynı yıl içerisinde Türk Tarihi ve Türk Dilinin daha sistemli bir şekilde ortaya çıkarılabilmesi için de hazırlıklar yapıldığı görülmektedir. 1931 Nisan'ın da Türk Tarih Kurumu ve 1932 Temmuz'unda da Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Bu kurumların ülkeye yeniden şekil verecek olan sosyal ve kültürel hayatın ana hatlarını oluşturması hedeflenmiştir. Türk tarihi ve Türk dili üzerinde yapılacak çalışmalar topluma eğitim yoluyla aktarılacaktı. Halkevleri bu iki hususu hep dikkate alarak çalışmalarını yönlendirmiştir.

19 Şubat 1932'de 14 Halkevi açılarak çalışmaya başlamıştır. İlk 14 Halkevi'nin kurulduğu yerler şunlardır: Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya, Samsun. İlerleyen yıllarda Halkevleri daha da yaygınlaştı. 14 kentte Halkevi açıldıktan sonra, ilk yılda bu sayı 55'e, 1935'te 478'e yükseldi; ayrıca köylerde de 4.500 Halkodası açılmıştır.²⁰⁰

Halkevlerinin üstlendiği misyon, bütün halka eğitim amaçlı hizmet götürmektir. Halkevlerinin açıldığı tarihten 10 yıl geçmeden yurt genelinde 478 Halkevi, 4.332 köyde halk ve okuma odası açılmıştır. Halkevlerince yaklaşık elli'ye yakın dergi yayınlamış ve beş yüze yakın kitap çıkarılmıştır.²⁰¹ Halkevlerince on beş günlük, aylık, iki aylık, üç aylık sürelerle ve çeşitli adlara yayınlanan dergilerde, başta çıkarıldığı bölge olmak üzere, sosyo-kültürel konularla ilgili halkı aydınlatmayı ve bilgilendirmeyi amaçlayan yazılar çıkmıştır. Bu dergilerin çıktıkları süre içerisinde, şehirliden köylüye, çiftçiden öğretmene kadar toplumun her kesiminden insana hitap edebilecek şekilde

²⁰⁰ Mevlüt Kaplan, Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2002, s.15.

²⁰¹ Nurcan TOKSOY, Türk İnkılabında Millî Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları, Türkoloji Çalışmaları Dergisi, Cilt I, Sayı: 3, s.151.

yayınlaraya yer verilmesine, yazılarının özellikle sade, anlaşılır bir Türkçe ile yazılmasına özellikle dikkat edilmiştir.²⁰²

Bu kültür kurumları, yurdun her köşesine yayılmış ve Türk İnkılabı'nın memlekete kazandırdığı övünmeye değer eserlerden olmuştur. Halkevleri sınıf, yaş ve seviye farkı gözetmeksizin bütün yurttaşların faydalanmalarına açık ve çatıları altında toplananları yakınlaştırmak, kaynaştırmak suretiyle milli şuurun doğmasına, milli birliğin perçinlenmesine yardım etmişlerdir.²⁰³

Halkevleri, geçmiş Türk kültürüyle ilgili edebiyat ve sosyoloji alanındaki araştırmaları ile çeşitli halk sanatlarını derleyerek, başka bir anlamda bir taraftan geleneğe yönelerek, kültürel zenginlikleri açığa çıkarıp güncelleştirirken, diğer yandan çağdaş gelişmelere yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Böylelikle halkın yaşamış olduğu kültürü kamusal alana aktararak yeniden yaratan bir kurum olarak karşımıza çıkmışlardır.²⁰⁴

Halkevleri, bilim kadar sanatın da toplum içinde yaygınlaşmasına öncülük etmiş ilk kurumlardan biri ve modern Türkiye'nin yeni hamurunun yoğrulduğu merkezler durumunda olmuştur. Yeni Cumhuriyet rejiminin topluma kök salan temellerinin oluşturulmasında önemli bir görev üstlenmişlerdir. Cumhuriyet halk partisinin bir uzantısı olmanın çok ötesinde Halkevleri, sosyal ve kültürel bir örgütlenmenin öncüsü olarak ortaya çıkmışlardır.²⁰⁵

Halkevlerinin açılmasının en önemli amacı Türk ulusunu ortak amaçlar, düşünceler ve duygular çevresinde birleştirmek ve bireylerin birbirine ve çağdaş uygarlık yolunda ulusal değerlerini temel almasını sağlamaktır.

Halkodalarında imkânlar ölçüsünde çalışma kollarının yaptığı çalışmalar yapılırdı. Halkevlerinde birer şube ve kol olarak gösterilen bu çalışma konuları:

²⁰² Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.72.

²⁰³ Nebahat Oran ARSLAN, Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi, sf.2.

²⁰⁴ Ayşe Durukan, Cumhuriyetin kültür kurumu olarak Halkevi Binaları, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ayazağa, İstanbul, s.40.

²⁰⁵ Ayşe Durukan, Cumhuriyetin kültür kurumu olarak Halkevi Binaları, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ayazağa, İstanbul, s.40.

- 1.Dil ve Edebiyat,
- 2.Güzel Sanatlar,
- 3.Temsil,
- 4.Spor,
- 5.Sosyal yardım,
- 6.Halk dersaneleri ve kurslar,
- 7.Kütüphane ve Yayın,
- 8.Köycülük,
- 9.Tarih ve Müze; olmak üzere 9 tanedir.²⁰⁶

Halkevleri farklı bölgelerde yer alsalar bile genel olarak aralarında çalışma yöntemleri ile ilgili olarak bir birlik ve beraberlik vardı. Her şeyden önce mahalli bir kurum olan Halkevlerinin açılabilmesi için nüfus yoğunluğunun yeteri olması, açıldığı yerin il veya ilçe merkezi olması gibi koşullar aranıyordu. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi yerel örgütlerinin gerekli çalışmaları yaparak, fiziki şartları oluşturması ve bu şartlar sağlandıktan sonra da partinin genel merkezine başvurularak izin alınması gerekiyordu.²⁰⁷

Halkevleri, milletin bütünlüğünü sağlayacak sanat, spor, kültür öğeleriyle bu birleştirmeyi 1932'den 1951'e kadar geçen sürede başarmaya çalışmıştır. Halkevleri gerçekten sanat ve kültür etkinlikleriyle Türkiye'de toplumsal gelişmenin itici gücünü oluşturduğu gibi özellikle her il ve ilçede kitaplıklarıyla sanat ve kültür faaliyetleriyle bilinçli bir gençliğin yetişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Halkevleri, Türk halkını her bakımdan yüksek bir hayat ve kültür seviyesine bir an evvel ulaştırmak için çalışmıştır.²⁰⁸

3.2.2.2. Kars Halkevi'nin Açılması

Türk milletinin geleceğe, hazırlanması yolunda bir kültür kuruluşu olarak nitelendirilen halkevleri, 1932'den sonra bütün ülkede örgütlenme çabası içinde olmuş, adeta bütün ülkede seferberlik ilan edilmişti. Kars Halkevi CHP Kars il teşkilatının çalışmaları neticesinde, 1933 yılında Milli Emniyet Müfettişi olan Eyüp Saygın'ın başkanlığında kurulmuştur. Halkevi İdare

²⁰⁶ Arslan, "Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi", s.5.

²⁰⁷ Arslan, "Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi", s.4.

²⁰⁸ Nurcan TOKSOY, " Türk İnkılabında Milli Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları" Türkoloji Çalışmaları Dergisi, Cilt I, Sayı: 3, s.151.

heyetinde görev alan kişiler şunlardır: “*Neşriyat Komitesi Reisi, Ahmet Cevat Gobi, Tarih Komitesi Reisi İsmail Yener, Spor Komitesi Reisi Ziya Halim Çilingiroğlu, Güzel Sanatlar Komitesi Reisi Feyzi Sacid Aktagel, Kurslar Komitesi Reisi Nusret Ferudun Alaydın*”.²⁰⁹

Kars Halkevi çalışmalarına yedi şubesini açarak başlamıştır. Buna daha sonra başka şubelerde katılmıştır. İlk açılan çalışma şubeleri şunlardır:

- 1-Dil Tarih Edebiyat Şubesi,
- 2-Güzel Sanatlar,
- 3-Temsil Şubesi,
- 4-Spor Şubesi,
- 5-İçtimai Yardım Şubesi,
- 6-Halk Dershaneleri ve Kurslar,
- 7-Kütüphane ve Neşriyat,
- 8-Köycüler Şubesi.

1935 yılına kadar Kars Halkevinin ikinci başkanlığını Erzurumlu Salim Bey yapmıştır., Cumhuriyet Halk Partisi Vilayet İdare Reisi Salim Bey 25 Kasım 1935'te başkanlığa seçilmiştir. Salim Bey'in Erzurum Belediye Başkanlığına seçilmesinin ardından Hüseyin Talınlı Halkevi başkanı olmuş ve bu görevi uzun yıllar sürdürmüştür. Hüseyin Talınlı'dan sonra Kars Halkevi başkanı olanlardan bazılarının isimleri şöyledir: Tahran Toker, Rasim İlker, Faik Binal ve Galip Olgaç.²¹⁰

1933'te açılan Kars Halkevi, daha sonraki zamanlarda ilçelerde ve köylerde de şubeler açılması doğrultusunda çalışmalar yapmıştır. Hem gençlerin hem de yaşlıların kültürel ve sosyal faaliyetlerden faydalandığı halkevlerinin sayısı zamanla artmıştır. Çalışmalarını daha geniş bir biçimde yürütebilmesi ve mevcut Halkevi binası zamanla ihtiyaca cevap vermemesi üzerine yeni bir bina yapılmasına karar verilmiştir. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın girişimleri sonucunda, 1937 yılında yeni bir bina yapılması için, 30 bin lira Cumhuriyet Halk Partisi İl İdare Reisliğine gönderilmiştir.²¹¹ Bu para

²⁰⁹ Erdal AYDOĞAN, "Doğuda Bir Kültür Ocağı; Kars Halkevi", Atatürk üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi, Ocak 2006, s.103.

²¹⁰ Arslan, "Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi", s.5.

²¹¹ Selçuk URAL "Atatürk Döneminde Kars'ın Sosyal Kültürel ve Ekonomik Durumu" Kars, Beyaz, Uykusuz Uzakta, İstanbul, 2006, s.135.

yardımla yapımına başlanan yeni Halkevi binasının inşaatı 1938 yılında bitirilerek aynı yıl hizmete girmesi sağlanmıştır.²¹²

Kars'ta Halkevlerinin kuruluşunun 13. yıldönümü olan 25 Şubat 1945 günü itibariyle Kars'ta toplam 99 Halkodası vardır. Bu 99 halkodasının 18'i merkezde, 71'i kazalarda açılmıştır.²¹³ Açılan bazı Halkodalarının yerlerini şöyledir: İğdır Kazası Karakoyun Halkodası, Kars Merkez Bozkuş Halkodası, Sarıkamış Kazası Laloğlu Halkodası, Kars Merkez Mağaracık Halkodası, Kağızman Kazası Çengilli Halkodası ve Arpaçay Halkodasıdır. Halkodaları belirli aralıklarla kendilerini tanıtan ve ihtiyaçlarını gösteren durum cetvelleri hazırlamaktadırlar. Genellikle hazırlana durum cetvellerinde; mevcut olan bina ve demirbaş eşyalar, masa, sandalye, radyo, kitap, gramofon, spor malzemeleri ile ısınma ve aydınlanma işlerinin nasıl halledildiği belirtilmektedirler.²¹⁴

3.2.2.3. Kars Halkevi'nin Kültürel Alandaki Çalışmaları

Bulunduğu konumun sınır şehri olması nedeniyle, o tarihlerde hala göç alan Kars'ta Halkevi çok önemli bir görev üstlenmiş²¹⁵ ve toplumun sosyal açıdan eksiklerini tamamlama gayreti içerisinde olan yöneticilerin ve halkın beklentilerine cevap vermeye çalışmıştır. Kars Halkevi yaptığı çalışmalarla yörenin ihtiyaçlarını karşılamaya ve aynı zamanda kültür birikimlerini ortaya çıkarmaya gayret etmiştir.²¹⁶

Halkın çok ilgili olması ve halkevine üye olan kişilerin eğitim seviyesi Kars'ın sosyal ve kültürel yapısının nedenli iyi bir seviyede olduğunu göstermektedir. Ancak üyeler arasında kadın sayısının çok az olması da dikkati çekmektedir.

Halkevi yönetimi 1933 yılında halkı daha çabuk bilinçlendirmek, bölgenin zengin kültür potansiyelini değerlendirmek ve canlı tutabilmek için “Doğuş” adıyla bir dergi çıkarmaya karar vermiştir. Çıkarılan bu dergi uzun

²¹² Kars, 11 Mayıs 1938, Sayı: 642.

²¹³ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.74.

²¹⁴ Arslan, Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi, s.5.

²¹⁵ Nebahat ORAN ARSLAN, “Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921-1945)”, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum 2007, Sayı 35, s.355.

²¹⁶ Arslan, “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, s.8.

süre yayın hayatına devam etmiştir. Kars Halkevi aynı zamanda 1934 yılından itibaren, Kars'ın kurtuluş günü olan 30 Ekim de “*Koruganımız*” adlı resimli bir mecmua çıkarmaya başlamıştır.²¹⁷

Kars Halkevi Dergisinde, Halkevlerinin toplumda ortak bir dil, ortak bir tarih bilinci oluşturulmasında Türk dili ve tarihiyle ilgili araştırmalar yanında, bölgesel çalışmalarında bu amaca katkı sağlayacağı düşüncesiyle yer verilmiştir. Bölgede önemli bir kültür unsuru olacak olan Doğuş dergisi, içerik olarak kültürel ve siyasi konularda zengin kadrosuyla bölge insanına büyük destek sağlamıştır. Kars'a dair değerleri tanıtmayı hedefleyen Doğuş, ulusal ve yöresel konularda yerli bilgi ve görüşleri ortaya koyarken; edebiyat ve tarih araştırmaları başlığı altında yer alan bilgiler ile bölgenin tarihi ve edebi seçkinleri açısından birçok eksikliği dolduracak ilk ve esaslı inceleme ve araştırmaları sunmuştur.²¹⁸

Dönemin bir özelliği olarak sözlü edebiyat daha çok gelişmiş ve diğer Halkevi dergileri gibi Doğuş da, bu sözlü edebiyat alanındaki öğelerin yazıya dökülerek kalıcılığını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamıştır.²¹⁹ Doğuş Dergisi Kars ilinin sanat, kültür, tarih ve edebiyat alanında önemli bir eksikliğin giderilmesini ve yöre tarihinin araştırılması konusunu zengin yazar kadrosuyla sağlama çalışmıştır. Bu yazar kadrosu içerisinde; Cevat Gobi, Celal Akın, İsmail Yaver, Fahrettin Çelik, Hakkı Balkas, Salih Engin, Refik Fikret, Süleyman Kuntalp, Tarhan Toker, Ali Özataç, Hikmet Özdemir, Yasin Akdağ, Fahri Güntay, Talat Aksoy, Halide Nusret Zorlutuna gibi önemli yazarlar vardır.²²⁰

Halkevi çalışmaları esnasında titiz davranarak, temsillerde sahnelenecek oyunların seyircilere tam ve doğru bir Türkçe ile anlatılması ve halka iyi mesajlar verilmesi için yoğun bir çaba göstermiştir. Bu nedenle, “*Dün ve Bugün*”, “*Sönmeyen Ocak*”, “*Daktilo*”, “*Bir Saat İçin*”, “*Kahramanlar*” gibi

²¹⁷ Arslan, “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, s.8.

²¹⁸ Erdal AYDOĞAN, “Doğuda Bir Kültür Ocağı; Kars Halkevi”, Atatürk üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi, Ocak 2006, s.107.

²¹⁹ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.76.

²²⁰ Makbule Sarıkaya, Doğuş'un Kars'ın Sosyo-Kültürel Gelişimine Katkısı, s.11.

oyunlar bu kapsamda incelenerek, dil ve sahne tekniği açısından yeterli bulunmayarak, sahneye konulmamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevi'nde yapılacak çalışmaların üzerinde hassasiyetle durmuş, bu konuyla ilgili 12 Mayıs 1934'te Kars Halkevine gönderdiği yazıda, sınır boyunda olan Kars'ta "*Türkçülük cereyanlarının kuvvetlendirilmesi çok zaruridir*" uyarısında bulunarak bu hususun çalışmalarda göz önünde bulundurulmasını istemiştir. Halkevinin çalışmalarında milli bilincin oluşturulması üzerinde durulmuştur. Kars'ta Halkevi'nin farklı yerlerden gelen unsurları birleştireceği ümidiyle kültür çalışmaları çok önemsenmiş ve her zaman desteklenmiştir. Bu yılda Kars Halkevi tarafından il ve ilçelerini kapsayan bir nüfus sayımı da yapılmıştır.²²¹

1933 yılında Doğuş dergisinde Halkevinin 8 aylık yapmış olduğu faaliyetlerle ilgili yer alan haberde²²²; "*24 Şubat 1933 tarihinde açılan Halkevimiz 4 Mart 1933 tarihinde Dil, Edebiyat, Tarih, Kütüphane, Neşriyat, Spor, Temsil, Köycülük şubelerini, 21 Mart 1933'de de Güzel Sanatlar Şubesini açmıştır. İçtimai yardım komitesinin vazifesini idare heyeti üzerine almış ve çok faydalı neticeler elde etmiştir. Şöyle ki:*

1.A- 23 Nisan 1933 bayramında hamiyetli tüccarlarımızın yüksek yardımları, hanımlarımızın ve Terzilerimizin kıymeti çalışmalarıyla 112 fakir ve kimsesiz çocuk, bu defada 124 çocuk giydirilmiştir.

B - Hapishanede muhtaç vatandaşlardan 50 kişiye çamaşır ve sabun vermek sureti ile yardım etmiş ve mahallatta dul ve kimsesiz kadınlardan birçoğuna teberruat sureti ile yardım edilmiştir.

C - Fakir Mektep çocuklarından 10 tanesini Himayei Etfal Pansiyonunda yatırıp beslemekteyiz.

2.A- Spor şubemiz muntazam bir çalışma sahası vücuda getirmiş Futbolu, Voleybol gibi sporlara teşvik ederek spor işleri ile uğraştırmaktadır.

B - Dil, Tarih, Edebiyat şubemiz, Dil derlemesine büyük bir ehemmiyet vermiş, mahalli Halk şairlerimizin eserlerini Vilayet gazetesinde neşretmiştir. Bu meyanda pek mühim tarihi bilgiler derlenmiştir." yaptıkları çalışmaları özetlemektedir.

²²¹ Arslan, "Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi", s.10.

²²² Doğuş, 29 İnci Teşrin 1933, Halkevimizin 8 Aylık İş Hülasası.

Kars Halkevi tarafından verilen konferansların konuları genellikle halkı aydınlatıcı ve halkın ihtiyaç duyduğu bilgileri içermektedir. 5 Şubat 1938 gününe ait Kars Gazetesi'nde yer alan haberde; Doğu ve Güney Vilayetleri Canlı Hayvan İhracatçılar Birliği Genel Müdürü Muhiddin Osman Omay tarafından verilen konferansın konusunun, “*hayvancılıkta randımanın artırılması ve genel durum değerlendirmesi*” olduğu belirtilmektedir.²²³

Milli gün ve bayramlar dolayısıyla Kars Halkevi'nde birçok konferans tertiplenmiştir. 29 Ağustos 1938 Pazartesi gecesini Yüzbaşı Salim tarafından Büyük Zafer'in önemi ve değerinin anlatıldığı bir konferans, Belediye sinema salonunda halka sunulmuştur. Konferansın bitiminde Halkevi müzik öğretmenleri tarafından düzenlenen konser ve Gösterit Kolunun sunduğu iki perdelik bir vodvil (hareketli ve eğlenceli bir konuya dayanan şarkılı komedi) beğeniyle izlenmiştir.²²⁴

O zamanki koşullar göz önüne alındığında Halkodalarının ihtiyaçları çok zor şartlar altında kısmen karşılanırsa da, yurdun en ücra köşelerine bunların ulaştırıldığı gerçeği kabul edilmelidir. Haziran 1947'de Kars Bozkuş Halkodası başkanlığına gönderilen satranç takımı da bu yöndeki gayretleri doğrulaması açısından güzel bir örnektir.²²⁵

Kars'a kültürel alanda büyük katkılar sağlayan Doğuş dergisi, 500-600 baskı yaparak 1938 güzünde 41. sayıya ulaşmıştır. 1947 yılına kadar kesintisiz olarak çıkarılan dergi, imkansızlıklardan dolayı yayın hayatına iki yıl kadar ara vermiştir. Bu imkansızlıkların giderilmesi üzerine 1949 yılında tekrar yayın hayatına başlamıştır. Kars ili ve çevresinde yayın hayatına büyük katkıları olan Doğuş Dergisi içerik olarak ulusal ve yöresel sorunları, edebiyat ve tarih konularını ele almıştır. Halkevlerinin kapatılmasıyla ilgili 11 Ağustos 1951 tarihli ve 5830 sayılı kanunun çıkmasıyla birlikte Doğuş dergisinin yayın hayatı da sona ermiştir.²²⁶

²²³ Kars, 5 Şubat 1938, Sayı: 620.

²²⁴ Kars, 6 Eylül 1938, Sayı: 674.

²²⁵ Arslan, “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, s.8.

²²⁶ Arslan, “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, s.9-10.

3.3. Spor

Cumhuriyet kurulmasıyla birlikte Kars'ta spor faaliyetlerine büyük önem verilmiştir. 1923 yılında Sadrettin Bey tarafından kurulan “*Kars İdman Yurdu*”, Kars'ın ilk spor kulübüdür. Kars İdman Yurdunda futbol, atletizm ve biraz da boks sporları yapılmaktaydı. Nedim Bey başkanlığında 1924'te her ne kadar “*Yıldız Spor Kulübü*” adıyla bir kulüp daha kurulmaya çalışıldı ise de bu kulüp uzun süre yaşayamayıp kapanmıştır.²²⁷

Kars Halkevi'nin Kültürel Alandaki Çalışmaları bölümünde bahsettiğimiz gibi Halkevinin 8 aylık yapmış olduğu faaliyetlerle ilgili 1933 yılında Doğu dergisinde yer alan²²⁸ haberde; 24 Şubat 1933 tarihinde açılan Halkevinin 4 Mart 1933 tarihinde Dil, Edebiyat, Tarih, Kütüphane, Neşriyat, Spor, Temsil, Köycülük Şubelerini, 21 Mart 1933'de de Güzel Sanatlar Şubelerini açıldığı ve Spor şubesinin muntazam bir çalışma sahası vücuda getirerek gençleri futbol, voleybol gibi sporlara teşvik ederek spora yönlendirdiğinden bahsetmektedir.

Halkevi Spor Komitesi Reisi Ziya Çilingircik tarafından verilen bilgilerde 1933 yılına ait Doğu Dergisi'nde, Kars'ta ilk futbol faaliyetlerinin 1926'da Kars İdman Yurdu'nun teşkili ile başladığından söz edilmekte ve ilerleyen yıllarda yeni spor kulüpleri de kurulduğu yazmaktadır. Kurulan bu kulüplerden “*Kars Gençlik Spor*”un diğer kulüplere nazaran önemli bir faaliyet gösterememiş olduğu söylenmektedir.²²⁹

1 Şubat 1935 Doğu dergisinde yer alan haberlerde kurulan spor kulüplerinin müsamereler düzenlediği belirtilmektedir.²³⁰ Bu yazıda Halkevi himayesindeki Kars İdman Yurdu Gençleri tarafından 15 Şubat 1935 Cuma gecesi “*Mavi Yıldırım*” piyesinin oynanacağı, yine 19 Cumartesi gününde Kars Spor kulübü menfaatine Kars Sporlu gençler tarafından Yıldız Sinemasında çok güzel bir müsamere verildiği, bütün teferruatıyla güzel olan bu müsamerede gençlerin hazırladıkları “*Sancağın*” piyesinin mana itibarıyla çok büyük kıymete haiz olduğu belirtilmektedir.

²²⁷ Kars, (CHP Halkevleri Bürosu Yayınları), s.83.

²²⁸ Doğu, 29 İnci Teşrin 1933, Halkevimizin 8 Aylık İş Hülasesi.

²²⁹ Doğu, 29 Ekim 1933, Sayı: 1, s.8.

²³⁰ Doğu, 1 Şubat 1935, Sayı:16, Kars Spor Müsameresi, İdman Yurdu Müsameresi

1 Nisan 1935 tarihinde Halkevinin yıl dönümünde ev reisi Hüseyin Talınlı tarafından yapılan sporla ilgili konuşmada; Kars'ta herkesin spor sahasında inkişaf ve terakkisi için manen ve maddeten teşvikler ve yardımların yapıldığı, bilahare teşkil edilen saha Kars Sporda dahil olmak üzere spor komitesin kullanımına sunulduğu, Halkevi civarındaki arsada voleybol sahası tesis edildiği, İnönündeki saha temizlenip düzeltilmiş ve tribün inşası için teşebbüse girişildiği ifade edilmiştir. ev Yine ev reisi Hüseyin Talınlı tarafından İcabeden mecmualar ve eserlerde alınarak gençlerin istifadesine arz edildiğini ve gençlik için bir kır eğlencesi tertip edildiği beyan edilmiştir.²³¹

1 Şubat 1935 tarihli Doğu dergisinde yer alan başka bir yazıda ise 26 Cuma günü akşam saat beş de Erkanı Harp Reisi Bay Ali Rıza'nın Reisliğinde Halkevi salonunda toplanan Spor Komitesine “Sarı Kara İdman Yurdu” ve “Askeri Yurdu” kaptanlarınca Kars'ta sporun ilerlemesi ve kulüplere bina temini için faydalı fikirler verildiği belirtilmektedir.²³²

26 Şubat 1938 tarihli Kars gazetesinde yer alan bir haberde 16 Şubat 1938 de İlbaylık konağında İlbayın başkanlığı altında toplanan bölge idare heyeti toplantısı saat 24'e kadar devam etmiş ve İnönünde yaptırılacak olan stadyum planı münakaşa edilmiştir. Vali ve Bölge Başkanının arzuları doğrultusunda planın esasları kabul edilmiştir. Kabul edilen şekle göre; İnönündeki büyük binayı da içine almak üzere bütün meydan stadyuma hasredilecek ve stadın etrafı abidemi sütunla kaldırılarak atletizm, voleybol, futbol, tenis, basketbol ve paten sahaları vücuda getirilecektir. Stat içinde kalacak olan büyük bina, kapalı spor ve idman yeri haline sokularak duş yerleri meydana getirilecektir. Kars'ın eski ve kıymetli sporcularından olan Nafia direktörü Arif Pelit tarafından hazırlanan proje genel merkeze gönderilecektir denmektedir.²³³

Kars'ın sert bir karasal iklim yaşaması ve yılın önemli bir bölümünde yerin karla kaplı olması, kayak sporlarına ilgi duyulmasını sağlamıştır. Kars'ın bulunduğu bölgede iklimin müsait olması nedeniyle, Kars'ta kışın kayak

²³¹ Doğu, 1 Nisan 1935, Sayı:18, Evimizin Yıl Dönümünde Ev Reisi Bay Hüseyin Talınlının Söylevi.

²³² Doğu, 1 Şubat 1935, Sayı:16, Spor Toplantısı.

²³³ Kars, 26 Şubat Kars, s.2.

müsabakaları yapılır, yazın ise Atlı Spor Kulübü faaliyete geçerdi. Vali Hüdaî Karataban ve daha sonra da İhsan Aksoy'un gayretleriyle kurulan “*Kayakevi*” şehrin beş kilometre batısına yapılmış ve özellikle de Pazar günleri Kars halkının yoğun katıldığı bir aktiviteye dönüşmüştür.²³⁴ Ayrıca bu yıllarda Kars'ta buz pateni de yoğun olarak yapılmış ve ilgi odağı haline gelmiş fakat atletizm ise pist ve çalıştırıcı olmadığı için yaygınlaşmamıştır.

Atlı-Spor Kulübü'nün yaz aylarında sonra faaliyete geçmesinden sonra yapılan at yarışlarına erkeklerin yanında kadınlar da katılmaktaydı. Bu at yarışları yüzden fazla atlının katılımıyla gerçekleştirilir ve her hafta bir köye misafir olarak gidilirdi. Bölgenin yapısına uygun olarak Kars'ta en çok at yarışları yapılmaktaydı.²³⁵ 1930 yılı başında yer alan “*26 Eylül Cuma günü Tayyare Hangarında yapılan at koşuları çok heyecanlı geçtiği ve tribünden seyirciler tarafından izlendiği haberi*” at yarışlarının Kars'ta Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapıldığının bir göstergesidir.²³⁶

2 Şubat 1938 tarihinde Kars gazetesinde yer alan haberde: İlbaý ve Spor Bölgesi başkanı Akif Eyidođan'ın kıymetli teşvikleri ile patencilige karşı hevesin günden güne arttığı memnuniyetle kaydedilmektedir. Un fabrikasının üst yanındaki buzlu sahada artık yalnız Cumartesi günleri değil sair zamanlar da kalabalık görülmeye başlandığı, geç vakte kadar devam eden paten ve kızaklı koltukla yapılan patinaj hareketleri ve figürlerinin bir hafta evvelkine nispetle epeyce inkişaf etmiş olduğundan bahsedilmektedir.²³⁷

Yine aynı günkü gazetede yer alan sporla ilgili başka bir haberde ise geçen Pazar günü Çakmak köyüne yapılan kızak gezintisine başta Vali olmak üzere hayvan ihracatçılar birliği Genel ve Merkez direktörleri, Halkevi ve parti mensupları ve daire reisleriyle 20 kızaklık bir kabile iştirak etmiş, gezinti büyük bir neşe içinde geçmiştir denmekte²³⁸ ve gelecek Pazar günü Melik köyüne

²³⁴ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.120.

²³⁵ Sadık Atay, Doğunun Kapısı Kars, İstanbul, 1946, s.86.

²³⁶ Kars, 2 Ekim 1930, Sayı: 42.

²³⁷ Kars, 1 Şubat 1938, Paten Partisi.

²³⁸ Kars, 1 Şubat 1938, Kızak Gezintisi.

gidilip gelinmek üzere spor bölgesi tarafından bir kızak gezintisinin tertip edileceği duyurulmaktadır.²³⁹

Hem sosyal, hem de sportif faaliyetler içerisinde yer alan “kızak gezintileri”, Halkevi Spor Kolu tarafından tertip edilmekteydi. 23 Ocak 1938 Pazar günü saat 09.00’da Halkevi önünden topluca hareket edilerek Viladikars’a kadar yapılan kızak gezisi sırasında, orada bulunan okul binasında eğlenilmiş ve yemek yendikten sonra da saat 15.00’te geri dönmüştür.²⁴⁰

Yapılan at yarışlarının ödüllü olması, katılımın yüksek olmasını sağlamaktadır. 23 Ağustos 1938 tarihli Kars Gazetesi’nde yer alan haberde²⁴¹ “*Vilayet dahilinde bulunan koşu hayvanlarının ve binicilerimizin iştirak edeceği bir müsabaka koşusu hazırlanmıştır. Koşu 11 Eylülde yapılacaktır. Bunun için ayrı bir program hazırlanmıştır. Baş gelen hayvanlara 1000 lira kadar ikramiye verilecektir.*” duyurusu yapılmaktadır.

13 Eylül 1938 tarihli Kars Gazetesi’nde yer alan haberde²⁴² “*Kars’ta at yetiştiriciliği ve binicilik durumlarını ıslah ve tekâmül ettirmek amacıyla İlbay Akif Eyidoğan’ın başkanlığında uzun zamandan beri devam eden at koşularının, Pazar günü yapıldığı ve birinciye 150, ikinciye 75, üçüncüye 25 lira verilmek üzere mükâfatlandırıldığı*” haberi yer almaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1938 yılının sonlarına kadar Kars’ta halkın spora büyük bir merak ve ilgisinin olduğu, Devlet kurumlarının ve Halkevi yönetiminin vatandaşların spor ihtiyaçlarını karşılamak için her türlü gayreti göstermiş oldukları açık bir şekilde görülmektedir. Yapılan bu gayretler karşılıksız kalmamış ve Kars’lılarda günümüze kadar yansıyan bir spor sevgisi süregelmiştir.

²³⁹ Kars, 1 Şubat 1938, Kızak.

²⁴⁰ Aydan GÜRLÜYER, 1938–1960 Yılları Arasında Kars’ta Sosyo-Kültürel Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010, s.120.

²⁴¹ Kars, 23 Ağustos 1938.

²⁴² Kars, 13 Eylül 1938, Sayı:676.

SONUÇ

Yapmış olduğumuz bu çalışmada Atatürk İlke ve İnkılaplarının 1923-1938 yılları arasında Kars'ta meydana getirdiği etkiler ve bu dönemde Kars'ta yapılan soyso-kültürel faaliyetler incelenmesi hedeflenmiştir. İncelemeye başlamadan önce giriş bölümünde Kars adının nereden geldiği, coğrafi özelliklerinin neler olduğu ve 16.ve 19. yüzyıl arasında Kars'ın durumuna kısaca değinilerek araştırmaya konu olan Kars ili ilgili genel bilgiler derlenmiştir. Birinci bölümde ise esas inceleme konumuzun daha iyi anlaşılabilmesi için Cumhuriyet dönemine Kars halkının hangi koşullarda ulaştığının kavranabilmesi açısından Rusya'nın hakimiyetine girmesiyle yaşamış olduğu mücadeleler anlatılmıştır. Bu dönemde Kars'ta yaşayan halk yaklaşık kırk yıl boyunca Ruslar tarafından bilinçli olarak cahil ve eğitimsiz bırakıldığına ve yapılacak Doğu Harekatıyla Anavatana tekrar katılincaya kadar Ermeniler tarafından maruz bırakılan mezalimlere değinilmiştir.

Yaşanılan bu sıkıntılı dönemlerin sonunda kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'yle, her alanda olduğu gibi araştırma konumuza esas teşkil eden, sosyal ve kültürel alanda yeniliklere başlanılmıştır. İkinci bölümde 1923-1938 arasında Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kars halkı tarafından benimsenmesi ve Kars'ta yapılan sosyal faaliyetler dönemin Kars'ta çıkan dergi ve gazeteleri taranarak araştırılmıştır. Üçüncü bölümde ise yine aynı dönemde Kars'ın kültürel etkinlikleri incelenmiş ve Kars'ta sosyal ve kültürel faaliyetlerin yoğun olarak yapılmasında, sosyal ve kültürel faaliyetlerde katılımcı olan Kars halkıyla beraber devlet kurumların, eğitim kurumların, Kars Halkevi ve Halkodaların büyük gayretleri olduğu yapılan gazete ve dergi arşiv araştırmalarımızda sıklıkla karşımıza çıkmıştır.

Sonuç olarak yapmış olduğumuz bu çalışmada Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan inkılâpların ve yeniliklerin halka benimsetilmesi ve yayılmasında bu görevi Türk Ocakları üstlenirken kapatılmasını müteakip 1932 yılından itibaren açılmaya başlanan Halkevi ve Halkodaları bu görevi devralmıştır. Bu dönemde Kars Halkevi ve Kars'ın dört bir yanında açılan Halkodaların Kars halkının sosyo-kültürel faaliyetlerinin artmasında etkili oldukları yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmıştır.

KAYNAKLAR

A) TEZLER

GÜRLÜYER, Aydan, **1938–1960 Yılları Arasında Kars'ta Sosyo-Kültürel Hayat**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2010.

KALAYCIOĞLU, Sevilay, **Kars Gazetesi (1938–1950)**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2009.

NAR, Arzu, **Milli Mücadele Döneminde Kars Milletvekilleri ve Faaliyetleri**, Y. Lisans Tezi, Kars, 2006.

ŞEKERKIRAN, Selami, **Türk – Sovyet Sınırı (1919 – 1946)**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2008.

TEMİZHAN, Oğuz, **Halkevleri Ve Halkevlerinin 1932–1940 Arası Eğitim Faaliyetleri**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006.

YÜKSEL, Erol, **Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918–1 Ekim 1920)**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007.

B) KİTAPLAR

ARSLAN, Nebahat Oran, **Birinci Dünya Savaşında Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri**, 2008, İstanbul.

ARSLANOĞLU, Cem – Ender, **Cenubigarbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi**, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1986.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.

ATATÜRK'ÜN ERZURUM KARS GEZİLERİ.

ATAY, Sadık, **Doğunun Kapısı Kars**, İbrahim Horoz Matbaası, İstanbul, 1946.

AYBARS Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1**.

BADEM, Candan, **Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti**, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars, Kars Valiliği, 1999.

Uzun Çarşılı, **Osmanlı Tarihi**.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem, 1919–1923**, I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

DAYI, Esin, **Elviye-i Selase'de (Kars, Ardahan ve Batum) Milli Teşkilatlanma**, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum, 1997.

DOSTER, Neşe, **Kars Memleketim Benim**, Babil Yayınları, İstanbul, 2005.

EKİNCİ, Oktay, **Kars Kitabı**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2006.

ERDOĞAN, Fahrettin, **Türk Ellerinde Hatıralarım**, Ankara, 1998.

ERGÜN, Mustafa, **Öğretmen Yetiştirme Tarihimizde Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları**, Öğretmen Okullarının 160. Yılı. Ankara 2008.

ERSAL, Aytekin, **Türk Ocakları ve Siyaset (1960'tan Günümüze)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004.

GÖKDEMİR, Ahmet Ender, **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, Yüksek Öğretim Kurulu Basımevi, Ankara, 1998.

İNAN, M. Rauf, **Köy Enstitüleri ve Sonrası**, 2. Cilt, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1988.

KANTARCI, Şenol, **Kars'ta Türklere Yönelik Ermeni Katliamı: Kalo/Derecik Köyü Toplu Mezar Kazısı**.

KAPLAN, Mevlüt, **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2002.

KARABEKİR, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, 1999.

KARABEKİR, Kazım, **istiklal Harbimizin Esasları**, (haz.) Faruk Özerengin, İstanbul, Emre Yayınları, 1995.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

KARAER, İbrahim, **Türk Ocakları (1912–1931)**, Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992.

KARS, Cumhuriyet Halk Partisi Halkevleri Bürosu Yayınları, Yeni Sabah Matbaası, İstanbul, 1943.

KILIÇ, Selami, **Türk-Rus Sovyet İlişkilerinin Doğuşu**, İstanbul 1998.

KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, **100. Yıldönümü Dolayısıyla - 1855 Kars Zaferi**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1955.

KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, **Kars Tarihi**, I. Cilt, Işıl Matbaası, İstanbul, 1953.

KIRZIOĞLU, M.Fahrettin, **Kanada Kars'ına Armağan**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1972.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, **Milli Mücadele'de Kars**.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

MURATOFF, Paul, **1828–1951 Türk Kafkas Sınırdaki Harplerin Tarihi**, Ankara 1966.

NARİN, Türkan, **Kar Taneleri - Kars'tan Gerçek Hayat Hikâyeleri**, İmopet Matbaacılık, İstanbul, 2007.

ÖZAYDIN, Erol, **Son Kurtarılan Şehir**, II. Cilt, Çetin Matbaacılık, İstanbul, 2007.

SARINAY, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.

TENGŞİREK, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**.

TONGUÇ, Engin, **Köy Enstitülerinin İzinde**, Güldiken Yayınları, Ankara, 2003.

TÜRK İSTİKLAL HARBİ, C:1.

TURAN, Metin, **Kars Halk Kültürü**, Kars Beyaz Uykusuz Uzakta, YKY, İstanbul, 2006.

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Kars'ta Bir Etnik Grup Malakanların Toplumsal Yapısı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

URAL, Selçuk, **Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık, Cilt VI.

YÜCEL, Hasan Ali, **Köy Enstitüleri**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1941.

XV. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları, Ankara, 1947.

C) MAKALELER

AKYÜZ, Jülide, “XIX. Yüzyılda Rusya'dan yapılan Göçler ve Kars-Sarıkamış Çevresinde Yaşanan Muhacir Hareketleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı:154, İstanbul, 2005.

AKYÜZ, Jülide, “16.ve 19.yy.lar Arasında Kars Tarihi”, **Kars, Beyaz Uykusuz Uzakta**, YKY, İstanbul, 2006.

ALAYBEYLİ, Naci, “Rus İşgali Döneminde (1878–1918) Kars”, **Kars, Beyaz Uykusuz Uzakta**, İstanbul, 2006.

ARSLAN, Nebahat Oran, “I. Dünya Savaşı Sırasında Kars, Ardahan, Iğdır”, **Kars Ardahan Iğdır İllerinde Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu**, Sayı:1, Ankara, 2004.

ARSLAN, Nebahat, “Güney Kafkasya’dan Türkiye’ye Gelen Muhacir ve Mültecilerin Durumu (1921–1945)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 35, Erzurum, 2007.

ARSLAN, Nebahat, “Türk Ocağından Halkevine Geçişte Bir Örnek: Kars Halkevi”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 1 Bahar 2008.

AYDOĞAN, Erdal, “Doğu’da Bir Kültür Ocağı; Kars Halkevi”, **Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Atatürk Dergisi**, Cilt: V, Sayı: 1, Ocak 2006.

DURUKAN, Ayşe, “Cumhuriyet’in Kültür Kurumu Olarak Halkevi Binaları”, **İTÜ Dergisi**, Mimarlık, Planlama, Tasarım, Cilt: 7, Sayı:1, 38–49, Mart 2008.

EKİNCİ, Oktay, “Anadolu’nun Kafkasya’sı; Kafkasya’nın Anadolu’su Kars... Sınır Tanımayan Sınır Kenti”, **Kars 2. Kent Kurultayı**, Kafkasya’da Ortak Geleceğimiz.

KANTARCI, Şenol, “Tarihi Boyutuyla Ermeni Sorunu”, **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, Nisan 2003, Yıl: 4, Sayı: 38.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, “Gazi’nin Kuzeydoğu Gezileri” / Eylül-Ekim 1924, **50. Yıl Armağanı-Erzurum ve Çevresi, Atatürk Üniversitesi Yayınları**, Cilt: I, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1974.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920), **Kars Turizm ve Tanıtma Derneği Yayınları**, 6.Sayı, Kardeş Matbaası, Ankara,1970.

OĞUZKAN, Ferhan, “Köy Enstitüleri Öğretim Programları”, Kuruluşunun 50.Yılında Köy Enstitüleri, **Ankara Eğitim-Der. Yayınları**, Ankara, 1990.

ORTAYLI, İlber, “Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı: IX, İstanbul, 1978.

ÖZAYDIN, Erol, “Kars’ta Tiyatro’nun Tarihçesi (Opera-Operet 1921–1957)”, **Serhat Kültür Tarih-Kültür-Haber Dergisi**, Yıl: 6, Mayıs-Haziran 2008.

ÖZDEMİR Orhan, “Köy Enstitüleri ve Yeni Ortaçağın Eğitim Sorunu”, Mersin **Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, Haziran 2008.

SARIKAYA, Makbule, “Doğuş’un Kars’ın Sosyo-Kültürel Gelişimine Katkısı”, **Serhat Kültür, Tarih -Kültür -Haber Dergisi**, İstanbul, Aralık 2005.

ŞEREN, Mehmet, Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri, GÜ, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1 (2008).

TALAY, M. İstemihan, “**Köy Enstitüleri**”, **Özel Sayı**, Ankara, 1997.

TOKSOY, Nurcan, “Türk İnkılabında Milli Kültürün Yeri ve Halkevi Çalışmaları”, **Türkoloji Çalışmaları Dergisi**, Cilt: I, Sayı: 3.

URAL, Selçuk, “Atatürk Döneminde Kars’ın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Durumu”, **Kars Beyaz, Uykusuz, Uzakta**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

URAL, Selçuk, “Kurtuluş Savaşı Sırasında Kars-Ardahan-Iğdır”, **Kars Ardahan Iğdır İllerinde Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu**, Sayı: 1 Ankara, 2004.

URAL, Selçuk, “Yakınçağ’da Kars”, **Kars, Beyaz, Uykusuz, Uzakta**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

D) DERGİ VE GAZETELER

Demokrat Kars Gazetesi

Doğuş, Kars Halkevi Aylık Dergisi Gazi

Hüryurt Gazetesi

Kars Eli Dergisi

Kars Vilayet Gazetesi

Türk Yurdu –Türk Ocaklarının Fikirlerini Neşreder Aylık Mecmua

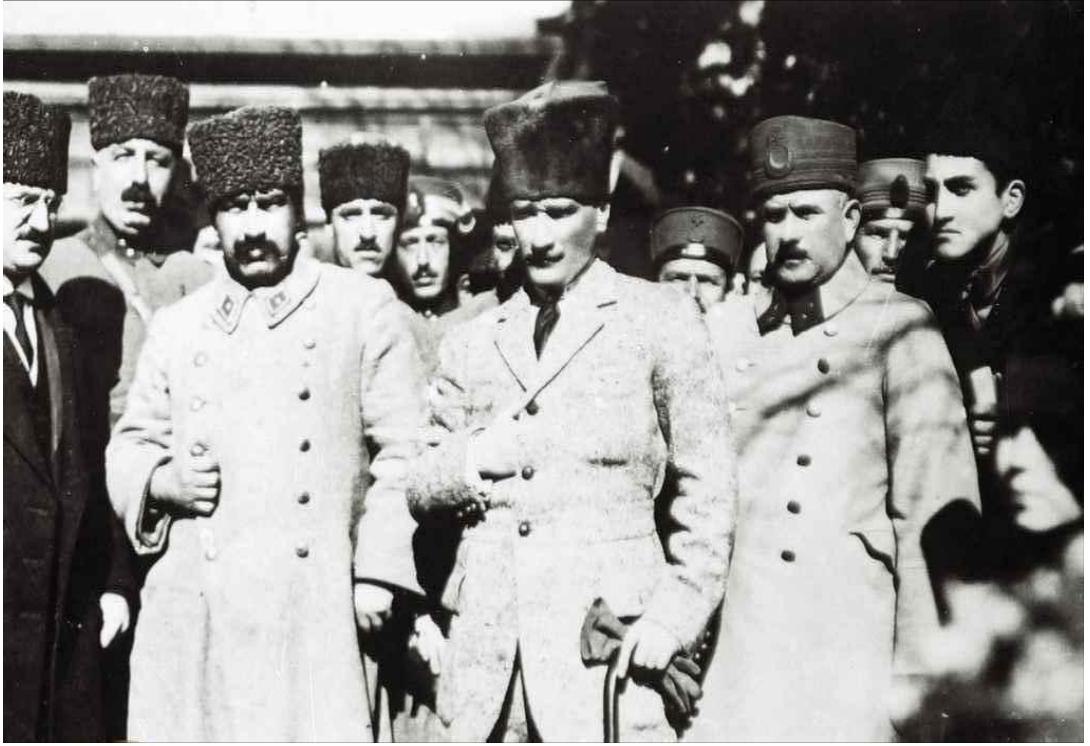
EKLER



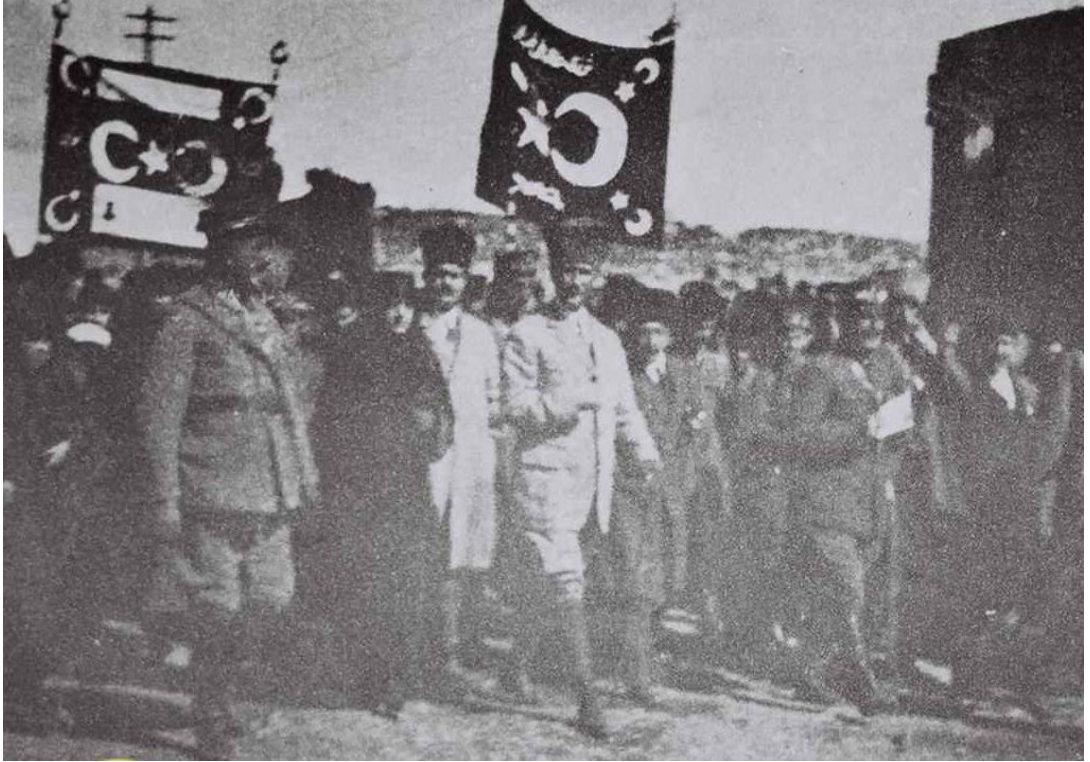
Atatürk'ün 6 Ekim 1924'te Kars Tren Garında Karşlanması



Atatürk'ün 6 Ekim 1924'te Kars'a Gelişi



Atatürk 6 Ekim 1924'te Kars'a Gelişinde Kazım Karabekir İle



Atatürk'ün 6 Ekim 1924'te Kars'a Gelişi



Settar GÜLDÜR



Gülperi- Settar GÜLDÜR

(Kaynak: Kars Ardahan İğdır Kalkınma Vakfı Web Sitesi)



Settar Güldür'ün Oynadığı “Himmet'in Oğlu”ndan Bir Sahne.
(Kaynak: Kars Ardahan İğdir Kalkınma Vakfı Web Sitesi)



Settar Güldür'ün Oynadığı “Meşhedî İbad”dan Bir Sahne
(Kaynak: Kars Ardahan İğdir Kalkınma Vakfı Web Sitesi)



Settar Güldür'n Oynadığı "Meşhedî İbad"dan Başka Bir Sahne
(Kaynak: Kars Ardahan İğdir Kalkınma Vakfı Web Sitesi)



Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencileri Kayak Dersinde
(İsmail Hakkı TONGUÇ Arşivi)



Cilavuz Köy Enstitüsüne Eğitim İçin Gelen Öğrenciler
(İsmail Hakkı TONGUÇ Arşivi)



Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencisinin Kayak Faaliyetleri
(İsmail Hakkı TONGUÇ Arşivi)



Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencilerinin Kayak Faaliyetleri
(İsmail Hakkı TONGUÇ Arşivi)



Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencilerinin Kayak Faaliyetleri
(İsmail Hakkı TONGUÇ Arşivi)



Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencisinin Meyve Ağaçlarına Su Taşması
(İsmail Hakkı TONGUÇ Arşivi)



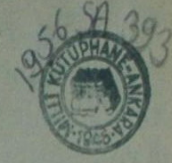
Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencileri Bir Tören Esnasında
(İsmail Hakkı TONGUÇ Arşivi)



Cilavuz Köy Enstitüsü Öğrencileri Bir Tören Esnasında
(İsmail Hakkı TONGUÇ Arşivi)

DOĞUŞ

Halk için — Halkevi Mecmuası



Doğuş

Büyük Türk inkılabının, dahil olduğu hedefleri en mühim, en hayat vereni; hiç şüphesizki, her muasilebir Türk birliği vucada getirerek, harsı, dili tarihi birliğe doğru yürüten ve yürüten "Halk Evlidir.",

Dağılmış, unutulmuş kökü harsımızı, ihmâl edilmiş güzel dilimizi, Büyük tarihimizi derlemek, vazifesini umuzlarına alan bu lutlu yuva, Türk halkı na milli benliğinin aydınlık yolunda emniyetle adım atmısına, milli seciyenin mill kültürün doğmasına yarıyacaktır.

Kıyak bir ovaın yakıcı toprağında yaşamak emelini güden bir çınar tasavur ediniz. Su için can atıyor, bir damla su için *Türk nesline Cumhuriyet gibi büyük bir nur kaynağı armağan eden ulu Gazimiz* ölmek istiyor. Suya has-

ret çeken dalları, yaprakları, en nihayet kurumağa yüz tutuyor; sararıyor, savruluyor.. Bu ümitsiz halecanlar, can çekişmeler içinde semasını bulut perdeleri kaplıyor, derin ve karanlık boşluklardan bir şimşek ilahi bir haberci gibi yağmur sağnaklarını müjdeliyor. Toprağa can yağıyor, hayat yağıyor. Yaşama ümidini yası içinde eriten koca çınar beklenilmeyen bu nimetin borçlusu olarak, yeniden can buluyor yükseliyor. Yeis, iztirap silinip atılıyor, yaşama yollarına dinç bir iman, faze bir kuvvetle giriyor ve yaşıyor.



İşte Türk! İşte dünyanın göğsünde şanlı şerefle yükselen ulu çınar! Kara ve karanlık günlerini ümitsiz ve muzdarip yarışarken gözleri; şeraresile cihanı kameçlıyan büyük Türk inkılabının nurile yandı. Bu nur, bu büyük inkılâp güneşi; ona yeni bir hayat, yeni bir ideâl bahşetti. Yılların biriktirdiği husranı hamlesi içinde boğdu. Az zamanda çok yürüdü, hedefini, ulu Gayesini baş döndürücü bir sur'atla aldı. bu yol ki asırlardan beri özlenildiği hâlde erişilmeyen ve tutulmayan bir yoldu! Heyat yolu, tekâmül yolu! kanında ecdadının asil kanını, seccat ve celâdetini taşıyan ulu Gazisinin her an; ileri! Hayata; tekâmüle avazını büyük bir vecdinde dinliyen Türk; yılmadan ve şaşmadan bu

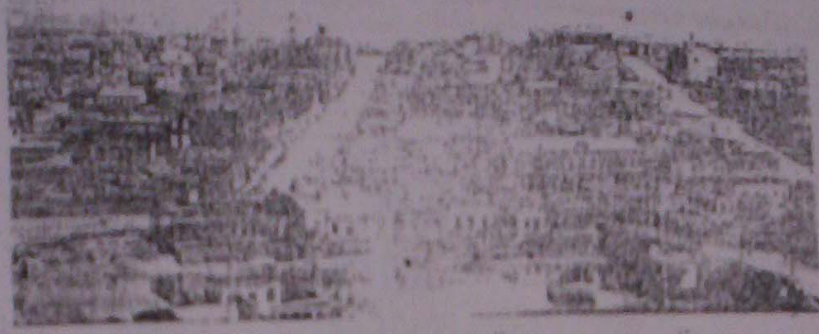
ilâhî sesin gösterdiği büyük gayeye koştu, koştı. Ruhunun hasret çektiği milli varlığına milli hükûmetine ve nihayet milli harsına, milli diline, milli mefkûresine kavuştu. İşte bu gün kavuşulan ve elde edilen neticelerin, en büyüğü, en değerlisi olan "CUMHURİYET",i kutluyor, 10 yıl evvel temeli atılan mukaddes bir binanın yadını yapıyoruz. Halk evleri bu kavuşmaların muştucusu, bu varlığın öncüsü oldu.

Kars Halk evimizin (DOĞUŞ) u da; bu kutlu yolun en sadık ve vefakâr bir yolcusu en imanlı bir bekçisi olacaktır.

A. Cevat

Yalnız bu nusha parasızdır.

Doğuş Dergisinin İlk Nüshası, Sayı:1, Yıl: 1933



K A R S

DOĞUŞ On yaşına giren büyük CUMHURİYET Bayramına öz yürekten kutlularken ; bu mukaddes günü idrak eden okuyucularını ve Türk vatandaşlarını tebrik eder.

DOĞUŞ

. Kara Halk Evleri .

Yine yorgun günün telise vurdun;
Yine kutsal gibi senin duyurdun.
Aşına arkadaş oldu ruhuma;
Nurlu güneş gibi "Doğuş"u yurdun.

Bu yıldadır, elbet büyür ay olur.
Bu "Doğuş"ta mutlak zihnet boğular.
Cana yakın senin ah aksettikçe,
Kalem ok kesilir, dilim ysy olur...

Enis



Halk Evi ve Doğu Akademi'nin girişinde, sol tarafta, Kara Halk Evleri'nin girişini kapatan duvarın üst kısmında, Doğuş'un fotoğrafı.

olabilir; Lâkin ilerleyen zaman, meşhurluğa bir insanın yaşla yetişmesi kâfi olmamak ; gitikçe çoğalan bu günlük bilgilerin, bilgilerin de yetişmesi veya yetleştirilmesi ilim gelirdi. Hayat şüphesiz ki en daha iyi öğrenen bir öğrenme kitabıdır ; ilim ilim olanı kendiliğinden öğretmektedir. Bununla birlikte zamanın, zaman ve mahfil ile değişir; anlattıkları en iyi anlatımlar ona anlatmaya kendisi yetiştirir olmaktadır .

İnsan yaradılıştan bir şey bilmeden , doğuluğu için demek oluyorki : Bu günlük bilgi varlığı , karışımın

hayatına kendiliğinden diye aydınlar, öğrenme ve bilginin yapma verimli çözümler devreleri diye. Öğrenme devreleri yapıya zamanın en iyi bir parçasını doldurmakta. Hayat ve topluluk karşısında akla gelmesi en ufak bir ruh için yine bir çok sonuçlarını mecbur olduğumuz öğrenmeye ayırmaktayız. Bu günlük ilim en başta tutulmuş vahi insanlık terbiyesi olduğu kadar bilginidir. Bir topluluğun yükümlenmesi, kuvvet bulması fertlerinin bu günlük hayat çözümlerine göre yetişmiş olması , bilginin olmasıdır. İyi yetişen aynı düşünceleri taşıyanlar arasında ki

Bayramımız

ün yıl evvel esareten, sandete uluştık
 En nihayet bu şerefli bayramımıza kavuştuk
 Harımdık da ay yıldızlı sancığın gülcüsüne
 Bir ağzudan ses verdik biz a „Başbuğan, sesine;
 Olu Türküü necip, nesli bahrine bu gün evet
 Çok yavaşın ! "ala tazi ! yavaşın ! Cumhuriyet!
 M. Mehmet

Bir Kit'a

çok sevdiğim Ziyaya

Gözüm görmez cihanı; çünkü kalmıştır ziyası
 Dilim ağlar bu ellerde, hep eğiş apınasız...
 Sever gönlüm, sever ruhum, emin ol pek riyasız;
 Neden bilmem eninime cevap vermez vefasız?
 Gali



Halk evimizin geydirmek suretile sevindirgi öksüz yavrular
 Halk evi önünde idare heyetile bir arada

Halkevimizin 8 aylık iş hülâsası

24-2-933 tarihinde açılan Halkevimiz
 4-3-933 tarihinde Dil, edebiyat, Tarih, Kitap-
 hane ve neşriyat, Spor, Temsil, Köycülük şubeleri
 21-3-933 de de güzel san'atlar şubesi-
 ni açmıştır. İhtimal yardım komitesinin vazife-
 sini idare heyeti üzerine almış ve çok faydelli
 neticeler elde etmiştir. Şöyle ki

1- A- 23 Nisan 933 bayramında hamiy-
 yetli tozcarlarımızın yürekli yardımları ha-
 nularımızın ve Terzilerimizin kıymetli çabı-
 malarıyla 112 fakir ve kimsesiz çocuk, bu de-
 fada 124 çocuk geydirmiştir.

B- Hapishanede muhtaç vatandaşlardan
 50 kişiye çamaşır ve sabun vermek suretile
 yardım etmiş ve mahallatta dul ve kimsesiz
 Kadınlardan bir çoğuna tebernat suretile yar-
 dam edilmiştir.

C- Fakir Mektep çocuklarından 10 tane-
 sini Himayet etfal Pansiyonunda yatıtırıp bes-
 lemekteyiz.

2- A- Spor şubemiz müstazem bir çalı-

ma sahası vücuda getirmiş Futbol, Voleybol
 gibi Sparlara teşvik ederek gençliği Spor iş-
 lerile uğraştırmaktadır.

B- Dil, Tarih, edebiyat şubemiz, Dil der-
 lemesine büyük bir ehemmiyet vermiş, mahal-
 B Halk şairlerimizin eserlerini Vilâyet gazete-
 sinde neşretmiştir bu meyanda pek mühim
 tahiri bilgiler derlenmiştir.

C- Kitaphane ve neşriyat şubemiz Türk
 Ocagından kalan ve yeni gelen Kitaplarla
 400 ciltlik bir kitaphane, ve her gece Umuma
 açık olmak üzere bir okuma salonu teşkil et-
 miş ve genç kalemeleri iştirmek, fikirlerini et-
 rafa yaymak emelile de „DOĞUŞ“ mecmu-
 asını çıkarmıştır.

D- Köycülük Şubemizin teşebbüsile Ziraat
 Bankası tarafından köylüye 40000 lira tohum
 parası ve yine hilâli ahmerden 2000 lira ka-
 dar bir para alarak Fakir köylülere yardım

DOĞUŞ

Halk için - Halkevi mecmuası

30 Ağustos Büyük Zafer ve Tayyare Bayramı kahraman askerlerin ve bilûmunun teşekküllerin geçit cesmine iştirak ederek kalabalık bir halk kitlesi tarafından coşkun tezahuratla ve çandan gelen bir sevgi ile parlak bir sûrette kutlulandı.

30 Ağustos

Büyük Zafer ve Tayyare Bayramı Coşkun tezahuratla Kutlulandı

30 Ağustos büyük Zafer ve Tayyare Bayramı Şehrimizde candan gelen bir sevgi ile çok parlak bir sûrette kutlulandı. Marşın saat 9.30 da Halkevinin önünde toplanan bilûmunun memuris ve kalabalık bir halk kitlesinin iştirakinde İsmail Yurtlu ve Karşıpor kulubeleri ve Şehrimiz emel Cemiyetleri ile diğer Teşekküllerin montazam bir şekilde marş almalarıyla büyük bayramın tebrikleri hakkında Cumhuriyet Halk Fırkası reisi Zihni beyin atöve emelî alkışlarla uluvarlı lûhuktan sonra saat oniki Ordu emelî gelerek tebrik mevzisine yapılmış ve Spor Kulübeleri namına İsmail Yurtludan Fuat bey geçişle hitabın bu gün bayramın gençlere arzınladığı evin ilâkâvi söylemekle ilâkâle arzınladı. mükemmil niyâzı vermey ve mevki M. Kuvâvâli Osman Zati paşa hazretleri mukabeleten bir nutuk ilemlî alkışlarla alkışlarla karpınmışlardır. Tehrik mevzisinde münâkâp Cumhuriyet meydanında çok montazam bir şekilde çeyrekünç bulunan kahraman Ordunun asker ve Zabitleri gösterilerini kabartacak kalâle ve ilâkâle deya, deya bakışınca kahraman Memleketin Kumandanı Paşa hazretleri ve Şehrimizde bulunan Zevce Vakili Muhlis ve Vâli Cevdet Beyhâdîlerin selâm vaziyetinde dısmâ kitâle Askeriyeyi alkışlarca « Sağ ol » gur selâri

30 Ağustosta

Gençlerimize Çay Ziyafeti

30 Ağustos Zafer ve Tayyare bayramını münâsebetile evimizde Spor kulübelerimiz mensubini ile diğer gençlerimiz şerefine Evimiz tarafından bir çay ziyafeti tertip edilmiş. Bu toplantıda Evimiz Mare heyeti âzasından Ziya bey tarafından bir nutuk söylenmiş İsmail Yurttan Fuat bey ve Karşıporun sporeu bir genç cevap vermiştir geç vakite kâlar millî oyunlar ve nûnâlarla eğlenilmiştir.

Cumhuriyet meydanını çubuklayca. Kuvâvâli Askeriyenin emelî çay ilâkâle bilûmunun bilûmunun teşekküller, İsmail Yurtlu ve Karşıpor kulübeleri ilâkâle alkışlarla alkışlarla Ordu namına mülâkâle. Tevâk Tayyare Cemiyeti namına Tercet olan lağ kitâle Bedî Halkevi namına lağ mülâkâle Fâhri beyler tarafından alkışlarla alkışlarla karpınmış mükemmil geçiş reisi lağınca ve kahraman zabitlerinin kumandanlık ki'âlar millî gururumuz candan gelen montazam yüceliyâle bu büyük günün mevzisine uluvarlı verilmiştir.

A. Fuat

KARS'IN SOSYO-KÜLTÜREL FAALİYETLERİYLE İLGİLİ YAPILAN SÖYLEŞİLER

SÖYLEŞİ 1:

Kars-Selim-Bozkuş Köyünde İkamet Eden 2009 Yılı İtibariyle 85 Yaşındaki Hayrettin KIZILGEDİK'le Yapılan Söyleşi

SORU 1: Biraz kendinizden bahseder misiniz?

CEVAP: Çiftçiyim ve doğduğundan beri Bozkuş köyünde yaşıyorum.

SORU 2: Atatürk dönemini 1930–40'lı yılları gördünüz mü, bu dönemle ilgili neleri hatırlıyorsunuz, bu tarihlerde tiyatrocular gelir miydi?

CEVAP: 11 yaşında iken Caminin yakınlarında kukla gösterisi yapılıyordu, ipin üzerinde cambazlık yapan insanlar vardı. Hatta ben ve köydeki diğer çocuklar da ipin üzerinde cambazlık yapmaya çalışırdık.

SORU 3: O dönemlerde kitap dağıtımı yapılırmıydı, kütüphaneniz var mıydı hatırlıyor musun?

CEVAP: 11 yaşında iken caminin alt tarafına kütüphane açılmıştı bizde oraya gidip ders çalışıyorduk. O Kütüphane 8 yıl kadar açık kalmıştı fakat o dönem ki köy muhtarı tarafından kaldırıldığını hatırlıyorum ama neden kapatıldığını bilmiyorum.

SORU 4: Bozkuş ve Laloğlu'na Halkodası açılmış kitap dağıtımı, gazete dağıtımı yapmışlar hatırlıyor musunuz?

CEVAP: Sadece küçük kitap dağıtımı yapılıyordu, kitaplarında o zaman nahiye olan Selim'den geldiğini hatırlıyorum.

SORU 5:Cirit müsabakaları yapılıyormuş, hatırlıyor musun?

CEVAP: Sadece cirit müsabakasını hatırlıyor, başkada bir şey hatırlamıyorum. Bozkuş deresinde kışın buz tutup düz olduğu için genelde cuma günleri oynanıyordu, bu müsabakası yapıldığında ben yaklaşık 10-12 yaşlarımda olduğumu hatırlıyorum.

SORU 6: A.Ekber şenlikleri veya başka şenlikler yapılıyor muydu hatırlıyor musun?

CEVAP: Bozkuş yaylası yazın açıldığı zaman atlar süslenir genç kızlar ve delikanlılar yeni ve güzel elbiselerini giyer yaylaya çıkarlardı, davullu zurnalı eğlenceler ve piknikler yapılırdı.

SORU 7: Sinema getirilir miydi, şarkı-türkü söylemeye gelenler olur muydu?

CEVAP: Kışın büyükler evlerde toplanır şarkı türkü masallar anlatılırdı onları hatırlıyorum.

SÖYLEŞİ 2:

1929 Kars Doğumlu Temraz KESEMENLİ ile Yapılan Söyleşi

1918–1926 ‘A kadar Azerbaycan’ın ERİVAN şehri ve GÜMRÜ şehri yaşayanlar zorunlu göçe tabii tutuldular. Buraya kültürlerini, yaşayışlarını getiren Azeri halkı yaşamlarına burada devam ettiler. Müziklerini, edebiyatlarını, tiyatrolarını, halk oyunlarını getirdiler. Halkın zengin olanları göç edebildi. Rusların baskısıyla diğer fakir kısım Kars’ta kaldı. Yerli halk ve Azeri halk olmak üzere ikiye ayrıldılar. Azeriler çoğunlukta oldukları için yerli halkın yaşantısına etkisi oldukça fazla oldu.

Azeri yazarı Soyne; Hüseyin Cavi’tin yazdığı eserlerden; Meseli İbat, Arşın Malalal, İblis, Leyla ile Mecnun, gibi bu oyunlar şarkılı, Türkülü piyes tarzında tiyatro gösterisi şeklinde yapılmıştır.

Bu eserler Kars’ta oynadıktan sonra Trabzon’a oradan da vapurla İstanbul’a kadar gidip gelirdi. Azerbaycan’ da oynanan oyunlar Kars’ta oynanmaya devam etti. Aynı zamanda sinemada haftanın üçüncü veya dördüncü günleri kadınlara oynanırdı. Beş adet sinema kadınlar matinesi ile dolardı.

Atatürk 1926 ‘da Kars’a gelişinde “Hoş gelişler ola Mustafa Kemal Paşa” trenden ayağı yere bastığında bu marş söylenmiş ve oynanmıştır. Bu marş 3 günde yazılmış ve bestelenmiştir.

1926–1938 ‘e kadar Kars’ta her ailenin okuma yazma hevesi vardı. Okuma yazma öğrenmek isteyenler için gece okulları açıldı. Herkes birbirine yardım etti. Bilenler bilmeyenlerle ilgilenirdi. Roman, dergiler, gazeteler okunurdu. Okuduklarını, öğrendiklerini giyinişleriyle, yaşayışlarıyla yansıtıyorlardı.

Bayramlarda ”Ramazan, Kurban, Nevruz” çok şaşalı kutlanırdı. Eğlenceler düzenlenir, akrabalara gidilirdi. Bu kutlamalar 15 gün sürerdi. Nevruz bayramında yedi çeşit meyve alınırdı. Aileler gelen misafirlere ikram ederdi. Çocuklar kumaştan dikilmiş renk renk heybelerle ev ev dolaşırlardı. Sinemalara gidilir, yemekler yapılırdı. Bayanlar etek, ceket giyerdi. Entariler giyilir, kıyafet yarışları yapılırdı. Erkekler de kıyafetlerini İngiliz kumaşından genelde lacivert renkli giyerdi. Yarışmalar düzenlenirdi. Markası ”Kız” olurdu. Fotürleri Londra dan “Borsalino” gri, lacivert, kahverengi olurdu. Cumartesi öğleden sonra Pazar gecelerine kadar

“Millet Bahçesine” ve “İstihkam Bahçesine” gider yemek, çay keyifleri yapılırdı. Gazino tarzında ses sanatçıları bu bahçede sahne alır şarkı söyleyip eğlendirilirdi. Sokaklara güzel elbiselerle güzel parfüm süren kişilerle dolar taşar yarışmalar yapılırdı.

Kışın ise o soğuk günlerde bile kayak yapmak için hazırlıklar yapılırdı. Genelde çoğu evde kayak vardı. Akşam’dan geceye kadar kayak gezileri yapılırdı. Kayağı, kızağı olmayan kişiler kendileri yapabildikleri kadar yapıp eğlenmeye çalışırlardı. Paten binenler için de un değirmeninin yanında suyu tutup buz tabakası haline getirilir lüks lambaları ile aydınlatılıp kayarlardı. Akerdion eşliğinde eğlenilirdi. Her kış ılık günlerde eşleriyle paten kayağı yapılırdı.

Ordu evi sinemasın da ilk siyah beyaz olarak sessiz film oynatılırdı. Her gece şehir sinemasında da çeşitli filimler oynatılırdı.”o olmasın bu olsun” adlı tiyatrolar oynatılırdı. Halkevi sineması vardı. Tiyatro gösterileri yapılırdı. Spor Gençlik Müdürü salonunda milli günlerde, düğünlerde, bayramlarda, ordu evinde toplantılar yapılır, eğlendirilirdi. Yarışmalar yapılırdı. Düğünlerde çok güzel geçerdi.

Faytonlar tutulur düğünden bir gün evvel bayanlar hamamlara götürülürdü. Faytoncular gelinin önünde oynarlardı. Düğünler halkevinde olurdu. Erkeklerde Pazar günü gündüz olurdu. Faytonlar Kars halkını getirmek için beklerdi.20–30 fayton Karsın caddelerinde dolaşırdı.

Okuma yazma kursları arttı. Halı kursları açıldı. Zayıf öğrenciler için kurslar açıldı. Ücretsiz bayanlara dikiş, nakış kursları açıldı. Hemen hemen her sene yaz günlerinde güreşler yapılırdı. At koşuları yapılırdı. Üniversite sahasında olurdu. At yarışları yapılırdı. Cirit oyunları oynanırdı. Cambazlar gelirdi, gösteriler yaparlardı. Bir hafta on gün kalırlardı. Zenginlerin isteği üzerine 20 gün bile kaldıkları oluyordu. Sergiler açılır güzel at, güzel tay seçilir. Dereceye girenlere ödüller verilirdi. Düveler seçerlerdi. Boğazlarına kordela zincir takarlardı. Stadyumda görüşe çıkarılırdı. En meşhurları boğaydı. Sergilenirken gösterişli süslerle süslenirdi.

Kış ve yaz gecelerinde ”Saz” denilen bir eğlence düzenlenirdi. Saz sahibi tarafından gençler eğlendirilirdi. Saz haftanın 6,7 gün olurdu.”Bahçelere” ses sanatkarları gelirdi. Sadece şarkı söylerlerdi. Bahar başlangıcı pikniklere gidilirdi. Cumartesi, Pazar günleri hemen hemen her ev giderdi. Şarkı söyleyenler oyun

oynarlar iki üç aile birleşip kırlara çıkarlardı. Sonbahara kadar bu kır gezileri devam ederdi. Karsın ekonomisine yardımcı olan 3 orduvdu. Sinemaya giderler belli gün ve saatleri vardı.

Cenaze olduğunda evlere 7 gün boyunca başsağığına gelinilirdi. Fakirlere yemek verilirdi. 7 öğle 7 akşam birde kırkında bu yemek verilirdi. Halkın büyük bir kısmının istekleri doğrultusunda sanatkarlar gelişmek zorunda kaldı. Kurslarda ilerledi açılmaya başladı. Terziler ve berberler o kadar gelişti ki Amerika'ya kadar gittiler. O güzel giyinenler giyinmesine özen gösterenler sayesinde hem terzilik gelişti. Yarışmalar bile yapılmaya başlanmıştı. Ayakkabıcılar arasında yarışlar başladı. Haftalık tıraş olunurdu. Cumartesi sabaha kadar sıralar beklenir. Beklerken hem eğlenirdi. Evlerde banyonun olmaması dolayısı ile hamamlara gidilirdi.3 hamam 24 saat çalışırdı. Cumartesi öğleden sonra Pazar günleri gece yarısına kadar bazen sabaha kadar erkekler giderdi. Haftanın diğer günleri bayanlara ayrılırdı. Tellahlar tarafından halk eğlendirilirdi. Şarkılar söylenip oynanırdı.

SÖYLEŞİ 3:

Kars-Selim-Bozkuş Köyünde İkamet Eden 1936 Doğumlu Tefik BAYDENİZ ile Yapılan Söyleşi

SORU 1: Biraz kendinizden bahseder misiniz?

CEVAP: Çiftçilik yapmaktayım ve doğduğundan beri Bozkuş köyünde yaşıyorum.

SORU 2: Atatürk dönemini 1930–40'lı yılları görenler konuştunuz mu, bu dönemle ilgili neleri hatırlıyorsunuz?

CEVAP: Sadece Babamın anlattıklarını hatırlıyorum. O zamanlar yoksulluk içinde yaşadıkları ve Ermenilerin durumlarının iyi olduğunu zengin olduklarını hatırlıyorum.

SORU 3: 1930–40 bu tarihlerde tiyatrocular gelir miydi, sosyal faaliyetler nelerdi?

CEVAP: Köyün camisinin yanında sinema gösterisi yapılırdı herkes katılmaya çalışırdı.

SORU 4: O dönemlerde kitap dağıtımı yapılırmıydı hatırlıyor musun?

CEVAP: Celal EKİNCİ isimli şahıs tarafından gazete getirilir ve köye dağıtıldığını hatırlıyorum.

SORU 5: Halkodası açılmış Bozkuş ve Laloğlu'na kitap dağıtımı, gazete dağıtımı yapmışlar hatırlıyor musunuz?

CEVAP: Evet ben 14-15 yaşında iken kitap dağıtımı yapılıyordu hatırlıyorum.

SORU 6: Cirit müsabakaları yapılıyormuş, hatırlıyor musun?

CEVAP: Genelde cuma günleri Bozkuş deresinde kışın buz tutup düz olduğu zamanlarda cirit oynanırdı. Bu müsabakalara çevre köylerden Hasbey, Tuygun, Yaylacık'tan gelenler olurdu.

SORU 7: A.Ekber şenlikleri veya başka şenlikler yapılıyor muydu hatırlıyor musun?

CEVAP: Bozkuş Köyü mezarlığında güreş yapılıyordu, yakında olan civar köylerden gelen kişilerde katılırdı, müsabakaları izlemeye Nahiye müdürü de gelirdi.

SORU 8: Sinema getirilir miydi, şarkı-türkü söylemeye gelenler olur muydu?

CEVAP: Sinema yapılıyordu hatırlıyorum. Nahiye müdürü tarafından getirilen filmler gösteriliyordu, herkes genelde katılırdı. Bazen geçmiş harpler anlatılırdı.

SORU 9: Halk eğitim ve Nahiye müdürü tarafından kurslar açılır mıydı, futbol maçları organize edilir miydi?

CEVAP: Kadınlar ve kızlara sonbahar ayında halı kursları açılırdı, görevlendirilen hocalar tarafından eğitilirdi. Çevre köylerden gelen gençlerle futbol maçları yapılırdı.

SÖYLEŞİ 4:

Kars-Selim-Tuygun Köyünde ikamet eden 1933 doğumlu Muhlis YILDIRIM ile Yapılan Söyleşi

SORU 1: Biraz kendinizden bahseder misiniz?

CEVAP: Çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşıyorum ve doğduğumdan beri Tuygun köyünde yaşamaktayım.

SORU 2: Atatürk dönemiyle ilgili neler hatırlıyorsunuz?

CEVAP: Köyümüzün Ermeni köyü olduğu için zor günler geçirdik, ezildik ve Atatürk'ü her zaman kurtarıcı olarak görmüşüzdür.

SORU 3: Atatürk dönemini 1930–40'lı yılları görenler konuştunuz mu, bu dönemle ilgili neleri hatırlıyorsunuz?

CEVAP: Okullara tiyatrocuların geldiğini hatırlıyorum, birde 23 nisanlarda çok büyük etkinliklerin olduğunu diğer köylerde de insanların geldiğini hatırlıyorum.

SORU 4: Halkodası açılmış Bozkuş ve Laloğlu'na kitap dağıtımı, gazete dağıtımı yapmışlar hatırlıyor musunuz?

CEVAP: Uçak ile gazete dağıtımı yapılıyordu, Uçak köyümüzün üzerinden alçaktan geçerek gazete atardı onu hatırlıyorum.

SORU 5: Cirit müsabakaları yapılıyormuş, hatırlıyor musun?

CEVAP: Evet hatırlıyorum cirit müsabakaları o zamanda yapılırdı, hatta şimdi bile diğer köylerde gençlerin yaptığını biliyorum ama eskilerinin daha güzel olduğu belirtebilirim. O zamanlarda daha çok insan katılıyordu ve daha eğlenceli oluyordu.

SORU 6: A.Ekber şenlikleri veya başka şenlikler yapılıyor muydu hatırlıyor musun?

CEVAP: Yaylalar açıldığı zaman piknikler ve eğlenceler yaparlardık, özellikle güreş müsabakaları yapılıyordu.

SORU 7: Sinema getirilir miydi, şarkı-türkü söylemeye gelenler olur muydu?

CEVAP: Duvarlara bez çekilip bir şeyler gösterililiğini büyüklerimden duyardım ve az da olsun hatırlıyorum. Ama sinemada ne anlatıldığını ne

gösterildiğini şimdi hatırlayamıyorum. Yine hatırladığım kadarıyla dikiş-nakış kursları açılırdı.

SÖYLEŞİ 5:

Kars-Selim-Darboğaz Köyünde ikamet eden 2009 yılı itibariyle 80 yaşındaki Alay DEMİRCİ ile Yapılan Söyleşi

SORU 1: Biraz kendinizden bahseder misiniz?

CEVAP: Çiftçiyim ve doğduğumdan beri Darboğaz'da yaşamaktayım.

SORU 2: Atatürk dönemini 1930–40'lı yılları görenler konuştunuz mu, bu dönemle ilgili neleri hatırlıyorsunuz?

CEVAP: Bozkuş Köyünde kütüphane açıldığını küçükken duymuştum.

SORU 3: Köyünüzde kitap dağıtımı, gazete dağıtımı yapılır mıydı hatırlıyor musunuz?

CEVAP: Uçak ile gazete dağıtımı yapılırdı, gazetelerin çok fazla olduğu hatırlıyorum.

SORU 4: Cirit müsabakaları yapılıyormuş, hatırlıyor musun?

CEVAP: Evet hatırlıyorum cirit müsabakaları yapılıyordu. Çevre köylerden köylüler toplanır yaparlardı.

SORU 5: A.Ekber şenlikleri veya başka şenlikler yapılıyor muydu hatırlıyor musun?

CEVAP: Darboğaz köyü A.Ekber'e yakın olduğu bizde çıkardık, şehitleri anmak için çeşitli etkinlikler yapılırdı.

SORU 6: Sinema getirilir miydi, şarkı-türkü söylemeye gelenler olur muydu?

CEVAP: Akşam olunca köylüler bir evde toplanır aşıklerce sözlü atışmalar yapılırdı. Hatta aşıklar evin tavanına bir şey asılır içine de gizliden bir şey koyarlar ve aşıklar onun içinde ne olduğunu tahmin ederlerdi.

ÖZGEÇMİŞ

1974 Yılında Konya İli Beyşehir ilçesinde doğdu.

1986 Yılında Doğanbey İlkokulunu bitirdi.

1989 Yılında H.Şakir Eczacıbaşı Ortaokulunu bitirdi.

1993 İzmir Maltepe Askeri Lisesini tamamladı.

1997 Kara Harp Okulundan sistem mühendisi olarak mezun oldu.

2006 Yılında Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Eğitimi almaya hak kazandı.